

Samværsproblemer, - fra fedres ståsted

Inger-Helén Arbakk

Hovedoppgave i sosiologi

Våren 2007

Cand. polit 1992

Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi

Det samfunnsvitenskapelige fakultet

Universitetet i Oslo

Sammendrag

Foreldrebrudd er vanligere enn tidligere, og flere fedre opplever å bli samværsfedre. Fra politisk hold legges det vekt på å fremme fedres plass i barns liv. Fedres rettigheter til samvær er styrket også for fedre som verken har vært gift eller samboende med barnets mor.

Samværsfedre møter både følelsesmessige og praktiske utfordringer under etablering etter foreldrebrudd. En viktig utfordring samværsfedre møter, er å etablere og opprettholde relasjonen til barnet uten daglig kontakt. Ved foreldrebrudd endres foreldres betingelser for foreldreskap og barns oppvekstvilkår.

Oppgaven er basert på åtte kvalitative intervjuer med samværsfedre gjennomført høsten 1999 og våren 2000. De fleste fedrene er fra Østlandsområdet. Seks av fedrene er samværsfedre etter samlivsbrudd, to har ikke levd sammen med barnets mor.

De fleste fedre har samvær etter foreldrebrudd. Samværets omfang for denne studiens fedre varierer fra ikke å ha samvær i det hele tatt til å ha nokså omfattende samvær. Oppgaven tar sikte på å belyse hva som skjer i praksis når samvær blir mangelfullt eller opphører slik fedrene forstår situasjonen. Hvilke ønsker har fedrene og hva er det som hindrer en tilfredsstillende samværsordning? Hva betyr samværsproblemer for fedrenes livssituasjon?

Samværsproblemene analyseres i lys av teori om likeverd og dominans i parforhold (hvem som legger premissene) og teori om faderskap og maskulinitet i endring. Fedrenes livssituasjon beskrives med utgangspunkt i begrepet "livspåkjenning".

Resultatene tyder på variasjon i hvordan samværsproblemene utvikler seg. Noen erfarer at samværsproblemene øker over tid, mens andre opplever samværsproblemer allerede ved parforholdets slutt. Samværsproblemene synes å være relatert til forhold som berører barna og til relasjonen mellom fedrene og ekspartnerne. Samværskapitlet gir eksempler på dette.

"Konfliktspiral" virker å være en dekkende beskrivelse for hvordan samværsproblemene øker i omfang. Det kan se ut som fedrene har valgt en konfliktlinje for å få samvær med barna. Ett viktig unntak er én far som kan sies å ha valgt en forsonende linje. Han har mest samvær av alle fedrene.

Samværsproblemenes betydning for fedrenes liv varierer. Fedrene som på intervju tidspunktet var uten samvær, opplever livssituasjonen som krevende. For fedrene uten samvær har samværsituasjonen betydning for deres sosiale liv, helse og tilknytning til arbeidsmarkedet.

Forord

Etter flere avbrudd fikk jeg endelig anledning til å skrive hovedoppgaven. Arbeidet med oppgaven har vært en lærerik prosess jeg ikke ville vært foruten.

Tone Schou Wetlesen har vært veilederen min. Tusen takk for vurderinger og tålmodighet. Jeg setter også pris på at hun tok seg tid til å gjenoppta veiledningen.

Uten fedrenes deltakelse og vennlighet ville ikke prosjektet vært mulig. Takk til fedrene som stilte opp og lot seg intervju om samværssituasjonen de befant seg i. Takk til Foreningen 2 foreldre (F2F) ved tidligere leder Rune Harald Rækken og Juss-Buss som formidlet kontakt.

Takk til min bror, Svein-Erik Arbakk Johansen, for hjelp til å løse pc-floker.

Endelig rettes en takk til min mann, Jarl Åge Tjørn, for støtte og korrekturlesing.

Innhold

Kapittel 1. Bakgrunn og problemstilling	1
Foreldrebrudd og samvær	2
Samværsfedre og samværsproblemer, - forståelse og begreper	9
Samværsregler	10
Flere samlivsbrudd og samværsfedre	11
Kapittel 2. Teori- og litteraturgjennomgang	14
Samvær og manglende samvær	14
Samværets omfang	16
Samværsfedre	18
Samværsfedres ulike strategier for mestring	21
Foreldrebrudd og konsekvenser for barn	22
Foreldresamarbeid etter samlivsbrudd og barns lojalitetskonflikt	24
Parforhold og foreldrebrudd	26
Endret faderskap – endret maskulinitet?	32
Faderskap i etapper	34
Den moderne far og barnefødsler	36
Faderskap med distanse og nærhet	37
Mødres betydning for fedres praksis som fedre	39
Kapittel 3. Metode og utvalg	42
Utvalgskriteriene og utvalgets sammensetning	43
Rekruttering av fedre med samværsproblemer	49
Intervjuene	51
Anonymitet og tillit	54
Kjønn og intervjusituasjon	54
Troverdighet, bekreftbarhet og overførbarhet	55
Kapittel 4. Parforhold og brudderfaringer	58
Partenes premisser i parforholdet	58
Parforhold på hennes premisser	58
Parforhold på hans premisser	61

Et parforhold med likeverdige premisser	63
Kortvarige forhold	64
Å få barn sammen	65
Forventninger til parforhold og begrunnelser for brudd	67
Ekspartnerens begrunnelser slik fedrene ser det	68
Relasjonelle begrunnelser fra fedrenes side.....	70
Fedrenes reaksjoner på at ekspartnerne dro	73
Avslutning	74
Kapittel 5. Faderskap og barneomsorg	75
Fedrenes erfaringer med sine fedre	75
Å bli far	78
Fedrenes relasjoner til barna	79
Tid til barna og arbeidet	81
Barneoppdragelse	82
Barneoppdragelse – en kilde til motsetninger og konflikt?.....	82
Fedre med manglende kjennskap til ekspartneres holdninger.....	86
Eksempel på enighet.....	87
Fedrenes og ekspartnerens barneomsorg.....	87
Fedre som har tillit til ekspartneres omsorg.....	87
Fedre med skjør tillit til ekspartneres omsorg.....	89
Avslutning.....	91
Kapittel 6. Samvær og samværsproblemer.....	93
Fedre uten samvær.....	94
Barnets reaksjoner som begrunnelse for å hindre samvær.....	94
”Ordentlig lyn fra klar himmel”, - incestanmeldelse.....	100
Fedre med samvær.....	104
Avslutning.....	109
Kapittel 7. Venting og resignasjon.....	110
Det viktigste i livet?.....	110
Hindringer i lovverk og i møte med offentlige instanser.....	112

Livssituasjoner preget av samværsproblemer.....	114
Helse.....	115
Aksept og resignasjon.....	116
Avslutning.....	118
Kapittel 8. Konklusjon og veien videre.....	120
Konklusjoner om parforhold, faderskap og samvær.....	120
Konklusjoner om samvær og livssituasjon.....	123
Forslag til videre forskning.....	125

Litteraturliste

Vedlegg

Vedlegg 1. Prosjektskriv i Vitenskapsbutikken, UiO

Vedlegg 2. Intervjuguide

Vedlegg 3. Skjema for bakgrunnsinformasjon

Kapittel 1. Bakgrunn og problemstilling

Denne oppgaven baserer seg på samtaleintervju med åtte fedre som har problemer med samværsordningen. Den tar for seg samværsproblemer sett fra fedrenes ståsted og hva samværsituasjonen innebærer for dem. Samværsproblemer drøftes i lys av forskningsbidrag om likestilling i parforhold og foreldreskap samt maskulinitet i endring.

Samboerforhold og ekteskap oppløses hyppigere enn tidligere, og samboerforhold oftere enn ekteskap (Moxnes 1990, Jensen og Clausen 2000). Når barn berøres av samlivsbrudd, må tidligere samlivspartnere fortsette å forholde seg til hverandre som foreldre, avgjøre hvem barnet skal bo fast hos (fast bosted/daglig omsorg) og hvem som får samvær. En løsning der barnet bor like mye (delt bosted) hos begge foreldre er mindre vanlig, men økende (Jensen og Clausen 1997, Moxnes og Winge 2000, Thuen 2004). Når barn har fått fast bosted hos en av foreldrene, som regel mor, får ikke alle foreldre samværsordningen til å fungere.

Undersøkelsene om samvær fra 1988 og 1996 viser at andelen barn uten samvær er omfattende (Jensen og Clausen 1997:33). Det er som regel fedrene barna mister kontakt med. Foreldrebrudd innebærer at færre barn bor sammen med far (Jensen 2004, 2005). Ved foreldrebrudd endres foreldres betingelser for foreldreskap og barns oppvekstvilkår. Det synes derfor interessant å se på samværsituasjoner som ikke fungerer tilfredsstillende.

Fedrene i oppgaven har samværsrett og oppfattes som samværsfedre. Omfanget av faktisk samvær på intervjutidspunktet varierte fra å ha nokså omfattende samvær til ikke å ha samvær i det hele tatt. En annen betegnelse for foreldre med samvær er Thuens (2004)

”deltidsforelder”. Thuen mener deltidsforelder er mer dekkende for foreldres opplevelse av eget foreldreskap. Betegnelsen samværsforelder kritiseres bl.a. for å være for byråkratisk (ibid). ”Samværsfar” foretrekkes i oppgaven siden temaet er samværsproblemer. Samværsfar gir en umiddelbar forståelse av fedrenes situasjon som foreldre med samvær.

Samværsforelder, samværsmor og samværsfar som betegnelser er dessuten mest brukt i litteraturen som favner temaet samvær. Informantenes tidligere samlivspartner eller kjæreste vil i oppgaven bli omtalt som ekspartner eller barnets mor.

Barne- og familiedepartementet (nå Barne- og likestillingsdepartementet) ved juridisk avdeling, tok kontakt med Vitenskapsbutikken ved Universitetet i Oslo (UiO) januar 1998 der

departementet oppfordret studenter til å fokusere på samværsproblemer (jfr. vedlegg 1). Temaet syntes interessant, og jeg ville da gjerne intervju fedre. Grunnen til at jeg ønsket å intervju fedre, er fordi barn som oftest får fast bosted hos mor etter foreldrebrudd (Jensen og Clausen 1997, Jensen 2005). Undersøkelser viser at om lag 80 prosent av barn berørt av foreldrebrudd blir boende hos mor (Jensen 2005). Et økende fokus på fedres rettigheter ved innføringen av pappapermisjon samt omtale i media bidrar trolig til at flere menn blir bevisst sin plass i egne barns liv. Familiepolitikken i 1990-årene har lagt vekt på å fremme fedres tilknytning til barn (ibid). Selv om menns deltakelse i barneomsorgen varierer, deltar fedre mer i barneomsorgen nå enn tidligere, og ønsker i større grad enn før ta del i barnas liv etter foreldrebrudd (Madsen 2003, Wade og Smart 2003, Jensen 2004). Det synes derfor interessant å se samværsproblemer fra fedres synsvinkel siden fedre kan regnes som en svakere part ved foreldrebrudd og gjennomføring av samvær.

Flere undersøkelser har nærmet seg samvær og mangel på samvær gjennom omfattende spørreundersøkelser (bl.a. Jensen og Clausen 1997). Dybdeintervju gir fyldigere informasjon om den intervjuedes livssituasjon. Hensikten med å nærme seg samværsproblemer gjennom dybdeintervju var å få mer kunnskap om hvordan samværsfedre opplever og forstår samværs situasjonen og egen livssituasjon. Denne oppgavens intervjuer fant sted høsten 1999 og våren 2000. Aktuelle endringer i lover og regler fra 1999/2000 redegjøres det for der det har betydning.

Foreldrebrudd og samvær

Flere barn opplever foreldrebrudd enn tidligere. Oversikten over foreldrebrudd er heller ikke komplett siden mange barn fødes i samboerskap (Jensen 1996, ssb/emner/skilsmisse/06). Når barns kjernefamilie¹ går i oppløsning, vil de fleste barn få oppleve å leve i en ”tokjernefamilie” der de opprettholder kontakt med begge foreldre (Ahrons 1979 i Moxnes 1990). Ved foreldrebrudd endres familieforhold og hvem de voksne regner som nær familie. Barn inkluderer forelderen de ikke bor fast sammen med som en del av deres nære familie (Wade og Smart 2003, Juul 2005). Samvær er derfor viktig både for barn og voksne.

¹ En diskusjon av begrepet ”kjernefamilie” er det ikke rom for her. Kjernefamilie brukes i denne sammenhengen om barnets opprinnelsesfamilie.

Regelmessig samvær med samværsforelderen er trolig av betydning for barns utvikling og for en stabil oppvekst, så fremt samværet fungerer tilfredsstillende for barnet.

Ideelt sett vokser barn opp med begge foreldre til stede i livet, og får samvær med forelderen de ikke bor sammen med. Dette kommer til uttrykk i § 42, 1. ledd i Barneloven av 1981 der barn gis rett til samvær med begge foreldre selv om foreldrene ikke bor sammen. Denne loven er bl.a. ment å sikre barnets rett til kontakt og samvær med begge foreldre. Barneloven gir også samværsforelder rett til samvær. Samværets omfang kan likevel bli mangelfull eller opphøre. I oppgaven tas det utgangspunkt i at samværsfar og barn har rett til samvær. *Den har som mål å utforske hva som skjer i praksis når samværet blir mangelfullt eller opphører, slik fedre erfarer og forstår situasjonen.* Samværsproblemene fedrene i denne studien erfarer varierer. En antakelse om hva samværsproblemene bunner i er at foreldrene ikke får til å samarbeide om en vanlig samværsordning eller inngått samværsavtale. Hva består samværsproblemene i? Hvordan forstår fedrene samværsproblemene? Hvordan har samværsproblemene utviklet seg? Endrer samværsproblemene seg over tid? Hva vedlikeholder problemene? Hvilke utspill møter fedrene fra ekspartner? Dette er trolig verd å se på fordi økt forståelse rundt samværsproblemer kan ha betydning for barn og fedre som berøres av en vrien samværsituasjon. Med ett unntak kom fedrene med i studien via Foreningen 2 foreldre (F2F). Disse fedrene har hatt varierende kontakt med F2F eller er medlemmer av foreningen. Juss-Buss formidlet kontakt med den åttende informanten. Betydningen av et informantutvalg via F2F drøftes i metodekapitlet.

Kriteriet "barnets beste" ligger til grunn for samværsordninger som inngås (Sandberg 1990). Barnefordeling kan skje ved at foreldre blir enige om en samværsavtale, eller inngår avtale på bakgrunn av offentlig bistand. I Barneloven er "barnets beste" en juridisk term, men kunnskap om barn generelt er avgjørende når det skal avgjøres hva som er barnets beste ved foreldrebrudd. Det er ikke alltid lett å avgjøre hva som er barnets beste. Kriteriet ser nå ut til å ha fått et innhold som peker i retning av å opprettholde kontakt med begge foreldre. Ideelt sett er det altså i barnets interesse å kjenne både mor og far. Nye regler om farskap og gjenopptagelsesregler² viser en økende forståelse for betydningen av å kjenne sitt biologiske opphav både av biologiske og følelsesmessige årsaker (Lødrup 2003:88-94, 100).

² Reglene trådte i kraft 1. april 2001. Reglene er ikke aktuelle for oppgavens fedre.

Holdningsendringen har skjedd gradvis frem til 2001. Regelendringene ses også i lys av økende grad av likestilling mellom foreldre overfor barn. Juridiske endringer og fedres permisjonsordninger ved fødsel reflekterer økende likestilling i parforhold og i forhold til barn (Plantin 2001, Madsen 2003). Fortrinnsvis opprettholdes kontakten mellom samværsfar og barn ved foreldrebrudd. Dersom barnets kontakt med samværsforelderen ikke opprettholdes, mener Moxnes barnets familie kan beskrives som ”delt eller avskallet” (Moxnes 1990:244).

Samværsundersøkelser viser at de fleste foreldre inngår samværsavtale (Jensen og Clausen 2000, Skevik og Hyggen 2002, Kitterød 2005). Mellom 80 og 85 prosent av utvalget i samværsundersøkelsen fra 1996 hadde inngått en avtale om samvær (Jensen og Clausen 2000:56). I forkant av undersøkelsen hadde samværsfedrene hatt litt over seks samværsdager siste måned (ibid:64). Samværets omfang avtales mellom foreldre, og foreldrene har ansvar for gjennomføringen av samværet.

Det mest vanlige er som nevnt at foreldre får til å samarbeide om en samværsordning etter foreldrebrudd. Brudd i kontakt mellom far og barn er sjeldent (Jensen 2004:208).

Samværsundersøkelser viser at samværet likevel er mangelfullt eller opphørt for en gruppe samværsfedre og barn. I undersøkelsene er spørsmålene omkring samvær stilt forskjellig. Det gjør det vanskelig å si noe sikkert om utviklingen over tid. En studie fra 1994 (Tjersland 1994:131) viser at om lag en tredjedel av skilte fedre har avtale om samvær uten at det gjennomføres. Jensen og Clausens (1997:7) undersøkelse viser at 28 prosent var uten samvær måneden forut for undersøkelsen (desember). En nyere undersøkelse, Skevik og Hyggen (2002:8), viser at 10 prosent fedre ikke hadde hatt samvær de siste seks månedene. Årsakene til dette ble oppgitt å være at avstanden mellom fars og barnets hjem er for stor, kostnader ved reise eller at ekspartner ikke ønsker samvær (ibid). Det ser altså ut til at færre har lite eller mangelfullt samvær. Mødre motsetter seg sjelden samvær, hevder Moxnes og Winge (2000). Manglende kontakt mellom far og barn skyldes som oftest at fedre ikke opprettholder samværet (ibid:2). Idealet om å få til et godt foreldresamarbeid ser ut til å stå sterkt. Moxnes og Winge (ibid) hevder det ikke lenger er sosialt akseptabelt å ikke få til et foreldresamarbeid etter foreldrebrudd. Det er heller ikke lenger akseptabelt at fedre kutter kontakten med barn

ved samlivsbrudd, noe som var vanlig tidligere da synet på faderskapet var annerledes enn i dag (ibid).

Fedres engasjement i egne barn har gjennomgått en gradvis forandring etter den industrielle revolusjon. Fedres bidrag har endret seg fra å være hovedforsørger til å dele forsørgeransvaret med barnets mor. Menns holdningsendring til barneomsorg rapporteres i flere studier (Plantin 2001, Madsen, Lind og Munck 2002, Madsen 2003). Endringer i faderskapet har skjedd gradvis, og bildet av menns faderskap er sammensatt (Plantin 2001). Menns økende deltakelse i barneomsorgen gjør det naturlig for dem å ha en høyere forventning om deltakelse i barnas liv etter foreldrebrudd (Tjersland 1994). Mange fedre deltar helt fra barnets ankomst, og har en større del av ansvaret for den daglige omsorgen. En dansk undersøkelse viser hvor viktig fedre anser det å være tilstede under fødsel, og å få et godt forhold til eget barn (Madsen 2003). Under fødselen knytter faren bånd til barnet, og det første møtet er starten på faderskapet (ibid:173). Det å være sammen med eget barn gir et økende ønske om mer tid sammen (ibid). Fedres tilstedeværelse under fødsel siden 1960-tallet er en viktig endring i fedres praktiske utføring av farsrollen. Velferdsstatens pappapermisjon legger forholdene til rette for et omsorgsgivende faderskap (Ellingsæter og Leira 2006). Fra fedrekvoten ble innført i 1993 har andelen fedre som benytter seg av en måneds pappapermisjon økt fra 4 prosent til nesten 90 prosent (Brandth og Kvande 2003 i ibid:83).

Jensen (2004) ser det moderne faderskapet som preget av nærhet til barn, men peker på menns krympende faderskap både i livsløp og i det daglige. Færre menn blir fedre, og de blir fedre senere i livet enn tidligere (Skrede 2000 og 2003 i Jensen 2004). Etter foreldrebrudd blir de fleste barn boende hos mor, og færre fedre bor sammen med barn. Dette til tross for at menns deltakelse i barneomsorgen har økt, og en regelendring fra 1998³ gjorde det enklere for fedre å få del i foreldreansvar uten å være gift med barnets mor. Samboende foreldre får automatisk foreldreansvar for felles barn født etter 1. januar 2006. Da intervjuene fant sted var hovedregelen at barnets mor hadde foreldreansvar alene når hun var ugift. Barn blir som regel boende hos forelderen med foreldreansvar ved foreldrebrudd, vanligvis mor når hun er ugift. De nye familiemønstrene har altså økt avstanden mellom far og barn, og mødre har fortsatt plass som den stabile forelderen i barns liv (Jensen 2004). Velferdsstatens pappapermisjon

³ Ved barnets fødsel kunne foreldre fra 1. januar 1998 fylle ut et skjema der de bestemte om de skulle ha delt foreldreansvar eller ikke.

åpner for menns barneomsorg, men menns liv er fortsatt nært knyttet opp mot arbeidsmarkedet. Brandth og Kvande (2003) mener menn dras mot arbeidslivet, mens pappapermisjonen åpner for å gi menn tid til barna sine. Menns tradisjonelle tilknytning til arbeidsmarkedet, er en faktor som hindrer deltakelse i barneomsorg. Fedre prioriterer arbeid fremfor tid sammen med barna sine (Jensen 2004:206).

Betingelsene for faderskapet endres ved foreldrebrudd. Den daglige kontakten mellom far og barn opphører vanligvis. Foreldres engasjement og daglige deltakelse i barneomsorg har betydning for samværsordningene som inngås ved foreldrebrudd (Tjersland 1992). At barn blir boende hos mor etter foreldrebrudd har sammenheng med at kvinner vanligvis har hovedansvaret for barn under samliv (Moxnes og Winge 2000), til tross for at idealet om likhet mellom foreldre står sterkt (Plantin 2001). Det er særlig de yngre barna som følger mor ved foreldrebrudd. Barn født i samboerskap opplever brudd tidligere enn barn av gifte foreldre (Jensen og Clausen 2000). Barnets alder har betydning for faktiske samværsdager etter foreldrebrudd (ibid:62-63). Samværets omfang er større for eldre enn for yngre barn.

Faderskapet formes i relasjon til moderskapet (Brandth og Kvande 2003). Moderne fedre møtes med en forventning om å delta i sine barns liv. Fars omsorg for barn kommer som et tillegg til mors, eller som selvstendig og likeverdig omsorg ved siden av hennes (Madsen m.fl. 2002). Menns engasjement i barn under samliv kan dessuten ha sammenheng med kvaliteten på parforholdet (ibid:37-38). Fedres deltakelse i familien påvirkes av konflikter i parforholdet (ibid). Et dårlig parforhold påvirker voksne og barn, og kan trolig gi grobunn for et vanskelig foreldresamarbeid ved foreldrebrudd. Samværsproblemene oppgavens fedre erfarer kan bunne i forhold som angår relasjonen mellom foreldrene, og ikke ha noe med barna å gjøre. En antakelse om hva samværsproblemene beror på kan være måten partene kom sammen på, og hvordan partene opplevde parforholdet. Det antas at det også kan være av betydning om graviditeten var planlagt eller ei, og om det var enighet eller uenighet mellom foreldrene om videre forløp av svangerskapet. Det er ikke så ualminnelig at menn legger press på kvinner til å ta abort (Wetlesen 1997:243). Dersom usikkerhet om utfallet av en graviditet er tilfelle, hva betyr dette for samlivet og foreldresamarbeidet? Eller er det andre forhold som belastet parforholdet? Tidligere konflikter i parforholdet kan trolig ligge til grunn for samværsproblemene. Hva opplevde fedrene som konflikter i parforholdet? Hvordan beskriver

fedrene parforholdet? Hvordan var kommunikasjonen mellom ekspartnerne og fedrene under samlivet, slik far ser det? Hva har kommunikasjonen under samlivet å si for samarbeidsklimaet etter samlivsbruddene? En antakelse kan være, at dårlig kommunikasjon under samlivet har en betydning for samarbeidet mellom foreldrene etter bruddet.

Måten samlivsbruddet fant sted på, antas å ha betydning. Det er kjent at det som oftest er kvinnen som tar initiativ til samlivsbrudd. Det kan være bruddet kom overraskende på den ene parten i parforholdet. Hvem var det som planla samlivsbruddet, den ene parten eller begge? Et krevende brudd kan ha bidratt til et vanskelig samarbeidsklima. Uoppgjorte følelser mellom foreldre kan bevisst eller ubevisst påvirke samarbeidsklimaet mellom dem, og føre til at samværet blir konfliktfylt. Barnet kan bli gjenstand for maktkamp mellom foreldre.

Samværsproblemene kan også bunne i forhold som angår barnet. Måten barn oppdras på har gått fra en mer autoritær oppdragelse til en oppdragelse preget av forhandling mellom barn og voksne (du Bois-Reymond 1993). Den autoritære oppdragelsen knyttes spesielt til fedre. Sivilisasjonsteorier vektlegger forhandling som en del av det moderne samfunnet. Foreldre kan nærme seg barn på ulike måter. I følge Juul (2005) behøver foreldre nødvendigvis ikke være enige om barneoppdragelsen⁴. Voksne er forskjellige og det er et gode for barn å få ulike erfaringer, mener Juul. Det avgjørende er om foreldre er enige om å være uenige. For forholdet mellom foreldrene mener Juul det er av betydning at de er enige om de overordnede verdiene, selv om praksisen blir ulik (ibid). Richards (1999:264) antyder at forskjellige omsorgstilnærminger til barn i seg selv kan føre til skilsmisse. Studien til Jensen og Clausen (2000:43) viser at oppdragelse og barns plikter i hjemmet er de forhold foreldre er mest uenige om. En antakelse om hva samværsproblemene kan bunne i er at samværsfedrene og ekspartnerne har ulikt syn på barneoppdragelse, eller ikke fikk samarbeidet om barna til å fungere godt. Hva går uenigheten mellom foreldrene ut på slik far ser det? Hvordan erfarte fedrene å være uenig med ekspartner om barneoppdragelsen? Dersom uenighet om barneoppdragelse er tilfelle, stoler ekspartner på fars omsorgsevne? Eller stoler samværsfar på ekspartners omsorgsevne? Vanligvis har far tillit til at barnet har det bra hos mor (Öberg og Öberg 1992:176). Er fedrene bekymret for barna? Hva består eventuelt bekymringene i?

⁴ Juul mener det ikke er riktig å tale om "opdragelsesmetoder" lenger fordi det ikke samsvarer med det moderne synet på barn som "født sociale og menneskelige". Barn behøver å omgås voksne som handler sosialt og menneskelig. (Juul 1995:21).

Barn ses i økende grad som aktive deltakere i familielivet i sosiologiske arbeider (Wade og Smart 2003:105). Studien til Wade og Smart viser at barn er opptatt av rettferdighet ved foreldrebrudd, og ideelt sett oppfatter det slik at de bør og vil bo like mye hos begge foreldrene. Barna så på seg selv som et gode som skulle deles (ibid:108), og foretrakk "co-parenting" selv der foreldre var uenige om en slik løsning. Barna revurderte bosituasjonen i møte med praktiske vansker og følelsesmessige krav, og fant en løsning som likevel var rettferdig for foreldrene ut fra deres situasjon, og som samtidig ivaretok egne behov for å bli sett og å ha et eget liv. Wade og Smart (ibid:106, 107) mener barn fanger opp tendenser i samfunnet om rettferdighet mellom kjønnene også i en familiesituasjon, og bruker egne erfaringer om rettferdighet bl.a. i forhold til søsken i vurderingen av rettferdighet mellom foreldrene. Barns rettferdighetsvurderinger ved foreldrebrudd gjenspeiler ofte foreldrenes verdier, i følge Tjersland (1992:226). Samværløsninger basert på rettferdighet er barn "ofte de fremste eksponenter" for (ibid). Barn vil også gjerne være sammen med far etter foreldrebrudd (Tjersland 1994). Hva betyr forholdet til barna for fedrene i studien?

Foreldreskap regnes som et livslangt prosjekt, og barn som en stabil faktor i livet (Jensen 2004). Fedre møtes med et ideal om å være deltakende fedre (Brandth og Kvande 2003, Madsen m.fl. 2002). Manglende kontakt med eget barn vil derfor være en belastning. Det antas at fedrene er berørt av samværsproblemene, og at samværssituasjonen har betydning for deres egen livssituasjon. Hvordan påvirker samværsproblemene fedrene? Hva er konsekvensene for eget liv? Hvor opptatt er de av problemet? Er fedrene som deltok aktivt i barneomsorgen under samlivet mer berørt enn fedrene som ikke deltok aktivt? Eller er belastningen nokså lik? En antakelse er at belastningen ved å ha lite kontakt med eget barn, er større for fedrene som deltok aktivt i barneomsorgen under samlivet. Å være far ser ut til å ha blitt en større del av menns identitet (ibid). Hvordan beskriver disse fedrene seg selv som fedre? Hvordan fedrene opplever faderskapet antas å ha en betydning for hvordan samværsproblemene oppleveres, og dermed hvordan livssituasjonen deres blir etter foreldrebruddet.

Foruten barn og foreldre kan andre familiemedlemmer bli berørt når samværsordninger ikke fungerer tilfredsstillende. Barn kan lett miste kontakt med besteforeldre og annen slekt på

samværsforelderens side ved foreldrebrudd (Jensen 1992, Richards 1999). Rammene for oppgaven åpner ikke for å utdype dette nærmere.

Samværsfedre og samværsproblemer, - forståelse og begreper

Samværsfedre

Hva en legger i begrepet "samværsfar" kan variere. Er det dekkende å omtale alle fedrene i oppgaven som samværsfedre? Fedrenes samværsituasjon varierer som nevnt fra å ha nokså omfattende samvær til ikke å ha samvær. Jevne forstår samværsfedre som "fedre som ikke bor sammen med barna sine til daglig, men har avtale om samvær i bestemte perioder" (Jevne 1998:1). Jevnes definisjon omfatter avtale om samvær, og fedrene i hennes studie har vanlig samvær. Det er menns utøvelse og opplevelse av faderskapet under samvær Jevne har fokusert på. Andre undersøkelser har inkludert fedre som ikke har samvær i praksis (Jensen og Clausen 1997, Skevik og Hyggen 2002). Studiene har hatt til hensikt å se på samvær fra alle fedres ståsted etter samlivsbrudd.

Det synes rimelig å velge en nokså vid forståelse av begrepet samværsfedre. Fedre som har samværsavtale og samvær i praksis forstås som samværsfedre samt fedre som har rett til samvær, men som ikke har samvær i praksis. Begrunnelsen i oppgaven for en vid forståelse, er å favne fedrenes forskjellige erfaringer med samværsretten og samværspraksis samt betingelser for faderskapet. Det er et valg å kreve sin rett, også samværsretten. Fedrene i studien har valgt å kreve samværsrett og følge opp kravet. Et kjennetegn ved det moderne mennesket er nettopp å kunne velge noe fremfor noe annet (Giddens 1994 i Thuen 2004). Jensen og Clausen (1997:56) stiller spørsmål ved om alle fedre og barn har rett og plikt til å være sammen. Det å velge bort samvær er et valg en står fritt til å ta.

Samværsproblemer

Samvær mellom barn og samværsfar skjer innenfor gitte dager og tidspunkter. Innholdet i samværet er samværsfarens hovedansvar. Etersom barna vokser til, vil deres uttalte ønsker ha en naturlig innvirkning på valg av aktiviteter under samværet. Kvaliteten på samværet handler om opplevelsen av det å være sammen, med andre ord hvordan samværet fungerer for partene.

Forståelsen av hva det innebærer å ha samværsproblemer kan variere, og handler trolig om ulike opplevelser rundt samværsituasjonen. Samværsproblemer forstås i oppgaven å innebære

- problemer med å bli enige om en samværsavtale/få samværsavtale
- problemer med å få samvær i praksis
- problemer med samværets kvalitet

Det er ikke alltid lett å velge ord for å beskrive familieforhold, særlig ikke når endringene er relativt nye historisk sett og for mange berørte uønsket. Hvilke ord en velger for å beskrive en situasjon er trolig viktigst i situasjoner der berørte parter føler seg mest sårbare. Å bli samværsfar er for mange en situasjon de ufrivillig har kommet i. Samværsfedre får nye betingelser for faderskapet. Det viktige blir hvordan man forholder seg til sin nye livssituasjon og problemer som eventuelt følger i kjølevannet av den.

Samværsregler

Barneloven av 1981 er en lov for alle barn uavhengig av foreldres sivile status ved fødsel og gir moderne regler for samværsrett (Lødrup 2003:87). Etter foreldrebrudd må foreldre bestemme hvem barnet skal bo fast hos. Dersom foreldre er enige, kan barnet bo like mye hos begge foreldre (jfr. Barneloven § 36, 1. ledd). Barn og samværsforelder har, i følge Barneloven §§ 42-43, rett til samvær dersom det ikke er avtalt noe annet. Samværsordningen som omtales i Barneloven er "vanlig samvær", men foreldre står fritt til å avtale en annen samværsordning seg i mellom. Vanlig samvær innebærer samvær annenhver helg, en ettermiddag i uken, 14 dager sommerferie og annenhver jul og påske. Nærmere tidspunkt for samvær og ev. avlysning av samvær, skal foreldrene gi hverandre beskjed om i rimelig tid i forkant av avtalt samvær, jfr. § 43, 4. ledd.

Foreldreansvar gjelder først og fremst den juridiske siden ved foreldreskap. Foreldreansvar kan være delt/felles mellom foreldre, eller en av foreldrene kan ha foreldreansvaret alene. Foreldre som har foreldreansvar har rett og plikt til å ta avgjørelser som berører barnets personlige forhold (jfr. Barneloven § 30). Beslutninger skal tas med utgangspunkt i barnets behov og interesser. Barnets mening skal vektlegges. Foreldre som har felles foreldreansvar må begge samtykke i viktige beslutninger, f. eks. om barnets medlemskap i trossamfunn.

Forelderen barn bor fast hos har daglig omsorg, og kalles bostedsforelder. Bostedsforelderen bestemmer en rekke forhold som berører barnets liv, bl.a. bosted og om barnet skal gå i barnehage eller ikke. Samværsforelderen har uttalerett om beslutninger bostedsforelderen tar som vil gjøre det vanskeligere eller umulig å gjennomføre samvær, men bostedsforelderen tar den endelige avgjørelsen. Bostedsforelderen har altså det avgjørende ordet i beslutninger som gjelder barnets daglige liv og dets fremtid.

Flere samlivsbrudd og samværsfedre

Ekteskap har vært den rådende måten å organisere samliv og foreldreskap på gjennom generasjoner, og ble regnet som en livslang forpliktelse basert på arbeidsfellesskap og etter hvert følelser. Kjærlighet og frihet til å velge partner ligger i vår tid til grunn for parforhold og samliv, og gir et romantisk bilde av ekteskap. Gjennombruddet for det romantiske ekteskapet kom da barns betydning som arbeidskraft og aldersomsorg for foreldre opphørte (Jensen 1999:70). Barns betydning endret seg. Barn har en følelsesmessig verdi for voksne i det moderne samfunn.

Antall inngåtte ekteskap har endret seg, og gjennomsnittsalderen ved inngåelse av ekteskap har steget. Gjennomsnittlig alder for ekteskapsinngåelse har steget fra 23,8 for kvinner og 26,5 for menn for perioden 1971-75 (årgjennomsnitt) til 31,1 for kvinner og 34,2 for menn for 1996-2000 (årgjennomsnittet) (Statistisk sentralbyrå⁵). Skilsmissehyppighet for de ulike aldersgruppene ses i sammenheng med alderen ved ekteskapsinngåelse. De fleste som skiller seg er nå i aldersgruppen 35-39 år (Byberg 2002). Tidligere var skilsmissehyppigheten høyest blant folk i slutten av 20-årene (Sosialt utsyn 1993:262). Gjengifte er blitt vanligere ettersom flere skiller seg.

Samboerskap ble alminnelig etter 1980 (Jensen og Clausen 2000:14), og er gradvis blitt akseptert som samlivsform. Samboerskap er vanlig blant yngre voksne, og regnes som en overgangsfase eller en ny type forlovelsestid (Moxnes 1990:34). Flere velger også samboerskap som en permanent ramme for samlivet. Samlivsform er ikke lenger gitt for

⁵ Statistisk sentralbyrå (www.ssb.no) Tabell 6 Gjennomsnittsalder ved giftermålet Menn og kvinner. 1961-2005.

mennesker i den vestlige verden. Det er blitt vanligere med flere samboerskap før en gifter seg (Dzamarija 2002).

Lenge var skilsmisser uvanlig selv om det var mulig å bli skilt. Antall skilsmisser har økt betraktelig siden slutten av 1960-tallet. Det er mer sosialt akseptert å være skilt, og å være barn av skilte foreldre. Mange barn opplever at foreldrene går fra hverandre. Antall barn berørt av skilsmisser er det nøyaktig oversikt over. Tabellen⁶ nedenfor viser årsgjennomsnittet for antall barn under 18 år som opplevde skilsmisse:

Årene	1971-1975	1981-1985	1991-1995	1996-2000
Årsgjennomsnitt for antall barn	5 318	8 621	10 702	9 867

Tabell 1: Årsgjennomsnitt for antall barn under 18 år som opplevde skilsmisse.

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Statistikkbanken. 2006. www.ssb.no.

Barns familiesituasjon kommer tydeligere frem når barn er analyseenhet. Tabelloversikten viser at det er en dobling i antall barn som opplevde skilsmisse fra 1971-1975 frem til 1990-tallet. I tillegg kommer barn som opplevde at deres samboende foreldre flyttet fra hverandre fra 1980-tallet og årene som følger. Det reelle tallet for antall barn som opplevde samlivsbrudd vil derfor være høyere. Barn fra tidligere forhold blir også berørt av samlivsbruddene.

Samboende par registreres først når de får felles barn i Norge. Statistisk sentralbyrå har for 1999 oversikt over ektepar og samboende par med felles barn som gikk fra hverandre. Det finnes foreløpig kun tall for brutte samboerskap med felles barn for året 1999. 56 prosent av skilsmisene i 1999 involverte felles barn under 18 år (Byberg 2002). Antall samboerbrudd med felles barn var i 1999 totalt 5 500 (ibid). Samboerbruddene berørte 7 500 felles barn (ibid). Barn berørt av samboerbrudd er det vanligvis ikke fullstendig oversikt over. I 1999 opplevde totalt 21 400 barn foreldrebrudd, og av disse hadde ca. en tredjedel samboerforeldre som flyttet fra hverandre (ibid, Noack 2004:55). Foreldrebrudd berører i tillegg særkullsbarn i

⁶ Tallene er hentet fra *tabell 12 Talet på barn som opplevde skilsmisse*. Tabellen i oppgaven er en forenklet utgave av tabell 12. Tallene for 1971-1985 gjelder antall barn der minst en av foreldrene var bosatt i Norge. Tallene før 1979 gjelder barn under 16 år. Fra 1986 er tallene basert på fedrenes bosted i Norge. Statistisk sentralbyrå. Statistikkbanken. 2006.

familien og stebarn som ikke bor i familien. Det er særlig samboende med små barn som går fra hverandre (Jensen og Clausen 1997, Byberg 2002). Tallene for 1999 tyder på en dobling av antall barn som opplever samlivsbrudd på 1990-tallet. Samboerskap oppløses generelt oftere enn ekteskap. Dette er også tilfelle i de andre skandinaviske landene (Byberg 2002). Ekteskapet som forsørgelsesinstitusjon er svekket med velferdsstatens støtteordninger og kvinners økende yrkesdeltakelse (Noack 2004:43). Økt velstand gjør det også enklere å etablere seg på nytt etter samlivsbrudd.

Samlet sett har økningen i antall familieoppløsninger ført til et stigende antall samværsfedre. Fedre blir hovedsaklig samværsfedre når samliv avsluttes. Det er også en gruppe samværsfedre som har fått barn uten å ha levd sammen med barnets mor. Betingelsene for faderskapet blir endret for samværsfedre. Den daglige kontakten mellom far og barn opphører vanligvis ved samlivsbrudd, og tiden man har til rådighet sammen blir fastlagt. Det handler om å få tilbringe tid sammen med eget barn. Tid sammen med barnet blir altså et gode. Å være far under betingelser samværsfedre har, er historisk sett nytt. Blant fedrene i studien, var fire gifte med ekspartner, to samboende mens to var ikke sammen med barnets mor da barnet ble født.

Oppgavens gang

Etter kapittel 2 og 3 som omhandler henholdsvis studiens teoretiske og metodiske tilnærming, gjøres det rede for fedrenes samlivserfaringer i kapittel 4. Hvem av partene som synes å ha satt premissene for samlivet er hovedtemaet her. Dagens fedre relaterer seg til diskursen om den nærværende far. Kapittel 5 handler om fedrenes farspraksis. Fedrenes samværsituasjoner er tema i kapittel 6. I neste kapittel ser jeg på hva samværsproblemene innebærer for fedrenes livssituasjon. Avslutningskapitlet konkluderer og foreslår noen temaer for videre forskning.

Kap. 2. Teori- og litteraturgjennomgang

Samvær og manglende samvær

Familieforskeres opptatthet av samvær og samværsforeldre har økt i takt med antall samlivsbrudd. Forskningen om samvær og faderskap er opptatt av samværets omfang, og hvilke faktorer som har betydning for samværet siden mange samværsfedre har varierende kontakt med egne barn. Undersøkelsene viser at det er flere faktorer som har betydning for samværets omfang, blant annet geografisk avstand, barnets alder og om foreldre har inngått samværsavtale eller ikke. Undersøkelser om samværsforeldres situasjon, har som oftest fokusert på samværsforeldres levevilkår, og da særlig boforhold og deres økonomiske situasjon. En av de første norske studiene av skilsmisse og samvær, er Kari Moxnes sin undersøkelse fra 1984 om hvordan skilte foreldre samarbeider om barn. Ut over denne studien, ser det ut til at det er lite forskning i Norge om samvær før mot slutten av 1980-tallet. Senere studier om samvær og familiemønstre er basert på intervjuer og spørreundersøkelser pr. brev eller telefon.

Undersøkelser om barn og deres familiesituasjon, viser at barn vanligvis bor sammen med foreldrene sine, og at foreldre som regel får til å samarbeide om samvær etter samlivsbrudd (Jensen og Clausen 1997, Moxnes og Winge 2000). Studiene viser at barn i alminnelighet opprettholder kontakt med far etter samlivsbrudd (Jensen og Clausen 1997, Moxnes og Winge 2000, Skevik og Hyggen 2002, Thuen 2004, Kitterød 2005). Flertallet av samværsfedre har jevnlig samvær (Skevik og Hyggen 2002, Thuen 2004). De fleste barn blir som nevnt boende hos mor etter samlivsbrudd. Ny oversikt viser at det er en økning i antall barn som bor like mye hos mor og far (Kitterød 2005, Jensen 2005), men dette gjelder likevel ikke mange barn. Moxnes og Winge (2000:14) hevder at delt omsorg er i ferd med å bli mer vanlig. Samlet sett er det liten endring i hvem barn bor hos etter samlivsbrudd. Forelderens barn vanligvis ikke bor fast sammen med er far.

Jensen (1992:26) tok utgangspunkt i vanlig samværsordning i undersøkelsen om barns familier fra 1988. Vanlig samvær praktiseres forskjellig med ulikt antall overnattinger. En omfattende samværsordning innebærer at barn tilbringer åtte dager og netter sammen med samværsfar i løpet av en måned, og en snever fire overnattinger og fire ettermiddagsbesøk. Barn må tilbringe minst seks dager eller netter i løpet av en måned hos far for at

samværsordningen faller inn under vanlig samværsordning. Jensen har definert mindre enn vanlig samvær som en til fem dager eller netter pr. måned. Vanlig samvær tilsvarer omtrent 18 prosent av barns tid (Moxnes 1999:328). Moxnes (2003:137) avviser forestillingen om at vanlig samvær er den ”riktige eller normale” samværsordningen. Vanlig samvær er ikke lenger utgangspunktet for hvordan samvær praktiseres, hevder Moxnes og Winge (2000). Vanlig samvær blir i studien Barns familier brukt som et utgangspunkt for å vurdere samværets omfang. Det ser ut til at dette er ganske vanlig i studier av samvær. Dersom samværsordningen overskrider 40 prosent, faller offentlig støtteordninger for enslig forelder bort. Det er altså en økonomisk fordel for bostedsforelder at samværsordningen er maks 40 prosent⁷. Ved valg av delt omsorg, blir ikke den ene forelder samværsforelder lenger. Vanlig samvær ut fra Jensens definisjon vil være utgangspunktet for oversikten over fedrenes samværsordninger i metodekapitlet.

Det ser ut til at vanlig samvær og utvidet samvær er mer omfattende enn tidligere (Jensen 1992:VII, 28, Thuen 2004). Undersøkelsen til Thuen (2004) viser at vanlig samvær er ganske utbredt. Det var 42 prosent som hadde vanlig samvær, og 23 prosent utvidet samvær (Thuen 2004:46). Over en periode på fire uker utgjorde utvidet samvær mellom 30 og 50 prosent av barnas tid (ibid). Det store flertallet praktiserte vanlig eller utvidet samvær både i Moxnes og Winge (2000) og Skevik og Hyggens (2002) undersøkelser.

Undersøkelsen til Skevik og Hyggen viser at det varierer hvor mye samvær samværsfedre har (2002:8). Det var 77 prosent av samværsfedrene i undersøkelsen som hadde hatt samvær sist måned, og 10 prosent som var uten samvær (ibid). Samværsfedre som ikke har levd sammen med barnets mor, har minst samvær viser to andre undersøkelser (Jensen og Clausen 1997, Thuen 2004:55). To prosent av fedrene i Skevik og Hyggens undersøkelse (2002:8) hadde aldri møtt sitt eget barn. Disse fedrene har fått barn uten å ha levd sammen med barnets mor. Det var seks prosent av barna som hadde mistet kontakten med samværsforelder i studien til Moxnes og Winge (2000:VII).

⁷ Etter innføringen av de nye bidragsreglene fra 1. oktober 2003 er det fortsatt slik at dersom samværets omfang er lavere enn tilsvarende delt omsorg, gis bostedsforelder økonomiske fordeler (Thuen 2004:48, 183). Fra 1. oktober 2003 legges begge foreldres inntekt, samværets omfang og hva det koster å ha barn (etter barnets alder) til grunn ved beregning av barnebidragets størrelse. Kilde: www.nav.no

Samværets omfang

Geografisk avstand mellom foreldres hjem har betydning for samværets omfang (Moxnes 1990, Jensen 1992, Ottosen 1996, Jensen og Clausen 1997, Fabricius 2003). Reiseavstand gjør det vanskeligere å opprettholde kontakt, spesielt for yngre barn. Både praktiske og økonomiske⁸ forhold kan være til hinder for samvær.

En annen faktor av betydning for samværets omfang er *barns alder* (Jensen 1992). Thuens (2004:54) undersøkelse blant et representativt utvalg bidragspliktige fra Rikstrygdeverkets arkiv og betalende medlemmer av Foreningen 2 foreldre, viser at samvær i helgene er noe mindre for eldre enn for yngre barn, men tenåringer har mer feriesamvær enn yngre barn⁹. Det ser ut til at tapt helgesamvær, og tapt samvær som skyldes stor geografisk avstand, tas igjen med feriesamvær (Thuen 2004, Kitterød 2005). Samlet sett har de fleste samværsforeldre feriesamvær. Tidligere studier har vist at yngre barn har mer samvær enn eldre barn (Jensen 1992, Jensen og Clausen 1997). Små barn tilbringer generelt mest tid sammen med mor (Jensen 1999:67). Samværsforeldrene i undersøkelsen til Thuen ble spurt om samvær ut fra hva de vanligvis hadde over fire uker, og spørsmål om feriesamvær i løpet av et år (ibid). Studien fanger dermed samvær over tid, og ikke bare på et gitt tidspunkt.

Samværets omfang blir positivt påvirket av at foreldre har *felles foreldreansvar* (Jensen 1992). Foreldreansvar innebærer at foreldre har rett og plikt til å ta avgjørelser for barnet i personlige forhold, f. eks. valg av navn og skole. Der foreldre har felles foreldreansvar, er samværet betydelig mer enn når mor har samvær alene (Jensen og Clausen 1997:31). Dette samsvarer med Thuens (2004) undersøkelse. Det er flest tidligere gifte som har felles foreldreansvar (Jensen og Clausen 1997, Kitterød 2005). Fedre som ikke har bodd sammen med barnets mor, står svakest i forhold til å få foreldreansvar (Jensen og Clausen 1997). Fra 1. januar 1998 kunne samboende foreldre på et skjema krysse av om de ønsket felles foreldreansvar eller ikke ved barnets fødsel. Jensen (2003) i Kitterød (2005:32) antar flere samboende foreldre dermed har valgt felles foreldreansvar, og at dette har styrket fedres

⁸ Reisekostnader deles fra 1. januar 2002 mellom foreldre. Fordelingen er forholdsmessig etter foreldres inntekt. Kilde: www.nav.no

⁹ Resultatene fra Rikstrygdeverkets utvalg vektlegges i boken til Thuen (2004:8). 92 prosent av utvalget består av menn (ibid:153).

stilling ved samlivsbrudd. Felles foreldreansvar ser ut til å bli mer og mer vanlig (Sætre 2004).

Det å ha *samværsavtale* er av betydning for samværets omfang. Samværet er mer omfattende for samværsforeldre som har en samværsavtale enn for dem uten samværsavtale. Halvparten av foreldrene som ikke var et par da barnet ble født, har ingen samværsavtale. (Jensen og Clausen 1997, Kitterød 2005)

Jensen og Clausen (1997) og Skevik og Hyggen (2002:64-65) finner en sammenheng mellom antall samværsdager og foreldrenes *tidligere samlivsstatus*. Det å ha vært gift eller samboende gir flere gjennomsnittlige samværsdager enn det fedre som aldri har bodd sammen med barnets mor og barnet har. Et kort samliv påvirker samværet negativt, og et langt samliv positivt. Forskjellen i samværsmengden mellom tidligere gifte og samboende foreldre var liten i Thuens studie. Dette kan ha sammenheng med at flere velger samboerskap som samlivsform. Samværspraksisen blir nokså lik for alle uavhengig av samlivsform.

Samværets omfang påvirkes negativt jo lenger *tid* det har gått siden samlivsbruddet (Jensen og Clausen 1997, Moxnes 1990, Wallerstein og Kelly 1980), og når foreldrene (den ene eller begge) har fått ny samlivspartner (Jensen 1992:43, 46, Cheal 2002, Johansson 2004). Studien til Skevik og Hyggen¹⁰ (2002) bekrefter betydningen av barnets alder, tid siden samlivsbruddet og om partene har fått ny samlivspartner for samværets omfang.

Samværsforeldre og bostedsforeldre har gitt informasjon om samvær i de første undersøkelsene og Statistisk sentralbyrås undersøkelser fra 2002 og 2004. Opplysninger om de ulike sidene ved samvær varierer mellom foreldregruppene. Samværsfedre har deltatt i de seneste undersøkelsene (Skevik og Hyggen 2002, Thuen 2004). Det antas at samværsfedre med lite eller ingen kontakt med eget barn unnlater å delta i alle samværsundersøkelsene. Informasjon om samværsfedre med lite eller ingen kontakt med eget barn, ser dermed ut til å være noe mangelfull. Thuen antar at det er flere fedre som ufrivillig har lite eller ingen kontakt med eget barn enn de som selv har valgt det. Antakelsen baseres på materialet til Skevik og Hyggen (2002) som viste at 2 prosent av utvalgets samværsfedre aldri hadde truffet

¹⁰ Skevik og Hyggen's undersøkelse er basert på et utvalg samværsfedre trukket fra Rikstrygdeverkets arkiv over bidragspliktige. 90 prosent bidragspliktige er registrert i Rikstrygdeverkets arkiv. (Skevik og Hyggen 2002:7)

barnet sitt. Det var 10 prosent som oppga at de så barnet sjeldnere enn en gang i måneden i Thuens undersøkelse (2004:47). De nyeste undersøkelsene viser at samværsforeldre generelt har mer samvær enn først antatt, og at samværspraksisen er fleksibel (Moxnes og Winge 2000, Thuen 2004). Samværsundersøkelsene viser altså at det er flere faktorer som har betydning for samværets omfang, og at samværsforeldre flest har samvær.

Samværsfedre

Dagens forskning om fedre har to hovedfokus. Det ene fokuset er rettet mot fedres økende engasjement. Denne forskningen er særlig opptatt av fedres betydning for barn og hva de gjør sammen (Lamb 1976 og 1997 i Madsen 2003), fedres deltakelse i barneomsorgen, og fordeling av arbeidsoppgaver i hjemmet (Lewis 1993 og Summer 1993 i Madsen m.fl. 2002) og hva det betyr for menn å bli fedre (Madsen og Munch 1997 i Madsen m.fl. 2002, Madsen 2003). Forskere er generelt opptatt av hvordan menn er i ferd med å bli engasjerte og aktive fedre (Björnberg og Kollind 1996, Løkke 2000, Brandth og Kvande 2003, Madsen m.fl. 2002, Madsen 2003, Plantin 2001).

Det andre hovedfokuset er rettet mot fraværende fedre, og prosesser som hindrer deltakelse i barns liv (Jensen 1992, Jensen og Clausen 1997). En av grunnmytene i vår kultur er faren som forlater sin sønn, og blir fraværende, fjern og fiendtlig (Madsen 2003:164). Barn sitter igjen med smerte fordi far velger å prioritere andre ting enn dem (ibid). *Farsfravær* i barns liv forstås vanligvis som fedres manglende tid til barn i hverdagen eller som fedres fravær grunnet foreldrebrudd. Menns tradisjonelle tilknytning til arbeidsmarkedet er en grunn til fedres fravær i hverdagen. Forskningen er opptatt av hvordan det går med barn sosialt og psykisk etter samlivsbrudd (Wallerstein og Kelly 1980, Nissen 1988, Moxnes 1999). Amerikansk mannsforskning har særlig vært opptatt av hva fravær av far betyr for barn i forhold til skoleprestasjoner og levevilkår senere i livet (bl.a. Amato 1993, 1994)¹¹.

Forskning om samværsfedre ser ut til å ha noe forskjellig fokus. Noen studier har sett på en del faktiske forhold ved samværsfedres situasjon som økonomi, betaling av barnebidrag, bidragsgjeld, boforhold og utdanning (Jensen og Clausen 1997, Skevik og Hyggen 2002).

¹¹ En norsk studie har sett på sammenhengen mellom skoleelevers karakterer og familiesammensetning: Nergård, T. B.: *Skoleprestasjoner til barn med særboende foreldre. En litteraturstudie*. NOVA-Rapport 18/05.

Reglene for betaling av barnebidrag og fordeling av reiseutgifter ble endret i Norge i 2003. Foreldre betaler nå etter evne og for kostnadene ved å ha et barn (Thuen 2004:17). Hensikten med endringen, var å jevne ut forskjeller mellom samværsforelderen og bostedsforelderen. Reiseutgifter i forbindelse med samvær deles mellom foreldre.

Fedre som blir samværsfedre står overfor en rekke følelsesmessige og praktiske utfordringer når relasjonen til barna skal opprettholdes i en ny setting etter samlivsbrudd (Lund 1987, Johansson 2004). Det handler om å etablere en annen form for relasjon til ekspartner, få samværsavtalen til å fungere og for de fleste samværsfedre å delta i mindre grad i barnas liv enn tidligere (Lund 1987). Det blir avgjørende for far-barn-relasjonen hvordan fedre takler sin nye livssituasjon. Samværsordninger fører til at fedre gjennomgår ”en kronisk form for separasjonsprosess” siden de treffer sine barn til faste tider etter samlivsbrudd (Johansson 2004:62). Thomas Johansson (ibid) omtaler faderskap etter samlivsbrudd som ”det mangelfulle faderskapet”/”det bristfälliga faderskapet”. Relasjonen til barn og fedres livssituasjon etter samlivsbrudd handler mye om hvordan menn takler overgangen til denne formen for faderskap (ibid). Det mangelfulle faderskapet viser altså til at samværsfedre ikke får være hverdagsfedre. Overgangsfasen fra å være far med samliv som ramme til å være far under andre betingelser erfares krevende. Samlivsbrudd i seg selv endrer ofte det sosiale livet til berørte parter (bl.a. Duffy 1982 i O’Brien 1987). Samværsfedres livssituasjon blir altså krevende på flere måter.

Jevnes (1998) studie er relevant for min undersøkelse, og basert på intervjuer med ni samværsfedre som har vanlig samvær. Hun konstruerte to analytiske kategorier om fedres prosjekter som fedre: *de fremtidsorienterte* og *de situasjonsorienterte fedre*. Fedres ulike fokus i forhold til nåtid og fremtid danner utgangspunktet for kategoriene. Det er fedres samværsprosjekter og omsorgsprosjekter som er i fokus. Fremtidsorienterte fedre er opptatt av både nåtid og fremtid ved samvær, mens situasjonsorienterte fedre først og fremst er opptatt av nåtid. Tidsperspektivet for samværet er altså lenger for fremtidsorienterte enn for situasjonsorienterte fedre. Studien viste at fremtidsorienterte fedre ville ”normalisere” samværet, var mer reflekterte, kritiske og ambivalente til sin rolle som far og hadde et mer kontinuerlig ansvar for barna. Fremtidsorienterte fedre tillegger forhold som ikke fungerer til seg selv. Situasjonsorienterte samværsfedres ansvar for barna er mer diskontinuerlig, og de er

fornøyde med sin egen innsats som far. Manglende deltakelse i barnas hverdagsliv, tillegges ytre forhold som lover og regler og/eller ekspartner og ikke deres egne evner som forelder (Jevne 1998:55, 60, 63).

En innvending mot inndelingen i forhold til tidsperspektivet til situasjonsorienterte fedre, kan være at deres prosjekter muligens er mer fremtidsorienterte enn det ser ut til. Fine opplevelser i nåtid er et gode både for barnets utvikling og for forholdet mellom far og barn på sikt. Selv om det er forskjeller i måten samværsfedre forstår sin rolle som far på, har samværsfedre til felles en opplevelse av at det er vanskelig å være sammen med barna på en god måte siden samværet er tidsbegrenset, i følge Thuen (2004:57). Samværsfedre opplever at samværet blir kunstig og oppstykket (ibid, Tjersland 1994). Kategoriene egner seg trolig ikke som analyseverktøy i denne studien siden samværets omfang varierer for fedrene. Ethvert møte mellom far og barn har betydning for fedrene og for deres omsorg for barna. Kategoriene er trolig best egnet til å beskrive samværsprosjekter til fedre med vanlig eller utvidet samvær. Kategoriene til Terry Arendell (1995) synes mer aktuelle som analyseverktøy i denne oppgaven. Disse kategoriene vil jeg komme tilbake til.

Det er kjent at samværsfedre kan oppleve sorg og frustrasjoner etter samlivsbrudd, og erfare nye betingelser for foreldreskap som vanskelig (Júlíusdóttir 1997 og Kruk 1993 i Cheal 2002:66, Lund 1987). En faktor for å fungere godt i forhold til barn og ekspartner er å bearbeide følelser etter skilsmissen (Lund 1987). Thuens (2004) undersøkelse fokuserte på samværsfedres *psykiske helse*. Materialet viste at samværsforeldres nivå av psykiske symptomer¹² var høyere enn normalbefolkningens. Dårlig psykiske helse kan være en årsak til problemer ved samvær, eller en følge av samværsproblemer og konflikter med ekspartner (ibid:153). Psykiske problemer for samværsforeldre oppleves å handle om begrensninger eller konflikter i samværet, savn og bekymring for barna (ibid:154). Samværsfedre som sliter mest psykisk har følgende kjennetegn:

De [deltidsforeldrene] som har mye psykiske symptomer, kjennetegnes altså ved at de har lite samvær, de er misfornøyde med den samværsordningen som praktiseres, de er lite tilfredse med samværene. Og de savner dessuten barna, og bekymrer seg for dem, når de ikke er sammen med

¹² Med psykiske symptomer som tegn på psykiske problemer menes til eksempel ”å føle seg nedfor, svimmel eller kraftløs, anspent eller opphisset, og det å ha hodepine, hjertebank og dårlig appetitt” (...). ”Men hvis det er mye av det, er det et tegn på at man har psykiske problemer”. Det er individuelle forskjeller når det gjelder dette. (Thuen 2004:151)

dem. (Thuen 2004:152)

Det er altså samværsforeldre som er misfornøyde med samværsordningen som har det tyngst psykisk. Det er også en sammenheng mellom det å ha sterke og nokså sterke konflikter om barna, og det å ha psykiske problemer (ibid). Halvparten av samværsforeldre som opplever svært store konflikter eller konflikter i nokså stor grad om barna, har psykiske problemer.

Det er ikke alle samværsforeldre som sliter psykisk. Samværsforeldre som har fått ny samlivspartner og/eller nye barn eller stebarn, har det bedre enn samværsforeldre som lever alene. Antakelsen om at samværsproblemer og konflikter med den andre forelderen har betydning for sykefravær og hvor effektiv man er på jobb, ble bekreftet i Thuens studie (2004).

Undersøkelser om samværsfedres livssituasjon skiller ikke mellom fedre som er blitt samværsfedre som følge av samlivsbrudd, og samværsfedre uten parforhold bak seg. Den siste gruppen samværsfedre antas å være liten. Disse to gruppene av samværsfedre, har trolig ulike opplevelser og erfaringer som fedre. Kunnskap om samværsfedre uten samliv som utgangspunkt for utøvelsen av faderskapet, hadde vært interessant. I denne studien er det to av fedrene som ikke var kjæreste med ekspartner da barnet ble født.

Samværsfedres ulike strategier for mestring

Terry Arendell (1995) delte de skilte fedrene inn i tre typer fedre: de tradisjonelle, de neotradisjonelle og de innovative. Fedrenes strategier for å mestre situasjonen som samværsfedre ligger til grunn for inndelingen. Strategiene ses på som kjønnete idet handlinger ses i forhold til forventninger til maskulinitet og kulturelle koder. Utgangspunktet for Arendell er i hvilken grad de tradisjonelle kjønnete handlingsmønstre ble opprettholdt eller utfordret. De *tradisjonelle fedrene* har en tradisjonell kjønnsrolleorientering til barna. Relasjonen til barna er preget av lite følelsesmessig nærhet og kontakt, og de er opptatt av forhold som svekker deres rolle som far. De tradisjonelle fedrene er opptatt av at de har mistet rettigheter som fedre overfor barna og fokuserer lite på barnas situasjon samtidig som de er preget av et behov for å bekrefte seg selv som dominant. Deres konfliktfylte forhold til ekspartner er et uttrykk for dette. Følelser overfor ekspartner og barna blandes. Forskjellen mellom de tradisjonelle og de *neotradisjonelle fedrene*, er at de neotradisjonelle fedrene

fokuserer på barnas behov og er i stand til å se bort fra det de selv har mistet. Fokuset skifter mellom egen foreldrerolle og barnas situasjon til ekspartner. De neotradisjonelle fedrenes faderskap kjennetegnes av et kameratslig forhold til barna. De *innovative fedrene* setter alltid barnets behov i fokus og tilpasser seg situasjonen etter samlivsbruddet med tanke på barnets beste. Fedrenes strategier er preget av fleksibilitet og samarbeid med ekspartner. De innovative fedrene er opptatt av å sikre sitt engasjement som forelder, og er fornøyde med egen innsats. Fedrene inkluderer barna på en naturlig måte i hverdagens ulike gjøremål.

Arendell og Jevne har begge en kjønnet tilnærming på samværsfedrenes prosjekter som fedre, og det ser ut til at kategoriene har noe til felles. De situasjonsorienterte fedrene minner om de tradisjonelle og neotradisjonelle fedretypene (Thuen 2004). Arendells innovative fedre har mye til felles med Jevnes fremtidsorienterte fedre. Tradisjonelle fedre vektlegger det tilskrevne faderskapet, og deres tilnærming til barn knyttes til menns tradisjonelle dominans. Maktfordelingen mellom kvinner og menn ses dermed i et patriarkalsk lys. Neotradisjonelle og innovative fedre fokuserer på det ervervede faderskapet. Det er Arendells kategorier som er best egnet til å favne aspekter ved mitt materiale. Slik jeg forstår det, favner Arendells kategorier utover de samværsordningene fedrene måtte ha, og er dermed dekkende for samværsfedres situasjon uavhengig av samværets omfang.

Foreldrebrudd og konsekvenser for barn

Sosiologisk forskning har vært opptatt av hva det betyr for barn å vokse opp med lite eller ingen kontakt med far. Forskingen om barn og samlivsbrudd er opptatt av hvordan det går med barn helsemessig og sosialt, og hvilke omsorgs- og samværsordninger som er best for barn etter samlivsbrudd (Thuen 2001:159). Det er forskjellige oppfatninger av hvordan det går med barn etter samlivsbrudd, og forskningsresultatene er omdiskutert (Thuen 2001, Moxnes 1999). På 1970-tallet var oppfatningen at skilsmisse var skadelig for barn. Senere har forskningen vist at det hovedsakelig går bra med barn som opplever samlivsbrudd, men det er en gruppe barn som ikke klarer seg så godt (Moxnes 1999, Tjersland 1994, Thuen 2001). Det avgjørende for barn etter samlivsbrudd er kvaliteten på omsorgen de får av foreldrene og graden av foreldresamarbeid (Thuen 2001). Fedrene i min studie er opptatt av betydningen samlivsbruddet og samværsituasjonen har for barna deres. Nedenfor vil jeg se på enkelte aspekter med hensyn på hva samlivsbrudd kan innebære for barn.

Barn som opplever samlivsbrudd, utsettes for det Emery (1999 i Thuen 2001:162) betegner som *psykologisk smerte*. Psykologisk smerte er opplevelser, tanker og følelser som er vonde og triste og som kan redusere et menneskes livskvalitet (ibid). Eksempler på dette er sorg fordi familien har gått i oppløsning, bekymring for foreldre, savn av den ene forelderen og følelse av lojalitetskonflikt (ibid:163). Samlivsbrudd er foreldres prosjekt som voksne, mens barn ofte har et ønske om å holde familien sammen (Haaland 2002, Tjersland 1994, Thuen 2004). Konflikter mellom foreldre før og etter samlivsbrudd er uheldig for barn (Kiernan og Chase-Landsdale 1991 i Jensen 1992:67, Dahlhaug 2002, Block m.fl. 1986 i Galtung 1998). Foreldrekonflikter som fortsetter etter samlivsbrudd gir tilpasningsvansker for barn (Tjersland 1994:130, Long m.fl. i Galtung 1998). Det er barns opplevelse av stridighetene som er det avgjørende for hvordan de har det (Galtung 1998:123). Barns sosiale og psykologiske problemer etter foreldrebrudd er relatert til foreldrekonflikter, i følge Thuen (2004). Barn som opplever skilsmisse utsettes for en større risiko for at noe kan gå galt enn barn som ikke opplever samlivsbrudd (Moxnes 1999). Hvordan barn har det psykisk og sosialt etter samlivsbrudd, er avhengig av den prosess foreldre gikk gjennom ved samlivsbrudd (ibid:309). Hvor mange livshendelser barnet opplever omkring samlivsbruddet er dessuten av betydning. Til eksempel kan det å få steforeldre og flytting erfares krevende for barn (bl.a. McLanahan og Sandefur 1994 i Moxnes 1999). Belastningen livshendelsen gir vil trolig avhenge av at voksne møter barnet med forståelse og en opplevelse av å erfare noe som også andre jevnaldrende erfarer.

En dansk studie viser at barn kan oppleve å komme i en lojalitetskonflikt mellom foreldre når barnet opptre som *sosial aktør* i samværssaker (Ottosen 2004). Som sosial aktør gir barnet selv uttrykk for sin oppfattelse av situasjonen, og dets mening kan tillegges vekt.

Barneperspektivet ivaretas dermed i samværssaken. Ulempen for barnet som sosial aktør er at barnet kan komme i en lojalitetskonflikt. Barnets utsagn kan brukes som et trumfkort for forelderen barnet uttaler seg i favør av samtidig som barnet gjør arbeidet rettsystemet er satt til å gjøre. Den overordnede måten et barneperspektiv ivaretas på i samværssaker, er ut fra en generell oppfatning av at barn har behov for samvær med den fraflyttede forelderen, og at det er best for barnet å beholde kontakten. "Barnets beste" gjenspeiler da et mer generelt og juridisk syn på barns behov for samvær, men fanger ikke opp det enkelte barn og dets aktuelle situasjon. En tredje mulighet for å ivareta barneperspektivet i samværssaker, er å trekke inn

uttalelser fra barneeksperter. De sakkyndige er eksperter på barn, og uttaler seg fra et beskytterperspektiv. Det fokuseres på de sosiale og psykologiske sider ved barnets situasjon. Barnet unngår dermed å komme i en lojalitetskonflikt mellom foreldrene fordi det kommer til syne i konflikten via ekspertenes uttalelser. Hva som er ”barnets beste” blir nokså åpent når det gis mulighet til å ta hensyn til det enkelte barns ve og vel. (Ottosen 2004:6, 19-21, 170-171, 188).

Generelt i samværssaker tas det utgangspunkt i at det er best for barn å opprettholde kontakt mellom far og barn. Begrunnelsen for dette, er mange fedres økende deltakelse i barneomsorgen, og at opprettholdt kontakt er bra for barn. Ottosen (2004:20-21) mener en sosiologisk og psykologisk kritikk av dette er at barn ikke behøver kontakt med begge foreldre for å bli sosialisert. Et barneperspektiv på samværssaker åpner for at det av og til er best for barn at kontakten med samværsfar opphører. Furstenberg og Cherlin (1991 i Jensen 1992:67) er opptatt av at samværet med samværsfar må oppleves positivt for barnet. I tilfeller der samværet ikke fungerer, mener Jensen (1992:68) det er bedre for barnet at relasjonen til far svekkes. Dette kan oppleves urettferdig siden en forelder dermed får enerett på barnet. Rettferdighet oppleves viktig for barn og unge (Tjersland 1994, Fabricius 2003, Wade og Smart 2003), men barn bør ikke føle seg presset til å bo like mye hos begge foreldre av hensyn til dem. Barns opplevelse av rettferdighet vil avhenge av alder og modenhet. Hva som oppleves rettferdig er ofte et godt utgangspunkt for fordeling av goder. Rettferdighetsprinsippet synes ikke å kunne være et utgangspunkt i samværssaker. Foreldres opplevelser av rettferdighet bør derfor vike for hensynet til barnets velferd.

Foreldresamarbeid etter samlivsbrudd og barns lojalitetskonflikt

Etter samlivsbrudd må foreldre finne en måte å samarbeide og forholde seg til hverandre på. Moxnes og Winge (2000) skiller mellom fire kategorier foreldreskap etter samlivsbrudd. Utgangspunktet for kategoriene er felles foreldreskap. Et *felles foreldreskap* består av en kvantitativ og en kvalitativ side. Foreldre med felles foreldreskap har ”stor grad av deling av foreldreoppgavene, et omfattende samarbeid” og er tilfredse med samarbeidet (Moxnes og Winge 2002:viii, 86). Foreldrene ble delt inn i fire kategorier: (1) felles foreldreskap, (2) tradisjonell deling av foreldreskap, (3) enslig foreldreskap, og (4) klart todelt og meget konfliktfylt foreldreskap. Foreldre med *felles foreldreskap* deler omsorgen for barna i stor

grad, har tett kontakt med hverandre, og samværsforelderen er aktiv i barnas liv. Foreldre med en *tradisjonell deling av foreldreskapet* har en middels grad av deling i foreldreskapet, og de fleste foreldre er meget eller nokså fornøyde. Det ene foreldrehjemet har størst plass i barnas liv, og samværsforelderen deltar i barnas liv hovedsakelig under samværet. Foreldre med *enslig foreldreskap* har lite eller ingen deling av foreldreskapet med den andre forelderen. Det er den ene forelderen som ivaretar barneomsorgen. Denne gruppen foreldre er i hovedsak fornøyde med denne fordelingen, viste undersøkelsen (Moxnes og Winge 2000:87). Den siste gruppen foreldre har *et klart todelt og meget konfliktfylt foreldreskap*. Foreldrene er ikke fornøyde med delingen av foreldreskapet. Samarbeidet mellom foreldrene er lite. Barn med foreldre i de to siste kategoriene, får ikke beholde familien sin etter skilsmissen. (Moxnes og Winge 2000:86-87) Disse kategoriene er aktuelle for å beskrive mine informanters foreldresamarbeid med ekspartner, og klimaet for samværsituasjonen. Relasjonen mellom foreldrene fortsetter siden det er barn inne i bildet. Hva kjennetegner fedrenes foreldresamarbeid med ekspartner? Hvilke utspill møter ekspartner fedrene med, og hva vedlikeholder samværsproblemene?

Barn kan oppleve å komme i en lojalitetskonflikt når foreldre går fra hverandre. De kan oppleve å være i en lojalitetskonflikt selv om foreldre ikke har gitt signaler eller vært tydelig på hvem av foreldrene de bør støtte. En lojalitetskonflikt oppleves spesielt sterkt når en av foreldrene vil at barnet skal ta avstand fra den andre forelderen, og barnet ikke er beskyttet fra foreldrenes stridigheter. Lojalitetskonflikt gir en følelse av å være delt i to, og det tar på psykisk å være i en slik konflikt. Mange barn er lojale mot begge foreldrene i hemmelighet. Det er vanskeligere for yngre barn å beskytte seg mot å komme i en lojalitetskonflikt enn eldre. (Wallerstein og Kelly 1980) For barn er det viktig at foreldre aktivt fritar dem for lojalitetskonflikter (Galtung 1998). Begrepet lojalitetskonflikt synes relevant som analyseverktøy for materialet i studien. Fedrenes opplevelser av barnas reaksjoner knyttes til samværsituasjonen og deres engasjement i samværsaken.

Parforhold og foreldrebrudd

De fleste samværsfedrene i oppgaven startet fasen som samværsfar med et samliv med barnets mor (ekspartner) bak seg. Erfaringer fra parforholdet antas å ha betydning for samværets omfang og legge betingelser for foreldresamarbeid etter samlivsbrudd. Jeg vil derfor først gjøre rede for noen perspektiver på heterofile parforhold. Analysen vil hovedsaklig berøre kommunikasjon, konfliktnivå og arbeidsfordeling under samlivet samt hvordan parforholdet tok slutt.

Individualisering er et kjennetegn ved det moderne samfunnet, og gjenspeiles i det enkelte menneskes liv i alle livets faser og relasjoner (Beck og Beck-Gernsheim 1995). I følge individualiseringstesen står mennesket fritt til å ta egne valg, og til å skape sitt eget liv. Det er ikke lenger gitt hvordan parforhold og foreldreskap skal utformes. Tradisjon har mindre betydning, og rammene for livet blir dermed annerledes. Det blir derfor vanskeligere å koordinere karriere med langvarige forpliktelser med andre mennesker. Beck forstår individualisering slik:

Individualization means that men and women are released from the gender roles prescribed by industrial society for life in the nuclear family. At the same time, and this aggravates the situation, they find themselves forced, under pain of material disadvantage, to build up a *life of their own* by way of the labour market, training and mobility, and if need be to pursue this life at the cost of their commitments to family, relations and friends. (Beck 1995:6)

Det moderne mennesket opplever en motsetning mellom den trygghet familie og ekteskap tradisjonelt gir og individuell frihet (Beck-Gernsheim 1995). Interessemotsetninger mellom forventninger og krav fra arbeid og relasjoner (parforhold, foreldreskap, familie og vennskap) oppstår. Det enkelte menneskes ansvar for å forme sitt eget liv, gjør at måten vi lever på viser vår tilhørighet og hvem vi er. Identiteten vår blir da knyttet til vårt kjærlighetsforhold. Innholdet i det enkelte kjærlighetsforhold må defineres og fylles av paret selv. Vår identitet og hvordan vi har det avhenger i større grad av den vi deler vårt liv med, noe som skaper et press på parforholdet og ektefellen/samboeren (Beck-Gernsheim *ibid*:49-50). Det blir vanskeligere å koordinere to liv når begge er opptatt av arbeid, og å realisere egne mål (*ibid*). Tiden par og familie har til rådighet reduseres av arbeidspress, samtidig som arbeidsstedet gir rekreasjon og følelsen av å være verdsatt, særlig for kvinner. Dette fremkom av Arlie Russell Hochschilds (1997) studie, som kan sies å ha et barne- og kvinneperspektiv på undersøkelsen.

Elisabeth Beck-Gernsheim (1995) ser kjærligheten som viktigere og vanskeligere enn noen gang i dagens samfunn. Det er fortsatt et ideal å leve sammen med en partner. Den enkeltes behov for kjærlighet øker i samfunn der etablerte institusjoner har mistet sin tradisjonelle betydning. Forståelsen av hva kjærlighet er, gjør at folk gifter seg på grunnlag av kjærlighet, og skiller seg av samme grunn (ibid:11). Når kjærligheten opphører, avsluttes parforholdet. Skuffelsen over at parforhold tar slutt, gjenspeiler vår forståelse av hva kjærlighet er samt vår søken etter egen identitet (ibid:51). Det handler altså om hvilke forventninger vi har til et parforhold. Et parforhold opprettholdes ikke lenger av hensyn til barn eller av at kvinnen er avhengig av en mann som forsørger henne. Når parforhold opphører, starter også søken etter en ny partner. Samliv og parforhold basert på kjærlighet gir et skiftende og ustødig grunnlag for varighet. Det kan sies at i det moderne parforholdet ligger en mulighet for atskillelse. Cheal (2002:26) hevder at ønsket om individuell frihet er sterkt i land med relativt høye tall for samlivsbrudd.

Stressnivået øker når man lever sammen med noen (Beck-Gernsheim 1995:52). Det er to som er med på å ta avgjørelser, og det er vanskeligere å leve sammen nå enn tidligere. Beck-Gernsheim (ibid:53) stiller spørsmål ved om det er mulig å leve sammen når den enkeltes liv preges av individualisme. Partene kan ha forskjellige opplevelser og oppfatninger av hva som er viktig. Det kan oppstå uenigheter om arbeidsfordeling i hjemmet, og innsatsen som kreves for å få parforholdet til å fungere (ibid:57). Jessie Bernard (1976 i ibid:62) sier at et ekteskap består av to ekteskap, hennes og hans. Kvinner og menn har ulike forventninger til et parforhold, og forventningene kan endre seg hos den ene eller den andre gjennom flere års samliv. Forventninger om en følelsesmessig nær relasjon gjør at kvinner gir slipp på et følelsesmessig utilfredsstillende parforhold (ibid). Kvinner ønsker ikke lenger eneansvar eller hovedansvaret for nære relasjoner og husarbeid (Beck-Gernsheim ibid:62-63).

Det enkelte menneskes frihet til å velge står i motsetning til den tradisjonelle arbeidsfordeling mellom kjønnene (Björnberg 1992, Beck-Gernsheim 1995). Hvordan bør arbeidsfordelingen i hjemmet fordeles? Er løsningen å ansette noen andre til å ta husarbeidet, eller vil menn bidra i større grad? En urettferdig arbeidsfordeling vil alltid være belastende for et parforhold, og begge har ansvar for å få hverdagen til å fungere i praksis. Det å finne måter og kommunisere

på blir derfor avgjørende siden samtale og forhandling kjennetegner det moderne parforhold (ibid:92, 98). Det er kjærlighet som er basis for parforhold, og innsatsen som kreves for å få et parforhold til å fungere har øket. Det er større risiko for at et parforhold ryker siden det ikke lenger kan støtte seg på tradisjon, eller familien rundt dem på samme måte som tidligere generasjoner kunne. Det moderne mennesket opplever et nærmest umulig dilemma mellom frihet og forpliktelser. Beck og Beck-Gernsheim gir et overordnet perspektiv for de betingelser parforhold har i det moderne samfunn.

I boken "Kjærlighetens sosiologi" (2005) peker Tove Thagaard på spenningen mellom det følelsesmessige grunnlaget og betydningen av rasjonell forankring ved valg av partner. Det romantiske bildet av kjærligheten vektlegger et følelsesmessig grunnlag for parforholdet. Forventninger til den romantiske siden ved parforhold er sterke følelser, et nært og intimt fellesskap, en grenseoverskridende opplevelse og varighet (ibid:39, 59, 66). Den ideelle partner er en blanding av beste venn og elsker (Beck-Gernsheim ibid:99). Den rasjonelle siden ved partnervalg gjelder vurderinger basert på fornuft i forhold til hvordan ting vil fungere i praksis, og muligheter for et varig samliv (Thagaard 2005). Det å velge en partner fra et felles miljø er et partnervalg med en rasjonell forankring. Kjærestevalg handler om hvem man omgås med i fasen der en søker etter en partner (Jacobsohn og Matheny, Jr. 1963:104 i Granrusten 1996:116). Partnervalg knyttes til autentisitet og refleksivitet (Thagaard 2005:89, 96). Å velge det som er riktig for oss og bekreftende for vår identitet, er det autentiske ved valg av partner (Taylor 1991:29 i ibid). Refleksivitet innebærer stadige vurderinger av "den betydning partneren og parforholdet har for oss" (Giddens 1996 i ibid). Valgprosessen fortsetter gjennom hele samlivet (Moxnes 1994). Parforholdet står likevel sterkt i det moderne samfunn (Syltevik 2005, Beck-Gernsheim 1995). Diskursen rundt singellivet handler om drømmen om å finne en partner (Hellesund 2003 i Syltevik 2005:48).

Thagaard (ibid:90-96) deler utviklingen av parforholdet inn i faser. Parforholdets *første møte* er at begge opplever en interesse for hverandre. Det *emosjonelle høydepunktet* markerer at de bestemmer seg for å satse på hverandre. Tiden frem mot det emosjonelle høydepunktet er preget av "en følelsesmessig stigning". Partenes vurderinger av om det er rett for dem å satse på samlivet gir den følelsesmessige utviklingen og overbevisningen en rasjonell forankring. Det skilles mellom en kortvarig og en mer gradvis utvikling av parforhold. Ved en rask

etablering av samliv, vektlegger partene det følelsesmessige aspektet ved valget. Rasjonelle vurderinger kommer med underveis i parforholdets utvikling. En gradvis etablering kjennetegnes av at hun og han blir kjent med hverandre etter hvert. Det er fornuftsbaserte vurderinger som vektlegges.

Granrusten (1996:110-111) deler parforhold inn i fem kategorier; ekteskap – det vil si ved juridisk bindende ekteskapskontrakt, samboerforhold med samboerkontrakt, samboerforhold uten samboerkontrakt, lengre kjæresteforhold uten samboerskap og kortere forhold. Et kjennetegn ved kjæresteforhold uten samboerskap, er at kjæresteforholdet varer så lenge at omgivelsene regner paret som ”kjærestepar”, og forholder seg til dem som det. I et forhold av kortere varighet rekker ikke hun og han å utvikle et parforhold omgivelsene forholder seg til.

Når kjærligheten mellom partene opphører, avsluttes vanligvis parforholdet (Moxnes 1994, Beck-Gernsheim 1995). Gode minner fra samlivet skyves vekk, og blir vanskelige å forholde seg til (Reibstein 2006). En viktig faktor for om parforhold opprettholdes eller ei, er om partene opplever likhet med hensyn til fordeling av arbeidsoppgaver og likeverdighet (Moxnes 1994). Det avgjørende for om et parforhold opprettholdes, er likhet forstått som likeverdighet (ibid:115). Avstanden mellom et ideal om likeverd og en reell mannsdominans er årsak til skilsmisser i det moderne samfunn, i følge Moxnes.

Moxnes (1994) skiller mellom tre *skilsmissegrunner*. Den vanligste skilsmissegrunnen på 1800-tallet var prinsipielle grunner, det vil si utroskap og at den andre parten hadde stukket av fra ektefellen. Det er sjelden folk i vår tid skiller seg av prinsipielle grunner. Instrumentelle skilsmissegrunner er brudd på regler om ”korrekt rolleatferd for ektefeller” (ibid:116). Den siste og den viktigste av dagens skilsmissegrunner er *relasjonelle*. Utilfredshet med parforholdet er årsaken til relasjonelle skilsmisser. Utilfredsheten gjelder sviktende fellesskap, likeverd og mangelfull kjærlighet i parforholdet. Det er en sammenheng mellom syn på ekteskap og familie, og hvilke skilsmissegrunner den enkelte har for å oppløse ekteskapet. Årsakene til skilsmisse er altså ikke de samme som før (Moxnes 1994, Danielsen 1990). Utroskap som skilsmissegrunn gir traumatiske skilsmisser også i dagens samfunn (Ambert 1989 i Cheal 2002:72). Siden parforhold i det moderne samfunnet er basert på kjærlighet, brytes en grunnleggende regel om at ekteskap og parforhold er basert på en persons spesielle

følelser overfor en annen ved utroskap (Lawson 1988 i *ibid*). Tilliten til den utro partneren reduseres eller opphører.

Misnøye med kjærlighetsrelasjonen er altså en relasjonell skilsmisseårsak. En årsak til at parforhold går i oppløsning er at par ikke lærer hverandres kjærlighetsspråk, og ikke kommuniserer kjærlighet på en god måte, mener antropologen og ekteskapsrådgiveren Gary Chapman (2002). Chapman skiller mellom fem grunnleggende kjærlighetsspråk. De fem kjærlighetsspråkene er: (1) anerkjennende ord, (2) tid for hverandre, (3) å ta imot gaver, (4) tjenester, og (5) fysisk berøring. Kjærlighetsspråk er måter folk forstår og uttrykker kjærlighet på. Det vanligste er at folk har forskjellige emosjonelle behov. Et eksempel på anerkjennende ord er: ”Jeg setter pris på at du bar ut søppelposen.” (*ibid*:40), og et eksempel på en gave er en blomsterbukett. Det avgjørende for tilfredshet i parforhold er at ”den emosjonelle kjærlighetstanken” er minst trekvart full. Opplevelser av kjærlighet er basert på ”den meningen ord og handlinger får i sosiale situasjoner” (Thagaard 2005:37). Formidlet positiv respons gir bekreftelse hos den andre om å bli sett og hørt (*ibid*:38).

Jamieson (1998:1-42 i *ibid*:40-42) skiller mellom ”utleverende intimitet”/”disclosing intimacy” og ”stille intimitet”/”silent intimacy”. Med utleverende intimitet menes at man snakker åpent og personlig med hverandre om det som oppleves viktig for den enkelte. Samtaler er med på å skape nærhet. Stille intimitet vil si det par gjør sammen og for hverandre og hva de bidrar med i parforholdet. Opplevelser av nærhet skapes også av dagligdagse rutiner og plikter. Det er altså både ord og handlinger som får betydning for hvordan partene opplever parforholdet, og hvordan de føler overfor hverandre. Thuen (2004) gir følgende beskrivelse av gode og dårlige parforhold:

Gode parforhold kjennetegnes av mye positive følelser og følelsesmessige uttrykk. Man gir hverandre ros, oppmuntring og bekreftelse, man er oppmerksom og interessert i hverandre, man er stolt av hverandre, man er glad på hverandres vegne, man føler kjærlighet for hverandre, og man viser sin kjærlighet. Dårlige parforhold kjennetegnes av negative følelser og følelsesmessige uttrykk, slik som stadig kritikk og haking, mistillit, mistenksomhet og sjalusi, forakt og respektløshet, og mangel på åpenhet og intimitet. (Thuen 2004:20)

Gode og dårlige parforhold skiller seg klart fra hverandre med hensyn til innhold, og dermed partenes opplevelser av parforholdet. Det alltid å vende tilbake til kjærligheten til hverandre på tross av vanskeligheter, er et kjennetegn ved langvarige parforhold, viser en ny

undersøkelse (Reibstein 2006). Parene i undersøkelsen til psykolog og ”relationship expert” Janet Reibstein hadde tilnærmet lik forståelse og opplevelse av livet sammen, i motsetning til det som er vanlig for par som har opplevd at parforholdet røk (ibid). Forskjellige oppfatninger av hvordan man har det sammen, tyder dermed på at forholdet skurrer. En annen måte å si det på, er antakelig at kommunikasjonen i parforholdet kunne fungert bedre. Forskjellige måter kvinner og menn kommuniserer på trekkes ofte frem som en vanlig årsak til misforståelser mellom kjønn (Tannen 1992). Siden det grunnleggende mønsteret i et parforhold utvikler seg det første året paret bor sammen, er det krevende å arbeide med samlivsproblemer etter flere års samliv (Schneewind og Gerhard 2002 i Thuen 2004:36). De egentlige årsaker til samlivsproblemer ligger også vanligvis på et dypere plan (Thuen 2004). Et parforhold kan bare fortsette dersom begge ønsker det og tar tak i samlivsproblemer de måtte ha. Partene må ha et ønske om forandring.

Samliv og samlivsbrudd oppleves forskjellig for kvinner og menn (Thuen 2004). Kvinner er mer følsomme for hvordan parforhold fungerer under samlivet, og sliter mest før parforholdet tar slutt, mens tiden etter samlivsbrudd er vanskeligst for menn (ibid:25). En svensk studie tyder derimot på mindre forskjeller mellom menn og kvinner etter skilsmisse enn det som vanligvis antas (Gähler 1999). Økonomisk situasjon og grad av støtte fra familie og venner er faktorer som påvirker hvordan skilte har det etter samlivsbrudd (ibid). Siden barn som regel blir boende hos mor etter samlivsbrudd, nøler mange menn med å avslutte et samliv fordi de er redde for å få en liten rolle i forhold til egne barn (Thuen ibid:22). Barn utgjør en barriere for voksne som ønsker å gå fra hverandre (Nissen 1988:12). Det mødre og fedre har til felles ved foreldrebrudd er bekymring for hvordan bruddet vil påvirke barna (Thuen 2004). En felles bekymring kan trolig være en spire til å få samværsordningen på plass etter samlivsbrudd samt være et grunnlag for et tilfredsstillende foreldresamarbeid.

Det er vanligvis kvinnen i et parforhold som vil ut av forholdet (Nissen 1988, Kelly 1989 og Wadsby & Svedin 1992 i Gähler 1999, Moxnes 1994, Thuen 1997, Thuen 2004). Hennes initiativ til samlivsbrudd kommer ofte overraskende på mannen, mens hun har slitt lenge og vært forberedt en tid. Det er ikke så sjeldent årevis misnøye med parrelasjonen ligger bak samlivsbrudd (Kayser 1993). Begynnende tvil om parforholdet kan være starten på en

konstant misnøye (ibid). Begrunnelsene for skilsmisse er relasjonelle for kvinner, mens menn vanligvis har prinsipielle og instrumentelle grunner (Moxnes 1994:116).

I analysen vil jeg se på fedrenes forståelse av relasjonen til ekspartner, hvordan partene kom sammen, forventninger til parforholdet og når barna ble en del av livet deres. Det antas at kvaliteten på parforholdet har betydning for foreldresamarbeidet etter samlivsbrudd. Jeg vil også se på samlivsbruddets betydning for samarbeidsklimaet mellom ekspartnerne og fedrene.

Barn i foreldres liv

Barn betyr mer for foreldres personlige liv enn tidligere siden parforhold er preget av ustabilitet (Beck-Gernsheim 1995). Mange menn opplever i tillegg at jobbmarkedet er ustabil, noe som bidrar til en sterkere tilknytning til egen familie (Björnberg og Kollind 1996). Usikkerheten gjør ønsket om et barns uforbeholdne kjærlighet og aksept betydningsfullt for foreldre, noe som fører til strid om barn etter samlivsbrudd. Parforhold preges av ustabilitet, mens relasjonen til barn preges av stabilitet. Nesten alle voksne blir foreldre på et tidspunkt i livet (Rossi 1985). I den vestlige verden er begrunnelsen for å få barn basert på et følelsesmessig behov (Björnberg 1992). Å få barn er et tegn på å være voksen og etablert (ibid:8). Jensen (2004:203) peker på at det å få barn kan gi en gevinst i form av sosial anerkjennelse. Dersom det er tilfelle, vil det være av stor betydning å få barn, og følgelig å tilbringe tid sammen med barnet etter samlivsbrudd. Det å ikke opprettholde kontakt med eget barn kan muligens skape en opplevelse av å være stigmatisert. Det å få aksept for eget liv vil i lys av teorien til Beck og Beck-Gernsheim være viktig for egen identitet.

Endret faderskap – endret maskulinitet?

Lenge var forskningen opptatt av foreldreskap som moderskap (Rossi 1985). Omsorg ble knyttet til mødre. Siden begynnelsen av 1980-tallet har forskningen begynt å sammenlikne faderskap og moderskap, noe som innebærer et skifte i synet på hvem barn kan motta omsorg fra (ibid). Forskningen om fedre og samværsfedre regnes nå som en del av mannsforskningen. Forskjellige teoretiske perspektiver kobles i forskningen om menn og fedre generelt. Mannsforskningen i dag er tverrfaglig (Lorentzen 2006, Madsen m.fl. 2002).

Rolle teori og sosialiseringsteori var tidligere et teoretisk perspektiv i farsforskningen for å forstå endringen fra en fjern til en nærværende far (Brandth og Kvande 2003:33). Å ha en rolle innebærer å bli møtt med et sett av forventninger, plikter og rettigheter. En kritikk mot rollebegrepet er at det fokuserer på stillstand (ibid:31). Variasjoner og forandring fanges derfor ikke opp av dette teoretiske perspektivet. Fordelen med rollebegrepet da det ble tatt i bruk, er at det fremhevet kjønn som sosialt skapt (Holter 1996 i ibid:32).

Rolle- og sosialiseringsteori ble erstattet med sosialkonstruksjonistiske perspektiver med fokus på ”hvordan fedre fortolker seg selv i samhandling med andre” (Brandth og Kvande 2003:33). I dette perspektivet ses faderskapet som en kontinuerlig prosess, og ikke som et produkt av sosialisering (bl.a. Risman 1987, Thagaard 1996 i ibid). Den vanligste tilnærmingen i dette teoretiske perspektivet er, i følge Brandth og Kvande, et forhandlingsperspektiv. Et forhandlingsperspektiv viser hvordan meninger støttes eller avvises, og vektlegger at farspraksis formes i forhandlinger med barnets mor (bl.a. Haavind 1982, Brandth og Kvande 1991 i ibid) og i forhold til arbeid (Brandth og Kvande 1991 i ibid). Forhandlinger ses på som et kjennetegn ved det moderne samfunn (du Bois-Reymond 1993). Et perspektiv som vektlegger at mennesker forhandler, reflekterer, foretar valg og aktivt former egen farspraksis synes relevant som perspektiv på oppgavens fedre og samværssituasjonen de er i. Det er særlig fedrenes forhandlinger med deres ekspartnere som vil være i fokus i oppgaven.

Et kjønnsperspektiv er blitt vanlig i forskningen om menn og fedre (Arendell 1995, Jevne 1998, Brandth og Kvande 2003, Lorentzen 2006). Kjønnforskningen ser på kjønn som en kontinuerlig prosess og noe vi gjør og ikke som en egenskap (West og Zimmermann 1987, Kvande 1999 i Brandth og Kvande 2003:37). Kjønnforskningen stiller spørsmål som berører forandring, forskjell og variasjon (Brandth og Kvande ibid:35). Ved å se på fedre med et kjønnsperspektiv fanges variasjoner i hva som er maskulint opp. Fedre gir maskulinitet et nytt innhold når faderskapet gis et nytt innhold. Maskulinitetsbegrepet forstås og omtales som maskuliniteter for å vise menns ulikhet og ”mulige interessekonflikter” (Lorentzen 2006:126). Maskulinitet er et analytisk begrep med to anvendelser:

(...) for å få en bedre forståelse av kjønnete praksiser og kjønnete systemer, og spesielt for å kunne gripe menns posisjoner innenfor disse. Det er også viktig å anvende maskuliniteter som et

begrep om institusjonelle praksiser og kulturelle former og ikke som enkeltmenns spesifikke identitet eller disposisjon. (Lorentzen 2006:128).

Sosiologen og mannsforskeren R.W. Connell (1995, 1996 i Ekenstram 2006:10) mener den hegemoniske maskuliniteten spiller en avgjørende rolle for samfunnets kjønnsrelasjoner på et gitt tidspunkt, og for fordelingen av makt mellom kjønn. Teorien forutsetter at kvinner er underordnet menn, og makten er ulikt fordelt mellom menn (ibid). Maktdimensjonen er avgjørende i teorien. Hegemonisk maskulinitet er bare en av flere former for mannlighet i et samfunn, men den hegemoniske maskuliniteten er dominerende. Den hegemoniske maskuliniteten kan forandres og utfordres (ibid). Maskuline uttrykk endres samtidig med at ulike former for maskulinitet utvikles (Connell 1995 i Haavind 2006:691). Hegemonisk maskulinitet knyttes til menn som forsørgere, og at menn gjennom ekteskap har formell makt over familien. Det mannlige overordnes det kvinnelige hierarkisk. I denne teorien vektlegges fedres betydning som forsørgere og oppdragere. Teorien møtes med kritikk av flere forskere (Hearn, Holter, Seidler i Ekenstram 2006:11, 20). Det er bl.a. teoriens underliggende universalisme som kritiseres, og dessuten at en endring av mannlighet fremstår som lite mulig. Nærværende fedre vil trolig i en overgangsperiode utfordre et perspektiv på faderskap der fedre hovedsakelig oppfattes som forsørgere og oppdragere.

Faderskap i etapper

Historiens fotspor ser man i familier (Hagestad 1987). Det har skjedd endringer i faderskapet gjennom generasjoner og historiske epoker med betydning for den enkeltes liv. Historiske perioder har fremhevet forskjellige måter å være far på som kjernen i det mannlige (Madsen m.fl. 2002:35). Den svenske etnologen Lissie Åstrøm (1990) sin studie blant svenske menn i tre generasjoner viser at fedres relasjon til barn er endret. Mentalitetsendringen har skjedd de siste 40 årene. Menn har et økende behov for å bekrefte og berike seg selv gjennom sosial og følelsesmessig utveksling med andre (ibid:299). Menns holdningsendring ses i sammenheng med at menn nå vektlegger omsorg og fellesskap med andre mennesker (ibid:300). Åstrøm beskriver en forskyvning av faderskapet fra faren som arbeidsinstruktør i bondesamfunnet, via søndagspappaen og den lekende fritidspappaen til dagens hverdagspappaer (ibid:294). Bondesamfunnets barn var med faren når han arbeidet. Faren formidlet kunnskap ved å gi barn arbeidsoppgaver og ved imitasjon. Industrisamfunnets søndagsfar var sammen med barna på ukens eneste fridag, søndag. Fedres lønnsarbeid ga barn lite innblikk i deres arbeid.

Søndagsfaren beskrives som en fraværende far, og ble på 1950-tallet møtt med kritikk av (voksne)barn som ønsket en mer tilstedeværende far (Madsen 2003). Søndagspappaen ble på 1950- og 60-tallet erstattet av fritidspappaen, og faderskapet ble mer relasjonsorientert (Plantin 2001:24). Med økt velstand og arbeidstidsreduksjon fikk fedre mulighet til å tilbringe ferier og helger med familien. I den siste fasen, i det postindustrielle samfunn, er faren blitt hverdagsfar. Hverdagsfaren er som bondesamfunnets far en del av barns hverdagsliv, men forskjellen er at faren tilpasser seg barna og ikke omvendt (Åstrøm 1990:296). Fedrene i denne studien relaterer seg til far som hverdagsfar. Hvilken betydning har dette for samværsituasjonen?

Hverdagsfaren ønsker seg bort fra en fjern og fraværende far. En negativ farsmodell blir en motsetning til menns egen utøvelse av faderskapet. Holter og Aarseth (1993) sin studie viser hvordan en negativ farsmodell i oppveksten indirekte får positiv betydning når det motiverer fedre til å velge en annen måte å nærme seg egne barn på. Den moderne far er engasjert, og gir omsorg og kjærlighet til barna. Foruten kompisrelasjonen mellom far og barn, forventes hverdagspappaen på en nærværende måte å ta del i familielivets daglige aktiviteter (Plantin 2001:28). Hverdagspappaens farspraksis er mer fleksibel og kjønnsoverskridende enn fritidspappaens (Plantin 2001:40). Idealet om hverdagsfaren begynte å få feste blant folk på 1980-tallet (Hagström 1999 i Plantin 2001:27). Dagens hverdagspappaer innebærer den største forandringen i faderskapet, i følge Åstrøm. Hverdagsfaren fremstår som en positiv farsmodell, og kan fungere som et ideal for foreldreskapet. En positiv farsmodell i oppveksten kan gi inspirasjon til eget faderskap (Plantin 2001:210). Overføring av et godt (positivt) foreldreskap mellom generasjoner, kom frem i Chen og Kaplans amerikanske studie fra 2001. Chen og Kaplans studie tok for seg overføring av foreldrestil i familier.

Fedrenes erfaringer med egen far vil i analysen knyttes til deres egen utøvelse av faderskapet. Jeg vil se på hvilke erfaringer fedrene har med egen far, og om positive og negative erfaringers betydning for deres egen praksis. Et stikkord i denne sammenhengen kan være forandring.

Menns forhold til andre menn har betydning for om menn forandrer seg eller ikke (Holter og Aarseth 1993). Det er nærliggende å tenke seg at menn kan lære å være fedre av hverandre, og

at deres praksis som fedre påvirker hverandre, men materialet gir ikke anledning til å utdype dette nærmere. Det var ingen av oppgavens fedre som omtalte andre menn som inspirasjon for egen farspraksis.

Hva som regnes som mannlig er gjenstand for stadige endringer, og påvirkes av mangfoldet i samfunnet (Ekenstram 2006:18). Det er ikke lenger legitimt å velge karriere fremfor å bruke tid sammen med barna (Brandth og Kvande 2003:18). Tid sammen med barna blir en del av forestillinger om mannlighet. Fedre som deltar mye i barneomsorgen finner nye måter å definere maskulinitet på, viser en ny undersøkelse om fedre (Holter 2006 i Holter 2006). Faderskapets utforming i samfunnet kan også beskrives som en overgang fra ”forsørgermaskulinitet” til ”omsorgsmaskulinitet” (Røthing og Aarseth 2006).

Den moderne far og barnefødsler

Fedres deltakelse ved sine barns fødsel endret fedres utøvelse av faderskapet (Madsen 2003). Menns utvikling av faderskapet starter i ventetiden under svangerskapet og særlig ved barnets fødsel. Far og barn knytter bånd ved barnets ankomst. (Madsen 2003:169-173) Flere av studiens fedre var opptatt av at de var til stede da barna ble født.

Tid sammen med det nyfødte barnet er avgjørende for fedres bånd til barnet, og tilknytningen er avhengig av hvor mye tid far og barn tilbringer sammen. En dansk studie viser at far blir like mye knyttet til barnet som mor om far får tilbringe omtrent like mye tid sammen med barnet som henne (Madsen m.fl. 2002 i Madsen 2003:177). Det er imidlertid mange menn som synes barn først er interessante når barn blir eldre (Madsen m.fl., LaRossa og LaRossa 1981 i Rossi 1985). Første gang fedre møter sitt nyfødte barn, opplever de en psykisk fødselsreaksjon som Greenberg (1987 i Madsen m.fl. 2002:43) kaller ”engrossment”. Madsen m.fl. (2002:43) forklarer begrepet slik: ”Med ”engrossment” menes en spesifik og særlig følelsesmessig reaksjon, der også udløses eller styrkes af det nyfødte barns adfærd.” Faren blir oppslukt av det nyfødte barnet når de møtes for første gang, og reaksjonen er vanlig blant fedre. Begrepet engrossment står i kontrast til tidligere forskning som skiller mellom menn og kvinners første tilknytning til babyer som preget av henholdsvis avstand og omfavnelse (LaRossa og LaRossa 1981 i Rossi 1985). Velferdsstatens pappapermisjoner er avgjørende for

fedres plass i barns liv, og for et mer likestilt foreldreskap (Brandth og Kvande 2003). Idealet om et likestilt foreldreskap står sterkt (Plantin 2001, Haavind 2006).

Gjennomgangen ovenfor av faderskapets utvikling og fedres deltakelse ved barnefødsler vil være aktuell som bakgrunn for forståelsen av fedrenes tilnærming til faderskapet. Hva kjennetegner fedrenes farspraksis? Jeg vil se på de betingelser samværssituasjonen gir fedrene for utøvelsen av faderskapet i lys av idealene om en nærværende far. Menns tradisjonelle tilknytning til lønnsarbeid har betydning for deres engasjement i egne barns liv. Det er derfor aktuelt å se på arbeidets innvirkning på fedrenes tid med barna, og prioriteringer de gjør i forhold til arbeidet.

Faderskap med distanse og nærhet

Den ”nye faren” beskrives av Brandth og Kvande (2003:28) som en moderne far som deltar i omsorgsarbeidet, og uttrykker følelser med en maskulin fremtoning (ibid:28). Fremtidsrettet og engasjert er andre ord som brukes til å beskrive den nye faren. Faderskapet har ikke fått et komplett nytt innhold (Plantin 2001). Bildet av menns faderskap er sammensatt (ibid). Det er flere måter å være far på, og menn utformer sitt faderskap kontinuerlig. To farsdiskurser som konkurrerer og utfordrer hverandre er ”den nye faren” og ”forsørgeren”, og ”den nærværende far” og ”den fraværende far” (Brandth og Kvande 2003). Diskurs og sosial praksis virker dialektisk. Sosial praksis, den forståelse vi har av faderskap og samtaler om temaet, påvirker farsdiskursene. Det idealiserte bildet av faderskapet minner om den tidligere idealiseringen av moderskapet, mener Hjort og Nielsen (2003:15).

Ervervet faderskap er en rolle fedre utvikler, og oppnår gjennom å tilbringe tid sammen med barn. *Tilskrevet faderskap* står i motsetning til ervervet faderskap, og forstås som rettigheter og plikter gitt gjennom ekteskap ved pater est regelen. (Jensen 1999:75) Rettighetene er koblet til faren som ektemann. Begrepene gjenspeiler den historiske endringen i faderskapet, der det ervervede faderskapet viker plass for det tilskrevne. I den vestlige verden har barns verdi for foreldre endret seg fra å ha en økonomisk til en følelsesmessig betydning. Det ervervede faderskapet oppnås gjennom praktisk omsorg og samvær med barnet, og gir fedre nærhet til barnet. Det tilskrevne faderskapet kjennetegnes av distanse.

Moderne fedre som ønsker et nært forhold til sine barn, etablerer faderskapet gjennom samvær med barn (Jensen 1999:75). Fedres kontinuerlige omsorg er først og fremst det nye ved den moderne far (Gillis 1996 i Haavind 2006:690). Ved å tilbringe tid sammen med eget barn, utformer og etablerer fedre forholdet til barnet. Fedres ønske om å være nære barna sine kommer frem i flere studier (Ehrensaft 1995, Jensen 1999, Løkke 2000, Wetlesen 2000, Brandth og Kvande 2003, Madsen 2003, Plantin 2001). Moderne fedre opplever å komme i klemme mellom arbeid og tid med barn. Mors hovedansvar og fars deltakelse er fortsatt den vanligste måten foreldre fordeler barneomsorgen mellom seg på (Haavind 2006). Etter foreldrebrudd blir foreldresituasjonen for fedre annerledes. Samværet blir møtet for utøvelsen av faderskapet, og setter betingelser for det ervervede faderskapet. Under samvær har fedre aleneansvar for barnets ve og vel. Fedre må selv utarbeide rutiner for omsorg og aktiviteter i samspill med barnet. Samværstiden kan dermed sies å være et brudd med praksisen der mor har ansvar og organiserer, mens far deltar.

Fedres praksiser er et begrep som fanger opp hvordan fedre ”gjør” eller former sine faderskap (Brandth og Kvande 2003:40). Fedres praksiser forstås som de handlinger faren gjør innenfor faderskapet. Begrepet åpner for variasjoner i hvordan fedre utformer sitt faderskap. Variasjoner i fedres praksis vil avspeile brudd og stabilitet (ibid). Maskulinitet forstås som ”noe som skapes eller gjøres i ulike situasjoner” (ibid). Fedre i dag må selv velge hvordan de utøver og praktiserer sitt farskap. Velferdsstaten åpner for flere muligheter for fedre til å utforme faderskapet. Det er viktig for far hva mor gjør når det gjelder permisjon ved fødsel. Forhandlinger mellom mor og far gir føringer på fars farskap og maskulin omsorg (ibid).

Diane Ehrensaft (1995) mener kvinner og menn har forskjellige måter å være foreldre på. Mødre *er* foreldre, og fedre *gjør* foreldreskap. Mødre tenker på barna hele tiden uansett om barna er til stede eller ikke, mens fedre har et skille mellom de ulike aktivitetene de er med på, og arbeider når de arbeider og er fedre når de er fedre. En far har en klar oppfatning av når han slutter og barnet begynner (ibid:54). Fedre som er aktive i sitt foreldreskap kjennetegnes av evne til å kunne distansere seg. Menn har en ”av-og-på-knapp”. Kvinner har ikke grenser mellom seg selv som individ og barna, og er mor hele tiden. Moderskap er ikke en egen aktivitet for kvinner. Ehrensaft mener mødre er fordypet i moderskapet, og kaller det

”parenting-without-walls” (ibid:51). Menn og kvinner kan lære av hverandres måter å være foreldre på, mener hun.

Mødres betydning for fedres praksis som fedre

Fedres engasjement i barneomsorgen under samliv har betydning for hvor flinke fedre er til å holde kontakten med barn etter samlivsbrudd. Fedres ervervede faderskap blir avgjørende for samværet. Foreldreskap etter samlivsbrudd er et kjønnnet fenomen (Moxnes og Winge 2000:88, Jevne 1998:77). Dette gjenspeiler forskjeller mellom menn og kvinner i forhold til tilbrakt tid sammen med barn og barneomsorg under samliv (ibid, Jensen 2004).

Fedres utøvelse av faderskapet er relatert til mødres utøvelse av moderskapet (Brandth og Kvande 2003). Fedres økende deltakelse ses av mange som fremkommet av kvinners krav og forventninger (LaRossa 1992 i ibid:28), mens andre peker på menns egne behov for mer kontakt med barn som motivasjon (Holter 1989, Hjort og Nielsen 2003). De forventninger mor har til fars deltakelse og engasjement har betydning for hans innsats overfor barn. Dersom moren ser på barn og husarbeid som hennes oppgaver, deltar faren mindre (Pleck og Pleck 1997 i Madsen m.fl. 2002:38). Jesper Juul (2005) hevder mange menn føler seg på defensiven overfor kvinner, og velger en passiv linje for å unngå konflikt. Mange fedre har altså et ønske om å delta, men lar være å utfordre sin partner for husfredens skyld.

Kvinner møtes med en rekke forventninger om hva en god mor er. Morsprinsippet i barneoppdragelsen er å være oppofrende og selvutslettende (Everingham 1994). Mødres innsats alene ble regnet som helt avgjørende for hvordan det ville gå med barn, blant annet hennes evne til empati (Chodorow 1978 i Madsen m.fl. 2002). En god mor er en mor som er sammen med barnet sitt, og som tar ansvar for dets utvikling (ibid, Cheal 2002:102). Tuft og Vibe hevder morsmyter er opphav til modeller for morsrollen (1987:27).

Moderskapet ble sett på som kvinners livsoppgave, og morsinstinkt som noe alle kvinner er født med. Dette ble møtt med kritikk av den franske filosofihistorikeren Elisabeth Badinter (i Tuft og Vibe 1987:28). Badinter mener morskjærlighet er en følelse som er avhengig av ytre forhold, og som endrer seg med de rådende samfunnsforholdene. Å være mor er i sin essens sosialt, i følge Christine Everingham (1994). Barnets behov tolkes og vurderes i lys av den

morskulturen mor og barn befinner seg i (ibid:7). Forestillingen om at følsomhet for barn er naturgitt for begge kjønn gir en åpning for menn i barneomsorgen (Haavind 2006:683). Det avgjørende for barn er at barn opplever og har en stabil omsorgsperson (Bronstein og Cowan 1988 i Bergsten og Bäck-Wiklund 1996). Det ser dermed ut til at fokuset flytter seg fra en omsorg for barn basert på en egenskap kun ved kvinner til et fokus på omsorg som en evne begge kjønn har.

I det moderne samfunn ønsker de fleste kvinner å være både arbeidstaker og mor (Tuft og Vibe 1987). Forventninger kvinner møtes med som mor skaper stress og angst hos mødre, og ses i sammenheng med kvinners økende oppmerksomhet på egne behov (Beck-Gernsheim i Björnberg 1992:10). Lenge var den gode mor en mor som var hjemmeværende. Nå er de fleste kvinner i arbeid etter at de har fått barn. Det blir derfor en fordel for foreldre og barn at barn har flere tilknytningspersoner. En ny morsrolle er avhengig av en far som er engasjert og omsorgsfull (ibid).

Når mor og far bor hver for seg, blir foreldresituasjonen annerledes for begge. Samværsfedres foreldresituasjon påvirkes av de forhandlinger og resultater partene vanligvis kommer frem til ved samlivets slutt om fordeling av omsorg, samværsavtale og bosted. Fedres utøvelse av faderskapet skjer i samværstiden. Omsorg innebærer en viss grad av tilstedeværelse. Hvilken omsorgsløsning som velges blir bestemmende for fars tid sammen med barnet (Thuen 2004). Fedre i dag må være fysisk tilstede i barns liv for å kunne være en omsorgsperson som bidrar direkte i barns liv (Bratterud, Emielsen, Lillemyr 2006:83). I analysen vil jeg se på fedrenes samværspraksis i lys av deres engasjement som fedre under samlivet. Det antas at ekspartners morspraksis legger føringer på samværets omfang.

Etter samlivsbrudd yter vanligvis mødre mer omsorg enn fedre. Det kan være vanskelig for samværsfedre å få anledning til å yte omsorg siden tiden far og barn har til rådighet sammen er redusert og fastsatt. Samværsordningen foreldre blir enige om setter rammer for fars muligheter til å yte omsorg både direkte og indirekte. I analysen vil jeg se på fedrenes relasjoner til barna, og hva fedrene vektlegger i sin omsorg for barna. Hva betyr egen omsorgspraksis for samværsituasjonen? Fedrene sammenliknet egen omsorgspraksis med ekspartnerne. Jeg vil derfor trekke inn deres oppfatninger av morsomsorgen ekspartnerne

utøver. Ikke alle mødre er i stand til å ivareta sine barn på en god nok måte. Er fedrene bekymret for barna? På hvilke måter opplever fedrene egen omsorg som forskjellig fra ekspartnerens? Fedrenes omsorgspraksis vil jeg se i lys av mestringsstrategier som samværsfedre.

Det antas at rammene samværet gir oppleves som et problem for fedrenes kontakt med barna. Hva innebærer redusert kontakt eller tap av kontakt med eget barn for fedrene i deres liv? Jeg vil se på fedrenes livssituasjon i forhold til hva samværsituasjonen innebærer for dem i livet. Hvor opptatt er de av problemene? Et perspektiv på livssituasjonen deres, slik jeg ser det, er venting.

Kapittel 3. Metode og utvalg

Valg av metodisk orientering foretas på bakgrunn av tema og aktuell problemstillingen. Et kvalitativt intervju gir mulighet til en dypere forståelse og helhetlig innblikk i informantenes situasjon. Hensikten med studien var å få kjennskap til samværsproblemer, hvordan fedrene hadde det, og få vite hvordan de som fedre forholdt seg til omverdenen. Kvalitativt intervju ble valgt for å få fylldig informasjon om dette.

Intervjueren sitt forhold til temaet varierer, og det er fordeler og ulemper knyttet til avstand og nærhet til temaer intervjueren tar opp. Det kan være et fortrinn å intervju om et tema en har et avklart forhold til. Situasjonen fedrene befant seg i, er ukjent for meg. Det kan hende jeg ville fått bedre informasjon om jeg hadde hatt erfaring fra å forholde meg til en samværsituasjon. Samtidig kan det hende jeg som utenforstående fikk god informasjon. Informantene og jeg er ikke av samme kjønn, og foreldrerollen er ikke kjent for meg. Jeg kunne stille spørsmål ved det underforståtte. Som medmenneske har det tidvis ikke vært like lett å ha avstand til alt stoffet med tanke på konsekvensene samværsituasjonene har for enkelte av fedrenes livssituasjon og for barna deres.

Det første intervjuet ble foretatt i begynnelsen av september 1999 og det siste i mars 2000. Rammene for hovedoppgaven åpnet ikke for mer enn ett intervju av hver informant. Det kan være en fordel å intervju samme informant flere ganger om samme tema (Weiss 1994:57). Et intervju syntes tilstrekkelig for å få et godt innblikk i informantenes situasjon, selv om det ikke kan utelukkes at for eksempel to intervjuer ville gitt et bedre bilde av situasjonen deres. Før intervjuene fant sted snakket jeg med informantene på telefon. Det ga anledning til forberedelser til intervjuene. Fedrene visste jeg var student. Under og etter intervjuene spurte noen av fedrene om jeg hadde barn og hvor jeg kom fra.

Det empiriske grunnlaget i oppgaven er utskrift fra åtte intervjusamtaler med fedre som erfarer samværsproblemer. Inntrykk fra intervjuene nedskrevet kort tid etterpå, er brukt som supplerende bakgrunn for analysen.

Utvalgskriteriene og utvalgets sammensetning

Fedrene i studien er valgt for å belyse samværsproblemer. Det viktigste utvalgskriteriet var derfor *samværsproblemer*. Informantene ble spurt om de hadde samværsproblemer før intervju ble avtalt. Et tilleggskriterium var rimelig besøksavstand mellom ekspartner og informant sin bopel siden geografisk avstand kan gjøre samvær vanskelig. Flytting kan være en effektiv strategi for foreldre som motsetter seg samvær. Samtidig var hensikten å få innblikk i andre sider ved samværsproblemer enn flytting. Tilleggskriteriet viste seg å være lite hensiktsmessig og ble fraveket. Gjennom telefonsamtaler med flere fedre fikk jeg inntrykk av at mange er berørt av flytting, men at geografisk avstand ikke erfares som et hinder for samvær.

Et annet kriterium var at *samlivsbruddene ikke var for ferske*. Kravet var at det var gått omlag ett år siden foreldrebrudd. Bakgrunnen for dette kriteriet var å unngå et utvalg der fedrene var midt i et samlivsbrudd, og å foreta intervjuene på et tidspunkt der situasjonen var relativt stabil.

Et utvalgskriterium berørte fedrenes *sivile status da barnet ble født*. Kriteriet var at fedrene hadde vært gift eller bodd sammen med barnets mor. Jensen og Clausen (1997:8) sin undersøkelse viser at foreldre som har levd lenge sammen får samværet til å fungere bedre enn foreldre som har bodd sammen en kortere periode. I tillegg vil båndet til barnet være sterkere. For å få gjennomført åtte planlagte intervjuer, valgte jeg å fire på dette kravet.

Det nest siste utvalgskriteriet gjelder *barnas alder*. I Norge har barn etter fylte 12 år rett til å bli hørt i saker som berører fast bosted og personlige forhold (Barneloven § 31, 2. ledd). Barnets mening skal vektlegges. I hvilken grad barns mening blir tillagt vekt før fylte 12 år, er bl.a. avhengig av barnets modenhet og om barnet ved gjentatte ganger har gitt uttrykk for en bestemt mening (Sandberg 1990)¹³. Med dette som bakgrunn ble utvalgskriteriet satt til fedre med barn mellom to og 11 år. Hensikten med ikke å inkludere fedre med barn under to år, var å hindre et utvalg der barnets lave alder ble brukt som argument for å hindre kontakt mellom

¹³ Fra 1. april 2004 ble Barneloven § 31, 2. ledd endret (i kraft fra denne dato) slik at også barn ved fylte 7 år skal få si sin mening før det tas avgjørelser om "personlege tilhøve", f. eks. hvor barnet skal bo.

far og barn. Flere fedre som kontaktet meg, fortalte barnets alder ikke var en del av samværsproblemene. Utvalgskriteriet ble derfor justert.

For bedre å kunne sammenligne de åtte informantene, var et siste krav *norsk kulturell bakgrunn*. Utvalget ville dermed ha vokst opp i «en felles materialitet, en biologisk/kulturell sammenheng» (Fog 1994:33).

Fedreutvalget

Fedrene oppga at de opplevde *samværsproblemer* i telefonsamtalene før intervjuene. Seks av fedrene har levd sammen med ekspartner i minst tre år. Fire var *gift* med ekspartner. Tre av dem bodde sammen med ekspartner før de giftet seg. To andre fedre var *samboere* med ekspartner i henholdsvis fire og seks år. Inngåelse av ekteskap var et samtaleemne, men ingen bryllupsdato ble satt.

To var ikke i et parforhold med ekspartner¹⁴ da barnet ble født. Det vil komme frem av teksten når det har betydning for samværssituasjonen at de to ikke hadde et langvarig parforhold til ekspartner. Kapittel 4 omhandler alle fedrenes brudderfaringer, erfaringer fra parforhold og perioden ekspartner var gravid.

Samlivsbruddene lå mellom trekvart og seks år tilbake i tid. Faren med det ferskeste foreldrebruddet opplevde livssituasjonen som avklart og stabil, og av den grunn valgte jeg å ta ham med i studien.

Det er en far som har *barn* både under og over 12 år. To av barna hans er 12 og 16 år. Barnet på 12 og tenåringsen følger yngre søsken i forhold til samvær, og jeg valgte derfor å inkludere ham i undersøkelsen. Barnet til den siste faren, fylte to år kort tid etter intervjuetidspunktet. Små barn kan være mer knyttet til mor enn far, særlig når mor ammer eller har ammet. Barnets lave alder kan derfor ha betydning for samværssituasjon. Det kan derfor diskuteres om det var rett å inkludere denne faren i studien. Siden han selv ikke erfarte barnets alder som et problem, valgte jeg å ta ham med.

¹⁴ Ekskjærestene vil også bli omtalt som ekspartner eller barnets mor.

Alderssammensetning:

Alder	30-34	35-39	40-44	45-46
Antall	1	2	4	1

Tabell 1: Fedrenes alderssammensetning.

Bakgrunn og bosted: Seks informanter kommer fra og bor på Østlandet. To er oppvokst og bosatt på Vestlandet. Fedrene er bosatt i by eller i tett befolkede områder. Seks eier eget hus eller leilighet og to er leieboere. Noen av fedrene er fortsatt bosatt i samme bolig som de delte med ekspartner og barn. Oppvekstfamiliene kan beskrives som preget av arbeider- og middelklasse. Fedrene har *norsk kulturell bakgrunn*.

Sivil status: Fedrene oppga med et unntak at de var enslige. En informant hadde nettopp flyttet sammen med en kvinne. Barnet hans fikk dermed en stemor. Det er altså bare en informant som på intervju tidspunktet bodde i hushold med flere enn en person. En annen fortalte han var i et seriøst og langvarig kjæresteforhold.

Utdanning: Samtlige informanter har utdanning over videregående nivå. Syv har utdanning fra høyskole og universitet. En av dem har utdanning i to fagområder på høyskolenivå. En annen var i ferd med å avslutte dr. graden. Den åttende har utdanning fra fagskole. Utdanningsnivået blant disse informantene synes relativt høyt selv om utdanningsnivået generelt har økt i alle grupper i samfunnet.

Jobbsituasjon: Fedrene var med ett unntak i arbeide på intervju tidspunktet. De fleste arbeider fulltid. En var på aktiv sykemelding.

Informantene kan beskrives som ressurssterke menn med middelklasseprofil. Flere av dem har tilsynelatende høy sosial kapital, og noen synes også å ha relativt høy kulturell kapital. Fedrene har ervervet kunnskap om en rekke forhold, noe som gjør det enklere å få innsikt og informasjon om nye vilkår. Uavhengig av om fedrene var gift med ekspartner eller ei, har fedrene søkt informasjon om sine rettigheter som far og kjemper for disse.

Barna

De fleste av fedrenes barn er mellom tre og 11 år, og dermed i den aldersgruppen jeg i utgangspunktet ønsket utvalgets barn skulle være.

Alder	0-2	3-6	7-11	12-16
Antall	1	6	5	2

Tabell 2: Barnas alderssammensetning.

Samlet sett er informantene fedre til i alt 14 barn, ni piker og fem gutter. Fem har ett barn. De øvrige ni barna fordeler seg på tre fedre. Det er til sammen 15 barn som er berørt av foreldrebruddene. En informant var stefar over flere år til en pike som bare kjente ham som far, og kalte ham pappa. Piken var på intervju tidspunktet om lag syv år. Hun var med under samvær kort tid etter foreldrebruddet. Andelen barn som bor med steforelder økte fra 1989 til 2000, men utgjorde en liten gruppe barn (Jensen 2001). Informantens stedatter sin situasjon ser jeg heretter bort fra siden han ikke er hennes biologiske far, og ikke kan kreve samvær med henne.

En samlet matrise over fedrene og de enkeltes bakgrunnsfaktorer er utelatt i fremstillingen av hensyn til anonymisering.

Samværsordningene fedrene har og ønsker seg

Tabellen på neste side viser samværsavtalene og samvær på intervju tidspunktet sett i forhold til det fedrene ser på som ønskelig samværsmengde. De første fem fedrene er far til et barn. Ni barn fordeler seg som nevnt på tre fedre (far 6, 7 og 8). Antall barn pr. far vises ikke av hensyn til anonymitet. Far 3, 5 og 6 er fedre til barn med funksjonshemming.

Far	Samværsavtale	Samvær på intervjudtidspunktet	Ønsket samvær
1	Skriftlig avtale. Fem ganger i året over flere dager. Ferie. Annenhver høytid.	Ikke samvær	Vil ha samvær igjen.
2	Ny muntlig avtale. Over 7 uker: 3 langhelger, 4 en natts ukeovernattinger. 14 dagers ferie. Annenhver høytid.	Samværsavtalen følges i hovedsak. 1 uke ferie.	Utvidet samvær. Senere delt omsorg.
3	Muntlig avtale. Annenhver helg og en ettermiddag i uken uten overnatting ¹⁵ . Tapt helgesamvær tas igjen med en overnatting på hverdag.	Samværsavtalen følges.	Utvidet samvær. Senere delt omsorg.
4	Skriftlig avtale. 40 % samvær ¹⁶ . Annenhver høytid. Ferier. Senere vanlig samvær.	Samværsavtalen følges.	Delt omsorg.
5	To skriftlige avtaler om gradvis opptrapping av samvær og samvær tilnærmet vanlig samvær.	Ikke samvær.	Samvær over langhelger.
6	Timesamvær en dag pr. måned.	Ikke samvær.	To langhelger pr. år. 14 dagers ferie. Annenhver jul/nyttår.
7	Samvær annenhver helg. Sommerferie.	Ikke samvær.	Nærmest mulig delt omsorg.
8	Ingen avtale.	Ikke samvær.	1 og en halv uke pr. måned.

Tabell 3: Samværsoversikt.

¹⁵ Ingen avtale om høytider og ferie er inngått.

¹⁶ Far arbeider inn fridager, og har mulighet til å være fleksibel med dagene barnet er hos ham.

Fedrene har ulike samværsordninger og variasjon i faktisk samvær. For noen er det ganske stor avstand mellom faktisk samvær og den mengden samvær de ønsker. Det er fem fedre som har samværsavtale, men som ikke har samvær i praksis. Samværsavtalene varierer i omfang. En av dem treffer barnet om lag en gang i uken. De tre andre fedrenes samværsavtaler følges i hovedsak. Med utgangspunkt i Jensen sin inndeling (jfr. kapittel 2), har far nr. tre en snever praksis av vanlig samvær med fire overnattinger og fem ettermiddager i måneden. Samværsavtalen til far nr. to synes også å falle inn under vanlig samværsordning. Uavhengig av samværets omfang, ønsker alle fedrene mer samvær.

Som nevnt oppga alle fedrene at de hadde samværsproblemer i forsamtaalen. I utgangspunktet tenkte jeg på samværsproblemer som problemer med å få samvær i praksis. Derfor ble jeg overrasket når det kom frem under intervjuet at den ene faren hadde utvidet samvær (40 prosent). Hans erfaringer er noe annerledes, og gir et annet bilde av en samværsituasjon enn de andre fedrene. Dette vil jeg komme tilbake til i kapittel 6.

Ekspartnerne

Fedrene har varierende kontakt med ekspartner. Noen har liten kjennskap til hennes livssituasjon. Hovedinntrykket er at fedrenes ekspartnerne er ressurssterke. Det tas et forbehold angående informasjonen om ekspartner som er gitt av tidligere partner/informantene.

Fedrenes ekspartnerne fordelte seg slik ut fra alder:

Alder (antall)	29-34 (3)	35-39 (2)	40-44 (2)	45-46 (1)
----------------	-----------	-----------	-----------	-----------

Tabell 4: Ekspartnernes alderssammensetning.

Familiebakgrunn: Det ser ut til at ekspartnerne har nokså lik bakgrunn som fedrene. Enkelte beskrev ekspartnerens familiebakgrunn som noe annerledes enn deres, til eksempel ulike måter å omgå på i oppvekstfamilien. Ekspartnerne har som informantene norsk kulturell bakgrunn.

Utdanning og arbeide: Litt over halvparten av fedrenes ekspartnerne har utdanning på høyskole- og universitetsnivå. Øvrige har artium med ulike kurs eller utdanning av kortere varighet. En ekspartner har ikke utdanning utover grunnskolen. Ekspartnerne jobber deltid eller heltid. En har overgangsstønad.

Bosted og avstand: En majoritet av ekspartnerne bor i nærområdet til sine foreldre, og noen flyttet tilbake til foreldrenes nærområde etter samlivsbruddet. Ekspartnerne er bosatt i by på Østlandet, i tettbygde strøk eller by på Vestlandet, i Trøndelag og Troms fylke. Noen av oppgavens fedre er som nevnt berørt av flytting, men ser ikke flytting i seg selv som et hinder for samvær. Avstanden mellom ekspartners bolig og fedrenes bolig varierer fra 1 kilometer til 170 mil.

Sivil status: Ekspartners sivile status er det noen av informantene som ikke har kjennskap til. Andre oppga at hun er enslig.

Rekruttering av fedre med samværsproblemer

For å komme i kontakt med fedre med samværsproblemer, ble Foreningen 2 foreldre (F2F) kontaktet først. I den skriftlige henvendelsen (på e-post) ble det opplyst om bakgrunnen for studien, hva jeg ville undersøke samt kriterier for å være med. F2F videreformidlet henvendelsen, hovedsakelig på e-post (slik jeg forsto det). Mange fedre kontaktet meg, men få oppfylte alle utvalgskriteriene eller bodde for langt unna. Samtalene med fedrene som ringte var lærerike og nyttige. Dersom jeg hadde firt på kriteriene tidligere, hadde intervjuene blitt fullført raskere. Som alternativ informantkilde ble Juss-Buss kontaktet. Betydningen av disse organisasjonene som informantkilde, drøftes nedenfor. Siden F2F og Juss-Buss ble valgt som rekrutteringskanaler, følger først en kort presentasjon av organisasjonene.

Foreningen 2 foreldre (F2F)

Foreningen 2 foreldre (F2F) ble startet i Oslo høsten 1985, og hadde i 2001 ca. 2100 medlemmer (F2F 28.11.01¹⁷). På landsbasis mottok foreningen den gangen (2001) mellom 4000-4500 henvendelser i løpet av et år (ibid). Foreningen er partipolitisk uavhengig, og arbeider for å bedre foreldre og barns rettigheter ved foreldrebrudd. F2F har særlig markert seg som en forkjemper for fedres rettigheter, og ønsker større grad av likebehandling av mor og far ved foreldrebrudd. Foreningen er opptatt av barns rett til å ha foreldre. F2F foretrekker betegnelsen ”felles omsorg” fremfor betegnelsen ”delt bosted”. Med felles omsorg mener foreningen «felles juridisk foreldreansvar og felles [delt] fysisk omsorg» som rent praktisk

¹⁷ Medlemstall januar 2006 var ca. 2000. Fylkeslag i omtrent alle fylker. 100 000 har vært inne på hjemmesiden deres det siste halve året. Kilde: leder av F2F, Sonja Cassidy 30.01.06.

kan være tidsordninger fra 50/50 til 70/30 (F2F 4/1998:6). Foreningen arbeider for at ”felles omsorg” skal ligge til grunn i Barneloven (Sinnets helse 6/99, temahefte nr.196:5).

Foreningen mener felles omsorg kan bidra til å dempe konfliktnivået mellom foreldre. F2F synes foreldre automatisk bør få felles foreldreansvar (F2F 1996).

Juss-Buss

Juss-Buss ble opprettet i 1971, og er en uavhengig rettshjelpsorganisasjon drevet av jusstudenter ved Det juridiske fakultet ved Universitetet i Oslo (UiO). Organisatorisk er Juss-Buss underlagt Institutt for rettssosiologi ved Det juridiske fakultet. Organisasjonen drives på idealistisk grunnlag, og jusstudentene gir gratis juridisk rådgivning og bistand. Juss-Buss er særskilt opptatt av rettsstillingen for ressursfattige samfunnsgrupper (Årsrapport for Juss-Buss 2000:6). Antall henvendelser på området familierett økte i perioden 1995-2000 (ibid:31). Fængsels- og familierettsgruppen¹⁸ formidlet kontakt mellom oppgaveskriver og informant.

Betydningen av F2F og Juss-Buss som rekrutteringskanaler

Hensikten med å ta kontakt med F2F, var nokså raskt å komme i kontakt med fedre som opplevde samværsproblemer. Syv av åtte informanter kom med i studien som følge av at F2F formidlet henvendelsen. Hvor mange av informantene som er medlemmer av foreningen, har jeg ikke kjennskap til. Med sikkerhet vet jeg at en informant er medlem. Informantene ble ikke spurt om de var medlemmer, men det burde jeg trolig gjort. Det tas et forbehold siden flertallet av fedrene kom med i studien via F2F. Informantenes holdninger og strategier *kan* være farget av kontakten med F2F, og dermed ikke illustrere situasjonen for fedre i liknende situasjoner uten kontakt med denne organisasjonen. Siden foreningen gir informasjon om fedres rettigheter og råd i enkelte situasjoner, antas det at kontakt med F2F *kan* ha hatt betydning for fedrenes motivasjon og innsats i arbeidet med samværssituasjonen.

Mitt inntrykk er likevel at fedrene i utgangspunktet var opptatt av å ha samvær med eget barn, og oppsøkte F2F for å få informasjon etter foreldrebrudd. F2F ble satt pris på i et slikt lys. Enkelte opplevde at ekspartner fikk informasjon fra det offentlige, mens de selv måtte skaffe informasjon. Kontakt med mennesker med liknende erfaringer kan dessuten være til hjelp og støtte. Det er trolig ikke uvanlig å søke råd ved foreldrebrudd. I en svensk studie fremkom det

¹⁸ Juss-Buss har endret struktur. Gruppen som tar i mot henvendelser om familierett heter nå ”Barnefordeling, psykiatiri rett og gjeld”.

at hver fjerde mann har hatt kontakt med en mannsorganisasjon etter foreldrebrudd (Öberg og Öberg 1992:301). Inntrykket er at informasjonen fra F2F ble nøye vurdert av informantene. To var kritiske til F2Fs arbeid noen år tilbake, og positive til virket på intervjudispunktet. En informant var ikke enig i alle prinsippene til F2F. Mitt inntrykk er at kontakten med F2F ga en form for trygghet i forhold til å få oversikt over situasjonen etter foreldrebruddet. F2F har gått sterkt ut i forhold til denne problematikken, og er lett synlig for fedre med samværsproblemer. Juss-Buss har andre intensjoner og en lavere profil enn F2F. Juss-Buss får henvendelser om juridisk bistand fra mennesker med forskjellige behov og ulike ressurser. Informanten som Juss-Buss formidlet kontakt med, jobbet aktivt for å få samvær. Begge organisasjonene er enkle å ta kontakt med. Å ta kontakt med F2F eller Juss-Buss er trolig et ledd i arbeidet med samværsituasjonen. I likhet med andre samværsfedre, har oppgavens fedre hatt et brudd med ekspartner, og arbeider for en god samværsituasjon. Fedrene er ressurssterke og gir uttrykk for at de ønsker en samværsordning til beste for sine barn.

Intervjuene

Intervjuguiden

Intervjuguiden (jfr. vedlegg 2) ble endret etter det første intervjuet der rekkefølgen av temaene var nokså fastlagt. Tilnærmingen ble deretter mer fleksibel og guiden fungerte bedre. Fedrene ble møtt med forståelse samtidig som jeg la vekt på å stille utdypende, men ikke for nærgående, spørsmål. Som oftest fortalte fedrene om livssituasjonen sin i begynnelsen av intervjuene, og fikk så utdypende spørsmål, noe som bedret min forståelse av situasjonen. Selv om jeg la ned mye arbeid i intervjuguiden, ser jeg i ettertid at det hadde vært en fordel om jeg hadde foretatt et prøveintervju. Årsakene til at jeg ikke foretok prøveintervju, var dels at jeg følte oppgavens tema gjorde det vanskelig å foreta et prøveintervju, og dels sjenanse for å spørre om noen ville være «prøvekanin». Min veileder, Tone Schou Wetlesen, leste den første intervjuutskriften, og ga nyttig tilbakemelding.

Under det første intervjuet ble jeg ofte avbrutt før jeg fikk fullført setningen. Om informanten hadde til hensikt å styre intervjuet, vet jeg ikke. Informanten kan ha hatt et ønske om å ha en viss innflytelse over intervjusituasjonen. Alternativt kan det ha sammenheng med forskjellige måter kvinner og menn kommuniserer på. Kommunikasjonen mellom kjønn påvirkes av forskjellige forståelsesrammer og forventninger til situasjoner. Hvor ofte jeg ble avbrutt, kom

tydelig frem av intervjuutskriften, noe som ble påpekt av min veileder. Wetlesen oppfordret meg til å bli flinkere til å hevde meg, men samtidig unngå økt fokus på meg selv under intervjuene. Min bevissthet rundt dette økte, og jeg tok det med meg i det videre intervjuarbeidet. I et annet og vanskelig intervju ble jeg igjen avbrutt av og til. Informanten var sterkt preget av en vond livssituasjon. Jeg jobbet bevisst med å holde fokus og å styre intervjuet. De andre intervjuene forløp uten dette problemet.

Å få kjennskap til hvordan informanter har det blir best ivaretatt ved opptak av intervjusamtalen. Opptak gjør det lettere å kunne sitere informanter og sammenligne svarene. Intervjuene ble tatt opp på lydbånd¹⁹. Det kan være en fordel å ta notater. At jeg ikke tok notater, gjorde det muligens noe lettere å være oppmerksom i intervjusituasjonen.

Bruk av båndopptaker kan få folk til føle seg bundet, siden alt som blir sagt fins på bånd og blir nedskrevet (Weiss 1994:53). Hvor bundet en føler seg har trolig sammenheng med personlighet og tema for samtalen. Ingen av informantene ga uttrykk for problemer med bruk av båndopptaker. Enkelte ga likevel ytterligere opplysninger etter intervjuets slutt. Det kan tyde på at bevisstheten om opptak var tilstede, eller det kan være de kom på noe de ville tilføye. Så lenge intervjuer og informant har en samtale, er det anledning til å fortsette samtalen etter at intervjuet formelt sett er avsluttet. Dette beskriver Fog (1994:127, 129) som samtalsens åpenhet. Informantenes tilføyelser ble notert.

Det siste temaet i intervjuguiden var fedrenes bakgrunn. Faktaopplysninger kom frem av skjemaet (se vedlegg 3) informantene fylte ut etter at intervjuet var over. Tanken var å unngå fokus på denne typen opplysninger under intervjuene, og rette oppmerksomheten på informantens livssituasjon. Tilnærmingen syntes å fungere godt. Mot slutten av intervjuene ble fedrene også spurt om det var noe de ønsket å tilføye. Fedrene var imøtekommende overfor meg, og var innstilt på å fortelle om sin livssituasjon selv om det var vanskelig å snakke om den for noen.

¹⁹ Grunnet senebetennelse i armene hadde jeg ikke anledning til å ta notater under intervjuene. Av samme grunn måtte jeg legge bort arbeidet med hovedoppgaven en lengre periode.

Intervjusted og intervjuutskrift

Seks av intervjuene fant sted i et seminarrom på UiO, et intervju etter informantens forslag på hans arbeidssted og et i kjellerstuen hos mine svigerforeldre på Sør-Vestlandet. Informantene har erfaring som student, og UiO som intervjusted var neppe til hinder for intervjuet. De fleste intervjuene var på ettermiddag/kveldstid. Intervjuene varte fra 1½ til tre timer. Det var korte pauser i noen av intervjuene. Til intervjuene hadde jeg med Farris, halspastiller, Kvikk Lunch eller boller²⁰. På arbeidsstedet serverte informanten te. Intervjuene fant sted uten forstyrrelser. Informantene ga ikke uttrykk for å ha noe i mot å bli intervjuet utenfor hjemmet. Temaet fordret heller ikke observasjon av hjemmemiljø. Det kan likevel være hjemmeintervju hadde gitt en dypere forståelse av situasjonen med tanke på at flere av fedrene bodde i hus/leilighet de hadde delt med ekspartner og barn. Lå det leker igjen etter barna vi kunne snakket om? Hjemmeintervju kan noen ganger innebære en viss risiko, spesielt for kvinner (Weiss 1994:59).

Etter intervjuene ble fedrene spurt om de kunne tenke seg en kopi av intervjuutskriften. Sju av åtte informanter ønsket det. De fikk dermed oversikt over hva som var blitt sagt og økt kontroll over egen deltakelse i prosjektet samt mulighet til å trekke tilbake informasjon. Samtidig ønsket jeg å vise åpenhet overfor informantene om at det videre arbeidet bestod av analyse av intervjueteksten. Opprinnelige navn og stedsnavn ble erstattet med fiktive på intervjuutskriften, også på den informantene mottok. Fedrene ble spurt om de hadde noen kommentarer til intervjuutskriften. Enkelte hadde noen merknader, men ingen trakk tilbake informasjon. Det var to opptak og intervjuutskrifter som ikke ble så gode. Gjennom samarbeid med den ene informanten ble intervjuutskriften ganske bra. Den andre informanten påpekte at det var skjevheter mellom det han sa under intervjuet og utskriften. Etter nøye gjennomgang av opptaket ble intervjuutskriften bedre. Det var en fordel at informantene fikk gitt tilbakemelding på intervjuutskriften.

Intervjuene er skrevet ut ordrett i sin helhet av en dame med erfaring i å skrive ut intervju²¹. Hovedinntrykket er at hun gjorde en god jobb. Det viste seg etter hvert at hun hadde ”sensurert” enkelte noe grove ord og begreper noen av fedrene brukte. Dette medførte en del

²⁰ Det ble møtt positivt.

²¹ Hun signerte en taushetserklæring.

ekstraarbeid for meg. Selv synes jeg skriveoppdraget var tydelig ettersom jeg hadde bedt henne skrive alt som ble sagt.

Anonymitet og tillit

Flere av informantene var opptatt av anonymitet. Å være sikret anonymitet kan føre til større åpenhet under intervju. Å ha det formelle i orden, er en måte for intervjueren å få tillit på. Det formelle aspektet borger altså for pålitelighet. Før intervjuene startet, ble samtykke- og taushetserklæring signert. Inntrykket er at det virket betryggende for informantene. Tillit i intervjusituasjoner etableres også ved intervjuerens væremåte og måten man kommuniserer på (Weiss 1994). Intervjuer må være tydelig i formidlingen av hensikten med prosjektet og intervjuet. Dessuten handler det om å vise respekt overfor intervjupersonen, og ikke stille spørsmål som ikke er relevant for studien. Informanten og intervjuer etablerer et samarbeid for å få informasjon om intervjuets aktuelle tema (ibid). I intervjusituasjonene la jeg vekt på å vise respekt for å få tillit, og ved å vise tillit til deres forståelse av situasjonen. Enkelte ga uttrykk for at det var viktig for dem at de ble trodd. Saksdokumentene noen hadde med, så jeg f. eks. ikke i. Jeg var tydelig på at det var deres forståelse og opplevelse av egen livssituasjon jeg var interessert i å få kjennskap til. Informantene viste tillit ved å være åpne om bakgrunnen for samværssituasjonen, samværsproblemene og om egen livssituasjon. Dessuten synes følelser som ble vist under intervjusituasjonene å være et uttrykk for tillit. Én virket noe tilbakeholden i forhold til å fortelle om parforholdet. Det respekterte jeg.

I fremstillinger av kvalitativt materiale er det viktig å ivareta informantenes anonymitet (Thagaard 1998). Av hensyn til anonymisering er informantene gitt fiktive navn i oppgaven. Som nevnt er aidentifisering gjort fra og med transkribering av intervjumaterialet. Ingen registre med personidentifiserbare opplysninger er opprettet. Personvernombudet ved Norges samfunnsvitenskapelige datatilsyn stiller disse kravene til personvern. Datamaterialet er altså behandlet i overensstemmelse med kravene.

Kjønn og intervjusituasjon

Intervjueren blir deltaker for å oppnå kontakt med informanten (Fog 1994:35). Fedrene fortalte villig om livssituasjonen sin, og var positive til at en kvinne var interessert i samværsproblemer fra menns synsvinkel. Det kan også være lettere å betro seg til en

kvinnelig enn en mannlig forsker. Tradisjonelt inntar kvinner en mer lyttende posisjon enn menn. Det kan være vanskelig å innrømme nederlag til en av samme kjønn. Det kan derfor være en fordel å være kvinnelig forsker som intervjuer mannlige informanter. Siden informantene og jeg ikke er av samme kjønn, var noen innstilt på å informere meg om hvordan situasjonen var for dem som menn i forhold til kvinners situasjon ved foreldrebrudd. Fedrene var forberedt på å beskrive det underforståtte.

Intervjusituasjoner kan bli preget av kjønnsforskjeller dersom den mannlige informanten bruker intervjuet til å styrke sin maskulinitet når han blir intervjuet av en kvinnelig forsker. Intervjuene blir da preget av kjønnsdikotomisering (Lundgren 1993 i Thagaard 1998:94, 180). Fedrene var ikke i en situasjon der temaet for samtalen berørte mannlig styrke, men et område hvor menn tradisjonelt kommer noe til kort. Med et mulig unntak, ble ikke intervjuene preget av kjønnsdikotomisering. Den første informanten avbrøt meg flere ganger, og ville styre starten og slutten på intervjuet. Alternativt handler det om sosialisering og forskjellige måter kvinner og menn kommuniserer på. Kvinner og menn møtes med ulike forventninger til hvordan vi skal oppføre oss. En annen informant lurte på om jeg som kvinne kunne bidra til å forstå ekspartners motiver og handlingsmåter. Informanten satte brått søkelyset på at jeg som kvinne lettere ville eller burde forstå meg bedre på hans ekspartner enn det han gjorde. Svaret var at jeg ikke kunne det. Intervjuet fortsatte uten at det ble tatt opp igjen. Det kan tenkes at en mannlig forsker ville fått høre mer negativ omtale av kvinner enn det jeg gjorde. En annen informant lurte på om jeg kunne intervju ekspartner slik at han fikk en forklaring på alt som har skjedd, og en balansert tilnærming til temaet. Det kan være han håpet at det å stille som informant ville gi ham klarhet i en sammensatt samværsituasjon. Hans oppfordring gjaldt balanse i tilnærmingen, og ikke kjønn i intervjusituasjonen.

Troverdighet, bekreftbarhet og overførbarhet

Kvalitative undersøkelser vurderes med utgangspunkt i begrepene troverdighet, bekreftbarhet og overførbarhet (Thagaard 1998). Troverdighet handler om at forskningen er utført på en tillitsvekkende måte, og gjelder undersøkelsens fremgangsmåte og relasjonen mellom intervjuer og informant (ibid:20, 179). Tidligere i kapitlet har jeg redegjort for og reflektert over studiens fremgangsmåte samt relasjonen mellom intervjuer og informantene.

Bekreftbarhet handler om tolkningen av resultatene (ibid). Bekreftbarhet knyttes til forståelsen av materialet relatert til studier med relevans for tema. Forståelsen av dette materialet knyttes i hovedsak til litteratur om likestilling, det ervervede faderskap og forskning på samvær. Analysen vurderes i forhold til faglige perspektiver (ibid:199).

Bekreftbarhet kan også knyttes til undersøkelsens materiale. De fleste fedrene i studien har som nevnt samværsproblemer. Én fars samværs situasjon er et unntak fra dette, og kan representere det Thagaard omtaler som ”negative tilfeller”, - en motsats til de andre eksemplene (ibid:181). En situasjon der de øvrige tendenser i materialet er lite fremtredende kan kaste lys over når tolkningen gjelder og ikke gjelder (ibid). Tilfellet er et eksempel på en samværsordning som fungerer og står dermed i kontrast til de andre fedrenes samværs situasjoner. En sammenlikning av de andre fedrenes samværs situasjoner med dette eksemplet, vil dermed styrke forståelsen av de øvriges tilnærming. Alternativt kunne et eller to intervjuer med mødre som erfarer samværsproblemer ha kontrastert fedrenes beretninger.

Overførbarhet handler om hvorvidt tolkninger som er basert på en enkelt undersøkelse også kan gjelde i andre sammenhenger (Thagaard 1998). Studiens fedre ble rekruttert gjennom F2F. Spørsmålet er hvorvidt studiens resultater er overførbare til fedre som har problemer med å få samvær og som ikke har hatt kontakt med foreningen. F2F har som nevnt markert seg som en forkjemper for fedres rettigheter. Siden fedrene kom med i studien via foreningen gir det begrenset overføringsverdi. Fedrenes tilnærming til samværs situasjonen kan være farget av deres kontakt med foreningen. Det knyttes derfor usikkerhet til studiens overførbarhet. Fedreutvalget er dessuten lite og samværsfedre med innvandrerbakgrunn er ikke inkludert i studien. Undersøkelser innebærer også frivillighet, noe som har betydning for utvalgets sammensetning og det bildet en får av det aktuelle tema.

Overførbarhet kan handle om gjenkjennelse (ibid). Det kan være at samværsfedre uten kontakt med foreningen kan oppleve at tolkningen samsvarer med egne erfaringer. Dersom dette er tilfelle, har studien overføringsverdi. Denne studiens tolkninger knyttes til andre studier av relevans for tema og styrker dermed den forståelsen materialet gir. Forståelsen av belastningen samværsproblemene medførte kan gi en følelse av gjenkjenning hos andre med problemer av en annen art. Gjenkjennelse kan altså gi studien overføringsverdi.

Samtalene som ligger til grunn for oppgaven ble til gjennom samarbeid med informantene. Intervjuene bar generelt preg av åpenhet og samarbeid om å få frem situasjonen til fedrene. Fremstillingen i analysekapitlet er laget med tanke på det informantene har erfart, og det som synes faglig relevant. Analysen tar for seg bakgrunnen for samværsproblemene, samværsproblemene og fedrenes livssituasjon på intervjutidspunktet. Sitater fra informantene er redigert slik at meningsinnholdet bevares. I enkelte av sitatene er dialektiske uttrykk endret for å sikre anonymisering.

Kapittel 4. Parforhold og brudderfaringer

Dette kapitlet handler om fedrenes parforhold og samliv med ekspartnerne som bakgrunn for fedrenes samværssituasjoner. Seks av fedrene i studien har levd sammen med ekspartner og felles barn. To hadde bare korte forhold til ekspartner som tok slutt før barnet kom.

De fleste møtte ekspartner på sosiale arenaer som studiested, dansekurs eller via felles kjente. Dette er treffarenaer som kan befordre likhet ved partnervalg. Én traff ekspartner via et kontaktbyrå. I det følgende ser jeg nærmere på hvem fedrene mener har satt premissene i parforholdet, hvilken betydning det har å få barn sammen, forventninger til parforholdet og hvordan fedrene begrunner samlivsbruddene. Et eget avsnitt tar for seg situasjonen til fedrene med korte forhold til ekspartner.

Et overordnet sosiologisk perspektiv på kjærlighet ser kjærlighet både som en følelse mellom to parter, og som en del av interaksjonen og de handlinger partene deltar i (Thagaard 1997:357). Kjærligheten sammenveves i reaksjoner og handlinger mellom de involverte i parforholdet (ibid). To sosiologiske perspektiver på kjærlighet er; et som vektlegger gjensidighet og likeverdighet (Hochschild 1989a, Giddens 1992 i Thagaard 1997:358), og et feministisk perspektiv som ser på forholdet mellom makt og kjærlighet (Haavind 1984, Dworkin 1987, Moxnes 1990 i ibid). Forbindelsen mellom makt, kjærlighet og kjønnsidentitet kommer tydeligst frem når partene er uenige om arbeidsfordelingen (Thagaard 1997:367).

Partenes premisser i parforholdet

Fedrene har forskjellige erfaringer fra samlivene, men et felles trekk synes å være manglende likevekt i parforholdet slik at den ene parten har overstyrt den andre. Et viktig unntak er en far som beskrev et parforhold preget av likeverd. Jeg vil se på fedrenes parforhold ut fra om det er hun eller han som i størst grad har preget parforholdet.

Parforhold på hennes premisser

De tre fedrene som erfarte et parforhold på hennes premisser har til felles en kortvarig utvikling av parforholdet, at de ble møtt med stadig kritikk fra ekspartner og at hun trolig kan sies å ha styrt kommunikasjonen i parforholdet. To var samboende, og en var gift med ekspartner. Fedrene hadde forsørgeransvar. To av ekspartnerne studerte en tid under samlivet

og en arbeidet i perioder. Fedrene sa de erfarte arbeidsfordelingen under samlivet som skjev siden de gjorde mest.

En far som erfarte at ekspartner satte premissene i parforholdet, er Otto. Otto og ekspartner bodde sammen en tid før barnet ble født. Han erfarte parforholdet som godt i begynnelsen. Etter hvert merket han at samlivet ble på ekspartners premisser. Otto arbeidet sammen med hennes far, og de bodde i nærheten av hennes familie. ”Sånn at jeg følte jeg var bundet opp i alle kanter. Så alt var på deres premisser, ikke på mine,” sier han. Otto erfarte kommunikasjonen som dårlig. Samlivet var preget av flere små konflikter og hennes kritikk av ham. Ekspartner la opp til at han skulle gjøre alt praktisk. Han sier:

Nei, tror ikke den [kommunikasjonen] var så veldig god faktisk. [Jeg] har ikke problemer med å prate, men vi pratet på to forskjellige nivåer. Jeg oppfatter henne som hun har veldig lett for å angripe meg og hekte seg i enkelte ord eller begreper.

Jeg husker at jeg måtte gjøre alt, mens hun bestemmer det. Det var litt sånn mismatch. (...) Jeg føler at det ikke var mange store, men små [konflikter]. Det som kanskje var litt stort, det er jo som jeg nå sa, at hun følte jeg var litt lite sammen med [nevner barnets navn] og sånne ting, hvert fall på hverdager.

Samlivet synes å bære preg av ulikhet siden ekspartner har størst innflytelse over fordelingen av oppgaver dem i mellom, og han tilpasser seg henne og hennes familie. En annen far, Per, erfarte starten på parforholdet som nokså vanskelig siden ekspartner uventet ble gravid. Per ville hun skulle ta abort, men ekspartner ville beholde barnet. Per var veldig glad i ekspartner og de flyttet sammen. De hadde vært kjærester en periode tidligere. Kommunikasjonen forløp bra i begynnelsen av samlivet, men etter hvert erfarte han at hun bestemte for mye:

Senere [etter samtalen om å ta abort eller ei] så syntes jeg at vi hadde ganske god kommunikasjon, men i ettertid så føler jeg at det skjedde veldig mye på hennes premisser, at jeg ikke kunne si hva som helst. Jeg kunne ikke si alt jeg mente. Nå i ettertid synes jeg på en måte at det ble et slags sånn stalinistisk regime hvor jeg nesten måtte veie ordene mine på gullvekt, og det er ikke noe. (...) Jeg kunne ikke mene hva jeg ville, jeg kunne ikke spise hva jeg ville, litt sånn. Den stilen der.

Et samliv som beskrives som et ”stalinistisk regime” synes preget av en parts kontroll over den andre. Ivar erfarte også en ensidighet i kommunikasjonen dem i mellom. Han og ekspartner bodde sammen ett års tid før barnet ble født. Han sier:

Det var sånn at jeg etter hvert måtte lære meg å være på vakt. Jeg måtte veie mine ord, for det at hun ble så lett fornærmet, så jeg kunne ikke tale noe særlig fritt. Jeg følte, altså, ok, - det fungerte ganske bra på frokoster, da snakket vi rimelig bra sammen, men ellers så var det veldig dårlig.

Både Per og Ivar erfarte i tillegg et samliv preget av kritikk, med konflikter og vold mot dem fra ekspartner sin side. Begge fedrene erfarte å bli slått og sparket av ekspartneren ved flere anledninger. De sa ekspartnerne ikke slo barna. Per sa at han aldri var voldelig mot ekspartner, men Ivar sa at han "fiket" til henne en gang for å gi henne en smakebit av det han erfarte. Per erfarte å bli slått foran barna. Jeg spør om ekspartneren slo ham ofte. Han sier:

Nei, hun har jo sparket og slått meg noen ganger, det har hun gjort. Noen ganger rett foran barna eller rett foran ett av barna hvert fall, og det synes jeg er veldig ubehagelig. (...) Men hun er jo jente og det er ikke noe hardt, men jeg mener du kan jo være uheldig en gang, du kan jo treffe feil. Men jeg har helt konsekvent holdt meg unna det. Det har jeg.

Ivars ekspartner kjefte på ham og startet krangler offentlig i andres påhør. Han beskriver problemene under samlivet slik:

Det som var problemet, det var all denne utageringen [hennes], den volden og at det ikke gikk an å foreta en søndagstur uten at det ble krangel altså.

Begge fedrene fortalte ekspartneren hadde psykiske problemer. Ekspartnernes utagerende og voldelige atferd setter de i sammenheng med kvinnenens psykiske problemer. Fedrene erfarte at ekspartners psykiske problemer preget hennes barneomsorg. Parene hadde hushjelp. Disse to sitatene viser at fedrene erfarte situasjonen noe forskjellig:

Det var særlig etter at barnet vårt kom til, da var det helt krise for det at hun [ekspartner] var helt funksjonsudyktig for å si det sånn. (...) Så hun ville amme, da. Det førte til en depresjon hos henne. (...) Noen kaller det barseldepresjon, men da slo det ut dette med anoreksien. (...) Så på grunn av hennes helseproblemer skaffet vi oss husmorvikar. (Ivar)

Jeg var jo borte noen dager i slengen [pga arbeid]. Når jeg kom tilbake så var det, all oppvask etter 3-4 dager kunne stå utover hele kjøkkenbenken, klær lå i alle retninger, ikke noe klesvask var gjort og møbler skiftet plass hele tiden. (...) Ommøbleringer, konstante ommøbleringer hele tiden. Dette rotet levde ungene i. Jeg mener det er klare indikasjoner på at det er noe fryktelig galt... (Per)

Materialet gir altså tre eksempler på parforhold hvor den intervjuede mener at ekspartneren hadde sterkest innflytelse på parforholdet og ved fordelingen av oppgaver i hjemmet. Fedrene erfarer dette som en belastning for parforholdet. Samlivene preges av ulikhet. Samlivsvold var en belastning for to av dem. De tre erfarte kommunikasjonen med ekspartner som vanskelig, og på hennes premisser. Samlivene kan sies å være preget av manglende likeverd og få kjærlige uttrykk. Inntrykket er at samlivene, særlig to, preges av en opptatthet av ekspartner. Det er ødeleggende for et parforhold hvis partene opplever at den enes behov blir prioritert fremfor den andres (Smith 2006). Parforhold som i hovedsak er på den enes premisser vil

altså være ødeleggende for kjærlighetsrelasjonen. Det fremkom av studien til Moxnes (1990) at likhet i fordeling av husholdoppgaver og barneomsorg opprettholder kjærlighetsrelasjonen. Fedrenes beskrivelser av parforholdene sammenfaller med kjennetegn ved dårlige parforhold (jfr. kapittel 2). Per og Ivar erfarte samlivsvold fra ekspartneren. Fedrenes erfaringer er at ekspartnerens helseplager og utagerende atferd også gikk utover barna. Volden barna var vitne til, synes sporadisk og utøves av den fysiske svake parten i samlivet. Det erfarer trolig spesielt truende og utrygt å være vitne til vold utført av tilknytningspersoner. Hva det betyr for barn å være vitne til foreldres konflikter og vold varierer trolig fra barn til barn, og den livssituasjonen barna er i. Barn som er vitne til vold opplever angst og uforutsigbarhet (Killén 2000). Den psykiske helsen til barn ivaretas ikke når barn ikke får hjelp til å bearbeide det de har sett (Isdal 2000). Voksne som selv har problemer klarer ikke å bistå med det. En norsk undersøkelse viser at barn ofte eksponeres for samlivsvold (Haaland, Clausen, Schei 2005). Ekspartnerens helseplager og utagerende atferd gjør fedrene bekymret for barna, og er en viktig grunn til at de ønsker en god samværsordning. Fedrenes bekymring for ekspartners barneomsorg vil jeg komme tilbake til i neste kapittel. Det er ingen av de andre fedrene som sa at ekspartner var voldelig mot dem, eller at de var voldelige mot henne. Jeg spurte heller ikke om det.

Vold og fysisk makt i parforhold har et betydelig omfang (Haaland m.fl. 2005:13). Etter fylte 15 år har mer enn hver femte mann og mer enn hver fjerde kvinne opplevd fysisk makt minst en gang fra samlivspartneren (ibid). Et kjennetegn ved parforhold preget av maktbruk og vold er mangel på likeverd (Haaland m.fl. 2005, Moxnes 1990). Fedrenes samliv ble avsluttet etter initiativ fra to av fedrene, mens det tredje samlivet tilsynelatende tok slutt etter begges ønske. To av dem sa at ekspartneren ikke ønsket å avslutte parforholdet.

Parforhold på hans premisser

To fedre beskrev et samliv preget av deres premisser. Fedrene erfarte en gradvis utvikling av parforholdet før samlivet med ekspartneren ble etablert. Fedrene og ekspartnerne ble foreldre etter noen år sammen. De opplevde kommunikasjonen som dårlig.

En far som kan sies å ha preget parforholdet, er Arild. Arild og ekspartneren var begge i arbeid og delte ansvar for barn og hjem. På tampen av samlivet forsørget han familien da

ekspartner sto uten jobb på deres nye hjemsted. Han erfarte samlivet som bra siden de utfylte hverandre både når det gjelder omsorg for barna og arbeidsfordeling i hjemmet.

Kommunikasjonen mellom dem fungerte ikke godt. Arild sier:

(...) for jeg var nok litt firkantet og slo i bordet og sånn. Hvis vi kranglet, så var jeg på en måte sterkere eller hadde større gjennomslagskraft eller hørte mindre etter på hva hun sa. I det området kommunikasjon så passet vi dårlig sammen, rett og slett. (...) Men like gjerne det at vi snakket på forskjellige bølgelengder eller forskjellig nivå, hun sa en ting og jeg forsto det ikke.

Jeg vurderte sånn i mitt stille sinn på en skala fra null til 10 forholdet vårt til 7-8, og tenkte at noe bedre enn det her blir det sikkert vanskelig å finne for Ellen [ekspartner] er jo ganske grei og sånn. Så jeg synes det var greit nok.

En god stund etter samlivsbruddet fikk Arild vite at ekspartner hadde erfart samlivet helt annerledes enn ham. Ekspartner likte ikke måten han håndterte barna på:

Da fikk jeg jo vite litt mer om hvordan Ellen [ekspartner] hadde hatt det under samlivet, for da hadde jeg vært en tyrann, og en rimelig forferdelig person i parforholdet. (...) Jo, under rettssaken så kom det frem det, og det gikk på det at jeg var for firkantet og slo i bordet og håndterte ungene for hardt eller for strengt...

Nils har også i ettertid fått vite at ekspartner erfarte samlivet som vanskelig. Fordelingen av arbeidsoppgaver mellom dem var tradisjonell. Nils forsørget familien og hun var hjemme med barna. Han var opptatt av jobb og egne interesser, og sa at han erfarte samlivet som en praktisk ordening. Kommunikasjonen erfarte han som bra om hyggelige temaer og dårlig om vanskelige. Nils sa at han aldri var voldelig mot ekspartner. Han beskriver samlivet slik:

Jeg har levd mitt liv og vi har absolutt ikke hengt sammen, men det har vært en innordning av livet som har vært grei for meg... Problemet har nok vært kommunikasjon, mangel på det. (...) Det hører med til historien at hun er relativt lite verbal, og jeg er relativt mer verbal, litt lett for å overkjøre henne med mine verbaliseringer og det ødela litt kommunikasjonen mellom oss i forholdet vårt.

Det ser altså ut til at hans behov og interesser er blitt prioritert fremfor ekspartners. Ekspartner har derimot hatt mest innflytelse over barna. Han synes å sette premissene for både samlivet og kommunikasjonen. En måte menn opprettholder dominans på, er bl.a. å prioritere egne interesser fremfor familiens (Kimmel 1994 i Thagaard 1997:369). Begge fedrene sier at de i ettertid har fått vite hvordan ekspartner erfarte samlivet. Det virker som fedrenes dominerende væremåte har skapt en dårlig stemning i familiene. Væremåten deres har trolig gitt lite rom for samtaler. Inntrykket er at ekspartneren til Arild knyttet egen erfaring av samlivet til barnas erfaring av ham som forelder. Det er trolig ikke uvanlig å sammenblande egen erfaring med

barns. Barns erfaring kan være annerledes enn den voksnes. Ekspartneren til Arild kan ha hatt et ønske om å beskytte barna fra hans foreldrestil. Begge ekspartnerne reiste brått fra dem uten å si fra på forhånd. Måten bruddene fant sted på, kan indikere at disse fedrene hadde en dominerende plass i parforholdet. Når parter i et samliv er likestilte er det ikke nødvendig å tvinge igjennom egne krav (Moxnes 1990). Mannsdominans er ofte en årsak til samlivsbrudd (ibid). Fedrene og ekspartnerne ser ut til å ha hatt forskjellige oppfatninger av hvordan de erfarte samlivet. Et kjennetegn ved parforhold som ryker er at partene har ulike oppfatninger av parforholdet (Reibstein 2006). Manglende åpenhet er et trekk ved dårlige parforhold (Thuen 2004). Når samliv erfares krevende og partene dessuten har ulike oppfatninger av samlivet, har det trolig betydning for samarbeid om samværsordning og foreldresamarbeid etter foreldrebrudd. Fedrenes samværsituasjoner var på intervju tidspunktet fastlåst.

Et parforhold med likeverdige premisser

Frank erfarte et parforhold preget av jevnbyrdighet. Parforholdet utviklet seg gradvis, og de var enige om en rekke forhold under samlivet. Etter flere års samliv ble de foreldre. Frank jobbet fulltid mens ekspartneren hadde en redusert stilling av hensyn til barnet. Når ekspartner arbeidet tok han seg av barnet. I ettertid ønsker han at de hadde brukt mer tid på hverandre. Frank sa det ikke var noen konflikter i parforholdet. Han mener kommunikasjonen var ”grei”, men at den kunne vært bedre. Frank gir et eksempel på kommunikasjonssvikt dem i mellom:

Si hvis jeg for eksempel jobber overtid en helg, da hadde hun helst sett at – hun skulle vært en tur til [nevner et stedsnavn], der som hun kommer ifra. ”Så klart det at, ja – ok, kan ikke du ta deg en tur, så kan jeg jobbe og få gjort det?” Men det er litt sånn, hun har ment noe annet med det enn det som jeg hadde oppfattet. (...) Nei, hun mente vel at jeg burde tatt meg fri, og fått besøkt hennes foreldre.

Frank beskriver altså et parforhold der partene var likeverdige. Et kjennetegn ved parforhold preget av lik maktfordeling, er at begge har innflytelse over og kan organisere livet ut fra egne verdier (Thaggard 1997:365). Informanten fremstår ikke som dominant. Samlivet synes å bære preg av samarbeid og enighet, og begge er med på å sette stemningen i hjemmet. Det ser ikke ut til at samlivet har vært på den enes premisser, men begges. Det antas derfor at Frank og ekspartner har et godt grunnlag for å få foreldresamarbeidet til å fungere etter samlivsbrudd. Par som samarbeider som foreldre under samlivet, fortsetter vanligvis med det etter foreldrebrudd (Moxnes 1990, Moxnes og Winge 2000).

Kortvarige forhold

To hadde kortvarige forhold til ekspartner. Den ene kjente ekspartneren fra før, og fortalte at hun tok kontakt med ham igjen etter flere år. Den andre faren og ekspartner var bekjente. Forholdene varte henholdsvis seks og to-tre måneder. Ekspartnerne ble gravide på tampen av forholdene. Fedrene sa de ønsket å bli far en gang i livet, men ikke under slike omstendigheter. Årsaken til at forholdene ikke utviklet seg videre var at fedrene erfarte at de og ekspartnerne ikke passet sammen. ”Vi er så forskjellige at vi ikke kan bo under samme tak,” sier Gunnar. Han beskrev forholdet til ekspartner som et ”kort forsøk”, og erfarte at hun etter hvert begynte å bli ”sjefete”. En annen far, Knut, beskrev forholdet slik:

Til tider så var det jo all right. Fra min side, så var det... Det var ikke det ideelle for min del. Hun [ekspartneren] hadde en del sider som jeg faktisk ikke...[likte]. Men det er klart det kommer og går lite grann. (...) Jeg følte ikke at dette her var det riktige for meg å ha et barn med henne, eller jeg kunne ikke si til henne at jeg elsket henne. Det følte jeg at hun på en måte krevde av meg. Så det var jo, det var en sånn grunnkonflikt. Men så valgte jeg likevel å foreslå for henne at vi kunne bo sammen en periode.

Knut ønsket å avslutte forholdet og ville at hun skulle ta abort. Konfliktkjernen i deres forhold synes å være at han ikke elsket henne, noe hun forventet av ham. Det synes som han ikke erfarer dette valget av partner som et godt valg, og velger derfor å avslutte forholdet. ”(...) for jeg opplevde det at hun passet ikke inn i mitt bilde av en fremtidig samboer, eller, ja...[kone],” sier han. Ekspartneren tok initiativ til å avslutte forholdet med Gunnar, noe han var enig i. Han erfarte likevel at hun ville han skulle kjempe for forholdet. Å flytte sammen med ekspartner ble vurdert av begge, men det var bare Knut som bodde sammen med ekspartneren som forelder overfor barnet en periode. Gunnar tror kanskje han ble ”lurt” til å gjøre ekspartner gravid:

(Jeg spør om graviditeten var planlagt.) Nei, sånn i ettetid så er det nok, ... ofte tenkt at jeg kanskje ble lurt for å stå for den jobben. Jeg tror nok det at hun for lenge siden har innsett at hun ikke kan bo under samme tak som en mann, men gjerne vil ha barn.

Ut fra Granrusten sin inndeling av parforhold kjennetegnes de korte forholdene av at omgivelsene ikke forholder seg til dem som kjærestepar. Fedrene erfarte heller ikke forholdene som kjæresteforhold. Siden de aldri bestemte seg for å satse på hverandre, manglet forholdene både en emosjonell og en rasjonell forankring (jfr. kapittel 2). Erfaringene med en uønsket graviditet gjør forholdene kompliserte, og partene har ikke en felles basis som foreldre. Fedrene ønsket å avslutte parforholdet, men velger likevel å stille opp for ekspartner

under graviditeten og for barnet som kommer. Samværsproblemerne de erfarer, knytter begge til ekspartners hevn over at kjæresteforholdet ikke utviklet seg videre. Samværsituasjonene vil jeg komme tilbake til i kapittel 6.

Å få barn sammen

Det kan være belastende for et par å få barn, og særlig når paret ikke har levd sammen en stund og har fått tid til å etablere seg som par. Overgangsfaser i livet regnes som krevende. Det ser ut til at fedrene har positive og negative erfaringer med å bli foreldre sammen med ekspartner, og betydningen det hadde for parforholdet. Fedrene og ekspartnerne med en gradvis utvikling av parforholdet ble foreldre etter noen år sammen. Inntrykket er at overgangen til å bli foreldre sammen gikk fint. De fleste av barna er planlagte, men ikke alle. ”Nei, det [graviditeten] var en ulykke, men det var en god ulykke for å si det sånn,” sier en. Noen fedre forteller om positive erfaringer under ventetiden og fra barnets første levetid. Sitatet nedenfor er et eksempel på det:

Jo, vi gledet oss veldig til å få barn, og tok bilde hver måned av den magen som vokste. Det var veldig spennende. Så forberedte [vi oss], og fikk tak i barnetøy og ditt og datt, senger, og lånte her og lånte der. Jeg var med på fødselen. Det var kjempeartig. Ville aldri gjort det annerledes.

Fedrene med en kortvarig utvikling av parforholdet, erfarte å bli fedre relativt kort tid etter at samlivet tok til. Per, som erfarte at ekspartner uventet ble gravid, har også en del positive erfaringer fra barnets første leveår, men det var en overgang for ham å måtte etablere seg:

Jeg tok på en måte ansvar da jeg måtte, men da plutselig var du nødt til å ta ansvar. Jeg var nødt til å kjøpe et hus. Jeg var nødt til å gjøre klart et rede på en måte, da gjorde jeg det. Jeg gjorde det med en veldig sånn bestemthet og kraft og sånn da, når jeg først satte i gang med det. Men det var på en måte noe jeg gikk baklengs inn i, det må jeg virkelig si. Jeg prøvde å komme meg ut av situasjonen før jeg skjønnte at, - all right, jeg må gjøre dette her. Det må jeg bare tilstå.

Det å ta ansvar for en i utgangspunktet uønsket situasjon, vektlegges av Per. Fedrene med et kort forhold til ekspartner, erfarte ventetiden og den første tiden etter at barnet ble født som vanskelig. Gunnar forteller om kritikk fra ekspartner da hun var gravid:

Det ble dobbelt dette her: Stilte ikke nok opp. Når jeg stilte opp, så skulle jeg ikke være der. Det var hele tiden feil uansett. Men slik er det vel. Og jeg tenkte ikke på det som noe stort problem egentlig, for det at jeg som sagt, hadde lest i alle bøkene [om graviditet] at slik skulle det være at de [gravide] skulle være, - ja, ofte ustabile i graviditeten.

Sitatet viser at Gunnar tolererer ekspartners skiftende synspunkter fordi hun er gravid. Knut erfarte at hans tilstedeværelse ga ekspartneren trygghet under graviditeten og fødselen, men det var et problem at de ikke var samkjørte i forkant av graviditeten. Tiden etter fødselen erfarte han som vanskelig siden de ikke hadde funnet ut av om de ville bo sammen eller ikke. Gunnar erfarte at ekspartner var anspent etter fødselen, og at hun ikke ville ha hans hjelp. Det ser altså ut til at det er en belastning for fedrene og ekspartnerne at de ikke er positivt innstilt til hverandre under graviditeten. Partene trenger ekstra tid til å omstille seg til et nytt liv samt å bli foreldre under uønskede premisser. Fedrene og ekspartnerne har også få positive erfaringer med hverandre, og heller ikke erfaringer med å samarbeide som par.

Tre fedre har barn som behøver ekstra oppfølging²². Ett barn trenger spesiell tilrettelegging i hverdagen grunnet en fysisk funksjonshemming. Et annet barn har en mindre fysisk feil uten å ha behov for særlige tiltak. Et tredje barn har et syndrom og får særlig oppfølging. Slik jeg forsto det, fungerer alle barna godt i dagliglivet. Å få barn med funksjonsproblemer kan oppleves tungt. Foreldre kan få ulike reaksjoner, og nye utfordringer følelsesmessig og praktisk (Simonnes 1995:210). Barns helse har betydning for foreldres samliv. Fedrene fortalte de og ekspartner synes det var vanskelig at barna ble født med funksjonshemninger, men erfarte ikke det negativt for parforholdet. ”Ja, det tok på, så det plaget oss en del når [barnet] var liten. Men jeg fikk følelsen av at det sveiset oss også litt sammen,” sier en. Hvordan man som forelder blir møtt med sin bekymring for om barnet er friskt eller ikke, er viktig for hvor belastende situasjonen erfares. En fortalte at ekspartneren var den eneste som merket at barnet ikke var normalt, og at hun erfarte barnets første leveår som stressende.

Fedrene og ekspartnerne har hovedsakelig gode erfaringer fra tiden da barna ble født. Inntrykket er at det å bli foreldre sammen går bra. Det er en far, Ivar, som erfarte tiden etter fødselen som ”krise” (jfr. ”Parforhold på hennes premisser”). Fedrene med et kort forhold til ekspartner har negative erfaringer av graviditeten og tiden etterpå. Partenes dårlige erfaringer fra denne tiden er trolig av betydning for problemene fedrene erfarer med samværsordningen. Det synes vanskelig å etablere et godt foreldresamarbeid med utgangspunkt i en uønsket situasjon. Partene har ikke en felles plattform for det forestående foreldreskapet.

²² Type funksjonshemming oppgis ikke av hensyn til anonymitet.

Forventninger til parforhold og begrunnelser for brudd

Begrunnelser for samlivsbrudd handler om hvilke forventninger man har til et parforhold. Jeg vil derfor først se på fedrenes forventninger til parforholdet før deres begrunnelser for at samlivene opphørte.

Fedrenes forventninger varierer fra ikke å ha forventninger i det hele tatt til å ha flere forventninger. En far fortalte at samlivet ”bare skjedde”. En annen far forventet å dele felles interesser, å kunne snakke sammen og å få barn. De andre fedrenes forventninger handler om håp om å ha det bra sammen og at parforholdene skal vare livet ut. En mente at hans forventning om et livslangt parforhold førte til at han tok for lite hensyn til ekspartneren:

Jeg hadde jo ikke min fjerneste fantasi tenkt på skilsmisse, og det var jo en tabbe antakelig for den gjorde meg nok litt, skal vi si litt avslappet i forhold til å så ta hensyn og følge opp også passe på og høre etter.

En av fedrene som hadde tydelige forventninger til samlivet er Frank. Jeg spør om han hadde noen forventninger til samlivet. Han svarer:

Ja, det hadde jeg jo selvfølgelig eller så hadde jeg jo ikke giftet meg med henne for å si det sånn. Jeg hadde aldri trodd det hadde gått den veien [at det ble brudd]. Det var det siste jeg hadde tenkt meg. Men, ok, forventninger kan jo være mye egentlig. Det var – jobb og hjem, og hus, barn og – å ha det godt sammen. Det er vel de forventningene jeg hadde mye i den tida.

Frank synes forventningene ble innfridd. Det samme gjør en annen informant som beskrev parforholdet på denne måten:

Ikke lidenskapelig, men godt så lenge det varte. Vi hadde i grunnen mye fint sammen. Vi hadde jo litt forskjellige interesser, men normalt godt forhold med mange gode felles venner.

Fedrenes forventninger og erfaringer fra samlivene varierer. En relasjonell forventning er å ha det godt sammen. Noen av fedrene har regnet med at parforholdet ville vare hele livet. Det gir et inntrykk av vilje til å satse på samlivet. Forventninger handler om håp om å få oppfylt ønsker og behov. Ved å ha forventninger åpnes det for potensielle skuffelser. Kvinner har vanligvis relasjonelle begrunnelser for samlivsbrudd (Moxnes 1994). Dette materialet viser at fedrene oppgir relasjonelle grunner for å ha avsluttet parforholdene. Jeg vil først se på ekspartnerens begrunnelser for samlivsbruddene, slik fedrene ser det, før fedrenes begrunnelser.

Ekspartnerens begrunnelser slik fedrene ser det

Noen av fedrene erfarte at ekspartner tok initiativ til samlivsbrudd. Jeg spurte fedrene om hvorfor ekspartner reiste fra dem og tok initiativ til samlivsbrudd. Inntrykket, ut fra hvordan fedrene forklarte det, er at ekspartnerens begrunnelser for å avslutte samlivet er relasjonelle. Et eksempel på en relasjonell begrunnelse er en redusert eller manglende erfaring av fellesskap. Ekspartneren til Arild synes som nevnt å ville beskytte barna fra hans foreldrestil i tillegg til egen misnøye med parforholdet. En annen far beskrev sin erfaring av parforholdet og hennes relasjonelle begrunnelse slik han oppfatter det:

Nei, jeg synes det [parforholdet] var for så vidt bra. Selvfølgelig, det var perioder når det var dårlig og andre perioder som det var bra. Det er vel sånn i alle forhold. Men jeg vet ikke om hun ikke taklet helt at det var litt dårlig over en lengre tid, at hun ikke kom over det. Det var ikke noen spesiell grunn. Det er vel at vi var, men hun føler hun hadde vokst i fra meg og sånt, vokst fra hverandre for å si det sånn.

(Jeg spør om han fikk noen forvarslere på at hun ville reise fra ham.) Nei, jeg var vel ikke så flink til å se de forvarslene. Jeg har på følelsen av at hun har prøvd å hinte om det, men at jeg ikke har tatt signalene. Når du ikke sier det i klar tekst til meg, så er det ikke klar tekst heller for å si det sånn. Så det var vel litt feil. (...) Hvis du ikke tar de hintene der og da, så er det litt dumt. Når du ikke klarer å si det i klar tekst, og så gå rundt grøten heller. Så det har jeg problemer med å forstå.

En erfaring av begrenset følelsesmessig kontakt og forståelse fra partneren, kan ligge bak utsagnet ”vi har vokst fra hverandre”, i følge Thagaard (1996:155). Når en part ønsker mer følelsesmessig nærhet enn den andre, erfares det som et problem (ibid). Det siste sitatet er et eksempel på at kommunikasjonen og kontakten mellom partene ikke har vært tilstrekkelig god i forkant av bruddet. Hun har fortalt ham at parforholdet erfares utilfredsstillende uten at han oppfatter det. De to andre som også erfarte at ekspartner reiste fra dem, har liknende erfaringer. En av dem som opplevde å bli forlatt av ekspartner, synes heller ikke å ha vært helt tilfreds med kjærlighetsrelasjonen siden han de siste årene av samlivet savnet ekspartneren som samtalepartner og kamerat. Samlivet erfarte han hovedsakelig som bra, særlig et godt familieliv. ”Ja, det meste [i ekteskapet fungerte bra]. Kommunikasjonen var dårlig, ellers så tror jeg det nesten gikk bra”, sier han. Kommunikasjonen har altså ikke vært tilstrekkelig, slik han ser det.

Informanten mener grunnen til at hun flyttet brått er at de ikke har snakket om parforholdet:

Ja, jeg ser det tydelig nå, for når det kommer – de små tingene jeg hører. Så er det sånne ting som hun, det er ikke store ting, men det er sånne ting hun har vært uenig i. ”Åh, åja, sier du det!” Som jeg ikke har visst om, det er ikke kommunisert til meg, eller jeg har ikke hørt det, det kan jo være

det også. (...) Når jeg har kommet med noen argumenter, så er det ofte, sperret seg fælt, så vi har ikke fått luftet konfliktene rett og slett. Det kan være grunnen til at hun, hennes måte å si fra på, det var å gjøre som hun gjorde helt i starten også, rett og slett bare flytter og skriver brev. (...) Det [livet] består jo av andre ting også [enn hyggelige ting]. Det har nok vært undertrykt hos oss. Så det er ting vi burde ha snakket om, spesielt om forholdet. Kommuniserer du dårlig, så sklir man over tid litt fra hverandre antakelig, det er nok det vi har gjort. (...) Ja, det var vel ikke noe sånt 100 prosent ekteskap, nei.

En annen årsak til at ekspartneren flyttet, var at han hadde slitt med en depresjon en stund, fortalte han. Ekspartneren hadde erfart ham som ”tung å leve med den siste tiden”, forteller han. En parts sykdom kan som kjent være belastende for den andre i et parforhold. I tillegg mislikte hun at han tok en øl om kveldene. Han sier:

Så skrev hun, men det var også merkelig, synes jeg, noe om mitt alkoholforbruk. Det var den gangen og er fremdeles uforståelig. Men jeg hadde jo en depresjon [beskriver depresjonen mer detaljert], og jeg var nok litt flink i gåseøyne til å ta meg en øl om kvelden og litt sånne ting, men på et veldig lite nivå, det blir litt lett selvmedisinering. (...) Men det var jo kanskje litt sånn at hun kanskje måtte si at det var et dårlig eksempel at jeg tok meg en øl om kvelden for barna, eller noen sånne ting. Men det der var helt hysterisk spør du meg.

Det virker som om informantens ekspartner har oppfattet hans alkoholforbruk som et begynnende alkoholmisbruk. Informanten har ingen forståelse for hennes standpunkt. Depresjonen hans førte til at kommunikasjonen mellom dem ble vanskeligere. Det ser ut til at samlivet bærer preg av manglende åpenhet og intimitet. Forskjellige oppfatninger av hvordan man har det sammen preger parforhold som ikke varer (Reibstein 2006). Manglende likhet og likeverd ligger ofte til grunn for samliv som brått avsluttes av den ene part (Moxnes 1990). Forhandlinger og kompromisser preger samlivsbrudd der partene er likeverdige (ibid). Det er både relasjonelle begrunnelser og et ønske om å beskytte barna som ser ut til å ligge til grunn for at denne informantens ekspartner tok med barna og flyttet fra ham. Disse to parforholdene er eksempler på at manglende kommunikasjon mellom partene fører til ulike oppfatninger av parforholdet.

To av disse samlivene bar preg av mannsdominans (jfr. ”Parforhold på hans premisser”). Mannsdominans er altså en vanlig årsak til at samliv opphører (Moxnes 1990). Samliv som bærer preg av den enes premisser skaper en skjevhet hvor den underordnede mister muligheten til å påvirke parforholdet slik vedkommende ønsker (Thagaard 1997).

Relasjonelle begrunnelser fra fedrenes side

Fedrene som erfarte samliv på ekspartners premisser kan sies å ha valgt og avslutte samlivene på grunn av begrenset fellesskap, mangelfullt likeverd og få positive og kjærlige uttrykk fra ekspartneren. Parforholdet som ble beskrevet som et ”stalinistisk regime” er et eksempel på et parforhold som oppløses av relasjonelle årsaker. Stadig kritikk fra ekspartner kan også tyde på at hun var misfornøyd med parforholdet. En av fedrene som erfarte et samliv på hennes premisser, beskriver nedenfor samarbeidet om barnet i hverdagen og hans erfaring av å ikke bli satt pris på. Døgnrytmen var slik at han stelte barnet om morgenen og traff barnet igjen etter arbeidstid. Ekspartner mislikte arbeidsfordelingen mellom dem. Han sier:

Men vi hadde en avtale om at jeg leverer [barnet] i barnehagen, og hun [ekspartner] henter, men det var ikke bra nok. Hun hentet henne kl 15 og hadde henne til 17 eller 18 når jeg kom hjem. (...) Det var også jeg som tjente pengene og betalte det meste av regningene så da synes jeg det ble veldig mye negativ fokusering og [lite av] samhørigheten vi egentlig burde føle.

Med utgangspunkt i Chapmans kjærlighetsspråk, ser det ut til at han ikke fikk anerkjennende ord fra ekspartneren, og at hans bidrag i hverdagen ikke ble satt pris på. I tillegg erfarer han en sviktende følelse av fellesskap. Hochschild (1989 i Thagaard 1997:358) beskriver balansen mellom det som gis og ikke gis i et kjærlighetsforhold med begrepet ”economy of gratitude” /takknemlighetens økonomi. En parts gave til den andre vurderes som noe ekstra, mer enn det som vanligvis forventes (ibid). Når en gave oppleves som en gave både av giver og mottaker, er takknemlighetens økonomi god. Gaven informanten gir, økonomisk forsørging, virker det ikke som ekspartner erfarer som en gave selv om informant tydeligvis gjør det. Det kan være kvinner og menn har ulike forståelser av hva som oppleves som en gave. I tillegg har kvinner og menn forskjellige forventninger til hva hun og han skal bidra med i husholdet (ibid:359). Det kan være ekspartner søkte en egalitær fordeling av husholdsoppgavene, mens han vektla en tradisjonell fordeling. Denne informant sier dessuten at han ”strevde” med at ekspartner ikke lot ham få tilbringe litt av fritiden alene sammen med barnet. Ekspartneren og informant snakket heller ikke ut om at han ikke hadde vært helt ærlig om eget liv da de ble kjærester. Det var blant annet et tidligere ekteskap han valgte å ikke fortelle om. Han forteller fra tiden før samlivet tok slutt:

Den bransjen jeg jobber i er ikke akkurat kjent for å ha 9-16 jobb heller, så...pluss at det har vært en del episoder hvor kanskje spesielt jeg ikke har vært helt ærlig med ting som har skjedd tidligere i livet mitt før jeg traff henne. Det gikk for eksempel veldig lang tid før jeg fortalte at jeg hadde vært gift tidligere. Jeg fortalte det ikke, hun oppdaget det i noen gamle brev. (...) Mange bekker små, gjør en stor å. Det har vært en del ting som har ligget og skurret en stund, også fortsetter det å

bygge seg opp, uten at vi får pratet ut om det. Til slutt så ender det med at vi får en episode før årsskiftet, at jeg tviler på at vårt forhold har en eksistens og sier det til henne. Vi velger da å prøve å fortsette litt til, men til sommeren så bestemmer jeg meg for å flytte, og jeg flytter ut. I utgangspunktet flytter jeg da inn hos en kamerat og leier et rom der for noen måneder for vi ser for oss at det kanskje er noe vi kan finne ut av, men det gjør vi ikke. Ja, utpå sommeren så får jeg vel beskjed om å bare levere husnøkler og sånn, uten å få gå inn å hente [noe].

(Jeg spør om de var enige om samlivsbruddet.) Hun ville jo at jeg skulle flytte tilbake, det ville hun. I overgangen her, på sommeren, så har jeg en affære, et utroskap med en på jobben, og sier det. Da blir det ikke noe bedre av det i alle fall. Da blir jeg også mer sikker på meg selv at jeg skal i alle fall ikke tilbake. Da har jeg bestemt meg, men hun vil likevel at jeg skal flytte tilbake, og flytte inn eller at vi skal bli en familie.

Jeg følte senere at det var, hun kommer fra en besteborgerlig [familie] og jeg kommer fra mer arbeiderfamilie og det var, hvis jeg hadde sagt det [at han hadde vært gift], så hadde hun kanskje ikke villet være sammen med meg den gangen, så derfor turte jeg ikke.

Det er altså en avstand mellom det han burde fortalt, og det han turte å fortelle ved starten av parforholdet. Informasjon om tidligere ekteskap er en viktig opplysning for kjærester og kjærlighetsrelasjoner. Sitatene viser at hans manglende åpenhet plaget ekspartneren. Samlivet startet altså med manglende tillit. Fortielser og løgn gir grobunn for mistillit (Smith 2006). Å ha tillit til noen er et grunnlag for å kunne møte fremtiden sammen. Siden han ikke var ærlig fra begynnelsen av parforholdet, virker det som om parforholdet kom skjevt ut fra starten. Partene gikk inn i parforholdet med forskjellige utgangspunkter for åpenhet og ærlighet. Parforholdet synes preget av begrenset utleverende intimitet og skorter på stille intimitet (Jamieson 1998). Psykologen Robin L. Smith sier at når man ikke forteller partneren om viktige hendelser i eget liv, viser man heller ikke hvem man egentlig er (2006:139). I parforhold er sannhet om viktige hendelser i livet nøkkelen til intimitet (ibid). Informanten mener at han burde ha snakket mer med ekspartner om egne følelser, og hvor tungt han erfarte samlivet.

Å få kjennskap til partnerens utroskap er en stor påkjenning for de fleste (Thuen 2006). Det er ikke så uvanlig at utroskap skjer mot slutten av et parforhold, og for den som er utro, kan det være en måte å komme ut av et dårlig parforhold på (ibid). Informantens utroskap bidro til klarhet i hans egne følelser, og førte til at han valgte å avslutte parforholdet.

Dette er et eksempel på hvordan et parforhold kan komme skjevt ut fra starten av. Samlivet fungerer ikke tilstrekkelig siden de ikke snakker ut om problemene. Det ser ut til at

manglende kommunikasjon bidro til at de ikke kom videre i parforholdet. Det er særlig informanten som ikke var fornøyd med kjærlighetsrelasjonen. I ettertid ser han at han burde vært ærlig overfor henne om egne følelser. På denne bakgrunnen velger han å avslutte samlivet. ”Nei, egentlig så strakk jeg det veldig langt, burde gått lenge før [nevner barnets navn] [ble født],” sier han. Hans tidlige tvil på parforholdet ser det ut til at han bar med seg gjennom hele samlivet.

Et annen far var heller ikke tilfreds med kjærlighetsrelasjonen. Han beskriver savn av positive følelser og gode følelsesmessige uttrykk. En forventning om å være et sammensveiset par ser dermed ikke ut til å ha blitt innfridd. Samlivet var meget krevende for ham. Jeg spør om det var noe han savnet i parforholdet. Han sier:

Jeg vil si at jeg på en måte savnet litt hengivenhet, litt kjærlighet, litt varme på en måte, ikke det kalde kalkulerende intellektuelle hele tiden, men også litt ekte følelser på en måte. Det ble det på en måte aldri. Hvis det var følelsesutbrudd, så var det mer dramatiske ting. Det var aldri den positive varmen.

(Jeg spør hva han vil si er årsaken til samlivsbruddet.) Jeg vil jo si at hvis vi hadde klart å dra i tospann, hvis vi hadde klart å samarbeide så hadde det sikkert gått bra. Det at hun forelsket seg i en annen fyr en stund det gjorde jo at jeg ble veldig deprimert, men det gikk jo over. Det er jo sånn som går over etter noen måneder, ikke sant. Det behøver ikke å ha noe å si. Jeg tror ikke egentlig det var det. Jeg tror det var det kolossale kaoset som var et resultat av at hun ikke var frisk som gjorde at jeg til slutt ga opp. (...) Ja, til slutt så ble jeg bare sliten av det. Jeg klarte ikke det lenger, og jeg bare innså at dette er galskap. Samtidig, så den høsten, så fikk jo hun en ny kjæreste. Da var det jo greit, da var jo helt totalt slutt. Det var jo kaotisk. Så delvis så, det var noe som skjedde langsomt dette her med den oppløsningen på en måte. Jeg kan ikke peke på noe annen grunn enn at jeg ble syk av det forholdet. Jeg ble rett og slett utslitt av det, helt utbrent.

Det ser altså ut til at det var flere faktorer som førte til at dette parforholdet tok slutt. Samlivet beskrives som kaotisk. Manglende samarbeid er en faktor til at samlivet ble avsluttet.

Ekspartners sviktende helse var dessuten belastende for ham. Informanten er en av fedrene som erfarte et parforhold på ekspartners premisser. Det kan være ekspartneren heller ikke var tilfreds med parforholdet siden hun forelsket seg i en annen mann mens hun levde sammen med informanten. Samlivet påvirket informantens helse negativt. Siden helsen hans ble såpass dårlig, var det nødvendig å avslutte parforholdet. Hans sviktende helse blir dermed et uttrykk for belastningen det utilfredsstillende samlivet førte med seg.

Dagens parforhold opprettholdes så fremt kjærligheten eller parforholdet erfares tilfredsstillende. Det står i kontrast til den romantiske kjærligheten. ”Confluent love”/sammenflytende kjærlighet er foreløpig siden kvaliteten på relasjonen er det avgjørende (Giddens 1992 i Thagaard 1996:147). Initiativ til samlivsbrudd kommer fra ekspartner, intervjuperson eller fra begge. Sviktende kommunikasjon og forskjellige oppfatninger av hvordan man har det sammen sies å være årsaker til bruddene. Når en part er den dominante og legger premisser for samliv, antas det at avstanden mellom partenes opplevelse av samlivet blir stor. Det blir altså gitt relasjonelle begrunnelser for at samlivene avsluttes.

Fedrenes reaksjoner på at ekspartnerne dro

Fedrene som ikke var forberedt på et samlivsbrudd, og erfarte at ekspartner brått reiste fra dem, føler det var vondt å bli forlatt på denne måten. En far sa det kom som ”lyn fra klar himmel” for ham at ekspartner flyttet. Et uventet samlivsbrudd ser også ut til å ha hindret muligheten for å få bearbeidet samlivsproblemene, og for å få en forståelse av hvorfor ekspartner reiste fra dem. En fortalte at ekspartner ikke har forklart ham hvorfor hun reiste, og heller ikke vil snakke om at hun og barnet ikke lenger bor sammen med ham. Jeg spør om det var vondt for ham ikke å få noen forklaring. Han sier:

Det er det jo absolutt. Var jo veldig vondt når forholdet ble slutt for å si det sånn, da hun ga beskjed. Så du står der som et lite spørsmålstegn, vet ikke hva du har gjort egentlig.

Ekspartneren brukte en måneds tid på å finne ut av om hun ville fortsette samlivet eller ikke. Han angret på at han ikke kjempet for parforholdet. En annen var imøtekomende overfor ekspartner i håp om at samlivet skulle fortsette, men samlivet tok likevel slutt.

Nils erfarte at ekspartneren ville flytte tilbake til ham. Reaksjonen hans hindret at det skjedde, mener han. Han forteller:

Men da reagerte jeg litt galt, hvert fall hvis jeg ser på hva som har skjedd i ettertid for jeg ble egentlig litt sånn snurt. For jeg synes at det var så dramatisk å flytte sånn uten forvarsel, uten å diskutere. Hun hadde jo ikke fortalt meg om problematikken først i det hele tatt. Da ble jeg litt sint og litt sånn, synes dette her var dårlig måte å løse det på og litt sånne ting, og da skar det seg egentlig.

Det virker som han føler seg urettferdig behandlet fordi ekspartner ikke snakket med ham om problemene i forkant av at hun flyttet. Han mener dessuten at ekspartner flyttet fra ham uten god grunn. Det ser ut til at begge parters håp om å gjenforenes knuses, når den som ble forlatt

ikke har fått en forståelse av krisen i parforholdet. Samtidig viser noen av sitatene tidligere i dette kapitlet at fedrene har erfart at ekspartnerne har sagt i fra, men ikke på en slik måte at fedrene har forstått det. Samlivsbrudd er trolig spesielt krevende å bearbeide når den som går ikke gir en forklaring. Det ser altså ut til at et trekk ved fedrenes parforhold er mangelfull kommunikasjon.

Avslutning

Moxnes (1990) ser likestilling som en betingelse for varig kjærlighet. Kjæresteforholdene til fedrene bærer, med ett unntak, preg av at en part har satt premissene for samlivene. Fedrene som levde sammen med ekspartner har vært hovedforsørgere etter at de ble foreldre. Det er når par får barn at likestillingen settes på prøve (ibid). Organiseringen av yrkesdeltakelse og fordeling av husholdsoppgaver synes å være tradisjonell. Informanten som beskrev et samliv preget av gjensidighet og begges premisser, var også familiens hovedforsørger. Det kan derfor diskuteres om en dekkende beskrivelse av samlivet er jevnbyrdighet. Når jeg likevel velger å omtale samlivet som preget av likeverdighet, vektlegger jeg at begge parter synes å ha hatt innflytelse over måten familielivet ble organisert på og at partene var enige. De andre samlivene bærer preg av at en part har satt premissene for samlivene. Det synes altså ikke å være tilfelle for denne informantens samliv med ekspartner.

Det at en part har hatt mest innflytelse over samlivet, ser ut til å være et kjennetegn ved de øvrige parforholdene. Kommunikasjon på den enes premisser samt mangelfull kommunikasjon, synes å være en belastning for relasjonene mellom partene. Det er relasjonelle begrunnelser for alle samlivsbruddene, og det virker som partene har ulike oppfatninger av hvordan det var å leve sammen. Hensynet til barna ser ut til å være to ekspartners tilleggsbegrunnelser for å avslutte samlivet. To informanter har erfart samlivsvold og ekspartners helseproblemer som en medvirkende årsak til at samlivet tok slutt. Fedrene med et kort forhold til ekspartner, har få positive erfaringer fra forholdet og tiden under graviditeten og partene var ikke enige om å avslutte forholdet. I neste kapittel ser jeg nærmere på fedrenes barneomsorg og barneoppdragelse relatert til ekspartners.

Kapittel 5. Faderskap og barneomsorg

Dette kapitlet handler om hva fedrene vektlegger i sin praksis som fedre, hvordan de erfarte å bli fedre, deres relasjoner til barna, barneoppdragelse og barneomsorg. Jeg vil undersøke fedrenes holdninger og praksis til faderskapet for å forstå deres ønsker om samvær og hvordan de forholder seg til konflikten om samvær. Først går jeg inn på fedrenes forhold til egen far som positiv og negativ modell. Skjer det en overføring mellom generasjoner med hensyn på far-barn relasjonen? Et generasjonsperspektiv er relevant for å få en forståelse av mulig forandring og eventuell stillstand av faderskapet. Hva betyr erfaringer med egen far i oppveksten for egen farspraksis? Samvær handler om å få tilbringe tid med eget barn. Samværsfedres faderskap er mangelfullt fordi tiden far og barn har til rådighet er knapp, i følge Johansson (2004). Hvordan opplever fedrene relasjonen til barna? Hva betyr barna for fedrenes innsats for å få samvær? Brandth og Kvandes (2003) undersøkelse viser at fedre prioriterer arbeid fremfor tid sammen med barn. Hvilke prioriteringer har oppgavens fedre gjort? Hvordan er fedrenes tilnærming til barneoppdragelse og barneomsorg forskjellig fra ekspartners, slik de opplever det? I fremstillingen vil barnas alder oppgis der det synes relevant.

Fedrenes erfaringer med sine fedre

De fleste fedrene forteller om avstand mellom far og sønn under oppveksten. Deres oppvekst beskrives som normalt bra. Noen forteller at oppveksten var trygg og god, men to mistet moren sin sent i barneårene. Enkelte synes det er vanskelig å sammenlikne seg selv som far med egen far fordi deres fedre var far i en annen tid. De erfarte forholdet til faren som vanskelig i perioder blant annet fordi de ikke delte interesser med faren og foretok andre yrkesvalg enn han. Den enes far ble enkemann med ansvar for tre barn. Informanten mener faren burde fått mer støtte for sin rolle som far. To som har brødre forteller at deres fedre forskjellsbehandlet søsknene i favør av broren.

Flere forteller at deres fedre var opptatt med andre ting enn dem, om manglende tilstedeværelse og engasjement. En beskrev sin far som passiv i forhold til barna. En annen sier:

Selv om han [faren] var fysisk til stede, så var han litt lite til stede. Så det kan hende at det er sånn han var, og det er nok sånn det var også. Men det er det jeg husker, kan du si. Han var veldig snill

og veldig grei og sånn, men *han var på en måte bare faren min* (min utheving), han var ikke så mye til stede mentalt.

Sitatet viser at relasjonen til faren var preget av lite engasjement og nærhet. Han forteller videre at det var vanskelig å nå frem til faren:

Når jeg var liten, så ofte spurte jeg faren min om noe, og så satt han og leste en bok, for det gjorde han alltid. Noen ganger så svarte han og noen ganger så svarte han bare; ”hm” eller ”ja”. Da tenkte jeg at, det der skal ikke få skje med mine barn. Når de spør meg om noe, så skal jeg være til stede, og jeg skal delta i leken deres og jeg skal være 100 prosent til stede. Det tror jeg at jeg har klart, at når jeg er til stede med barna mine, da er jeg til stede med barna mine og da er jeg ikke noe sånn halvveis eller sånn borte.

Informantens erfaring er et eksempel på opplevelse av samsvar mellom et ideal om nærhet og praksis. Sitatet viser at han opplever at han har lyktes i sin praksis som far med å være lyttende og til stede i egne barns liv. En annen forskjell noen av fedrene er opptatt av, er at deres fedre manglet en fritidsinteresse å dele med dem. En forteller farens alder var til hinder for sportslige aktiviteter. Interessen for sportslige aktiviteter og friluftsliv betyr mye for disse fedrene. Den vil de dele med sine barn. En felles interesse er viktig både for å få en relasjon til egne barn og for gjensidig hygge. Et viktig element i fedres faderskap er å utvikle vennskap med barn (Brandth og Kvande 2003:142-143). Gjennom felles aktiviteter etableres et vennskapsbånd. Enkelte omtaler aktivitetene som ”gutteting”. Eksempler på aktiviteter de gjør sammen med barna er å dra på skogstur og grille pølser, gå på ski, gå i fjellet og å seile. En far synes at en god far skal være kompis med barna, og mener han har mye å tilby sønnen siden han er opptatt av friluftsliv og sportslige aktiviteter. Fedrene erfarer altså at de lykkes i å videreføre egne interesser til barna. Aktivitetene skjer innenfor rammen av samvær for disse fedrene. En som på intervjuetidspunktet var uten samvær forteller at han delte sine fritidsinteresser med barna under samlivet. Samværsfedres valg av ”gutteaktiviteter” sammen med sine sønner kom frem av undersøkelsen til Jevne (1998). Fedrene i denne studien som har døtre synes ikke å velge aktiviteter ut fra barnas kjønn.

Fedrene forteller også om noen positive sider ved deres fedre de legger vekt på i egen praksis. Et positivt trekk enkelte nevner de har tatt med seg fra sine fedre er å like og ta ansvar. Noen beskrev også fedrene som snille. En forteller at faren tok ham med på ulike aktiviteter. Det å delta i egne barns hverdag, er et positivt aspekt han tok med seg i forhold til sine barn. Farens vanskelige og ”kranglete” væremåte mener informanten at han i tillegg tok med seg fra faren. Han erfarer at han selv også ble rigid overfor egne barn, og uttrykker et ønske om at han

hadde lært en annen måte å nærme seg barn på. Stein Bråtens begrep ”sirkulær gjendanning” favner menneskers tendens til å gjenta både gode og vonde handlinger og væremåter vi har opplevd som barn overfor egne barn²³ (Bråten 2004:271-274, Bråten 1998 i Solsvik 2004:61). Informantens erfaring er et eksempel på at vi bevisst og ubevisst bringer videre måter vi selv er blitt møtt på. Videreføring av en negativ modell synes å representere stillstand i faderskapet.

En annens generasjonsperspektiv på relasjonen mellom far og barn er et av argumentene hans for å få en god samværsordning. Ved lite samvær går sønnen glipp av å se ”pappas side”. Han sier:

Han får jo da ikke en farsfigur å se på, ikke nødvendigvis å se opp til, men han må jo på en måte også se pappas side, for jeg er jo helt sikkert ikke, oppfører meg jo helt sikker ikke likt moren. Det er veldig viktig at han ser den siden. Jeg synes ikke det er viktigere. Det er viktig for en gutt å se hvordan en far fungerer, men det er ikke nødvendigvis viktigere. Jeg synes begge to er like viktige for at han skal få et helhetlig syn. (...) Hvis han skal vokse opp i et hjem der far ikke er så veldig viktig, og hvis han selv skal bli far, så får han et bilde av seg selv som jeg kanskje ikke synes er helt heldig. (...) En kan se det for seg at han får et dårlig selvbilde. Hvis han da selv skal bli far, så velger han å bare slippe og ta del i det.

Det er viktig for ham at sønnen har en god farsfigur å se opp til slik at han selv en gang også vil velge å være en deltakende far. Ved å se ”pappas side” kan barnet danne seg sitt eget farsbilde og få en opplevelse av egen verdi. Han legger vekt på å beskytte barnet fra å få et dårlig selvbilde. Informanten er opptatt av generasjonsoverføring av et helhetlig og positivt bilde av foreldreskap. Andre var også opptatt av betydningen det har for barn å se ”menns side”. Fedre til både sønner og døtre var opptatt av dette.

Materialet gir ett eksempel på at et positivt farsbilde gir kontinuitet i utøvelsen av faderskapet. Informanten har kun positive ting å si om sin egen far:

(Jeg spør om forskjeller mellom han som far og hans far.) Tror det er ganske likt egentlig. Kommer ikke på noe som er forskjellen heller akkurat. Min far var veldig snill, og sto veldig mye på for å hjelpe meg. Kanskje ikke med lekser og sånn, for det hadde de [foreldrene] ikke så veldig god teken på, men de er jo eldre de. Men akkurat sånne dagligdagse ting, da var hvert fall min far veldig til å stille opp. Lagde ting til meg.

Informantens far fremstår som et positivt farsbilde for hans farspraksis og representerer et unntak fra de andre fedrenes erfaringer. Eksemplet viser at en positiv modell for relasjonen

²³ Barn gjendanner også handlinger og væremåter de er blitt møtt med overfor jevnaldrende (Bråten 2004).

mellom far-barn overføres mellom generasjoner. Resultater fra undersøkelsen til Simons, Beaman, Conger og Chao (1993 i Chen og Kaplan 2001) viser at et støttende (positivt) foreldreskap kan videreføres mellom generasjoner. De andre fedrenes fravær av et positivt farsbilde virker å være i overensstemmelse med resultatene fra Holter og Aarseth (1993) og Johanssons undersøkelse blant samværsfedre (2004). Egen far som negativ modell snus imidlertid til noe positivt siden de selv velger å være nærværende fedre. Negative erfaringer blir en spore til å gjøre ting annerledes. De velger en annen holdning til barns nysgjerrighet og kontaktbehov enn det deres fedre hadde. Samtidig forstår noen av informantene sine fedre i lys av at de var fedre i en annen tid. Hva det betyr å være en god far har endret seg. Fedrene gir sin tilslutning til diskursen om en nærværende far. De har ønsker om å være far på en mer nærværende måte enn det far-sønn forholdet de selv erfarte i oppveksten. Et ideal om den gode far er for fedrene å lytte til barna. Fedrenes vektlegging av å ha god kommunikasjon med barna synes å samsvare med resultatene i undersøkelsen til Johansson (2004).

Å bli far

Fedrene bruker positive ord som ”gøy” og ”flott” for å beskrive erfaringen med å bli far, og synes at det å få barn gir en ny dimensjon i livet. Det er en overgang å få ansvar for et annet menneske. To sa barna er det aller viktigste i livet for dem etter at de ble fedre. Noen fedre nevnte fødselen som en fin opplevelse å være med på. For en far var fødselen og dagene etter fødselen viktig for å bli kjent med sønnen og for å få en relasjon til ham. Han sier:

Men det var veldig all right når han [sønnen] var der, man kunne se han. Som jeg sa til en kamerat her forleden, så har jentene ni måneders forsprang på en måte til å kjenne den personen. Jenter bor jo sammen med barnet hele tiden, mens vi er bare innom en gang iblant. Ja, det betyr veldig mye, det å være til stede og kunne være hjemme de første dagene, det er jævla viktig. Da blir man kjent med barnet med en gang. Jeg synes det var ganske stort. Men så er det jo, det som tynger er jo ansvar. Man føler et ansvar.

Sitatet viser at han ble oppslukt av sitt nyfødte barn. Erfaringen hans synes å falle inn under begrepet engrossment (jfr. kapittel 2 om faderskap). Som bærer av barnet har ekspartner en fordel han som far ikke har. Nærhet til sønnen etableres gjennom å tilbringe tid med ham. Informanten mener at han som far er viktig for sønnen uavhengig av barnets alder. Målet hans er å få delt omsorg slik at han får tilbringe mest mulig tid sammen med sønnen. Det er hverdagspappa han ønsker å være.

Fedrene erfarer å være engasjerte fedre allerede fra barnets fødsel. De fleste synes å legge vekt på og knytte bånd til barna. Flere forteller de stelte barna, ga mat og skiftet bleier på dem, og uttrykker at de er kompetente til å ta seg av sine barn. En sier han gjerne ville vært mer sammen med barnet som baby enn det han var. En annen forteller han tok seg av barnet mer enn ekspartner fordi ekspartner slet med helseproblemer. Fedrenes erfaringer med sine nyfødte barn og erfaringer med å bli far, synes å samsvare med resultatene i flere studier, bl.a. Pruett (1988), Madsen m.fl. (2002) og Brandth og Kvande (2003). Barn og fedre påvirker hverandre gjensidig på en omfattende måte (Pruett 1988:250). Fra starten av opplever fedrene å være betydningsfulle for barna.

Fedrenes relasjoner til barna

Fedrenes relasjoner til barna beskrives som gode, også av de fedrene som treffer barna relativt sjeldent og av de som ikke har bodd sammen med dem. Et felles trekk er at fedrene forteller om deres gode kontakt med barna. Noen forteller at barna klenger på dem ved samværets begynnelse og viser at de har savnet dem. En forteller at barna er glade for å se ham når de treffes en sjelden gang. Han sier:

Men de [barna] er jo forferdelig glade for å se meg. De kaster seg om halsen min og er så fornøyde, og den minste vil jo være med meg hjem hver gang.

En som ikke bodde sammen med ekspartner, erfarer å ha god kontakt med datteren. Han sier:

Det er veldig gøy at hun har begynt å si ”pappa” når jeg kommer i barnehagen og skal hente henne og viser glede over å se meg. Men fremdeles er det slik at jeg er temmelig perifer, for jeg ser henne bare i korte stunder.

Selv om han ikke treffer datteren så ofte opplever han at hun er glad for å se ham. At datteren kaller ham pappa og er glad for å treffe ham, er et tegn på at de har fått god kontakt. En annen far har liknede erfaring. En tredje mener at han helt fra barnets fødsel fikk god kontakt fordi ekspartner ikke ammet og han ga barnet mat på lik linje med henne. En fjerde erfarte at farsfølelsen ble sterkere ettersom barna ble eldre og begynte å snakke. Fedrene synes å være stolte av barna. En fremhever barnets gode språkforståelse mens en annen synes barnet er en filosof.

Barnas reaksjoner når de møter fedrene, er et tegn på at de har fått god kontakt med barna og at deres tilstedeværelse betyr mye for dem. Det virker som barnas reaksjoner og god kontakt,

betyr mye for arbeidet med samværssituasjonen. Tid sammen med barna handler om å opprettholde en god relasjon, få anledning til bli kjent samt å få være tilstede i deres liv. ”Det handler om at jo mer man er sammen, desto mer blir man kjent med hverandre,” sier en far. Samværsforeldrene i Thuens undersøkelse vurderer mye samvær som godt samvær (2004:57). Mye samvær kan være en nødvendig betingelse for godt samvær, men neppe tilstrekkelig for god kvalitet på samværet. Hvordan samværet fungerer vil også være avgjørende for samværets kvalitet. Fedrenes opptatthet av å tilbringe mye tid sammen med egne barn synes å være i overensstemmelse med resultatene til Brandth og Kvande (2003).

Fedrene erfarer at relasjonen til barna har endret seg etter samlivsbrudd, noen mer enn andre. Endringens innhold og hva den betyr for samværssituasjonene og fedrene personlig vil jeg komme tilbake til i de to neste kapitlene.

Fedrenes vektlegging av det ervervede faderskap forstås som avgjørende for samværskravene. Fedrene ser for seg at fedre deltar i sine barns liv, og de forstår seg selv som deltakende. Deltakelse handler om å være sammen med barnet i hverdagen, ha tid til det og lytte til det barnet sier. Brandth og Kvande (2003) kaller den nye måten fedre engasjerer seg i sine barns liv for diskursen om den nærværende far eller den omsørgende far. Moderne fedre fortolker seg selv og relaterer sin praksis som fedre til dette idealet (ibid:129). Idealet om nærhet kommer til uttrykk gjennom tid, intimitet, kommunikasjon og deltakelse (ibid). En forteller han erfarer det vanskelig at han som far blir ”sånn weekendpappa” fremfor å dele hverdagen sammen med barna. Som samværsfedre har fedrene i utgangspunktet en fastsatt tid sammen med barna. Fedrene synes å ville begrense sitt fravær i sine barns liv. Fedrenes ønsker om å være nærværende fedre viser at fedrene ytrer seg i samsvar med diskursen om den nærværende far (Brandth og Kvande 2003). Tidsbegrensningen samvær gir gjør at de i praksis blir mindre deltakende. Thomas Johansson (2004:68) mener samværsfedre ikke kan beskrives som ”den nye mannen” siden de, slik jeg forstår det, ikke tilbringer tilstrekkelig tid sammen med sine barn. Samværsfedres faderskap er begrenset, men peker likevel mot en forandret mannlighet (ibid). Fedrenes tilnærminger til samværssituasjonene kan likevel ses i lys av idealet om den nærværende far og det ervervede faderskap. Fedrene arbeider for å ha en større plass i sine barns liv med dette som utgangspunkt.

Tid til barna og arbeidet

Når fedrene forteller om egen praksis som fedre, er det idealet om hverdagspappaen de måler seg mot. Fedrene erfarer at de er viktige for barna for å gi trygghet og nye opplevelser i barnas oppvekst. De gir inntrykk av å ha prioritert tid sammen med barna. En synes det var en stressende fase da barna var små og han måtte forte seg fra jobben for å hente barna i barnehagen. I en periode reduserte ekspartner og far sine stillinger for å få mer tid til barna. En annen arbeidet bare om kvelden barnets første leveår og tok seg av barnet på dagtid. Fleksible arbeidsbetingelser ga ham mulighet til å prioritere barnet. En tredje fremstår som en noe fjern far siden han prioriterte jobb og egne interesser. Han beskriver seg selv som en ”flink og engasjert far”, men synes han kunne vært mer tilstede for barna i hverdagen, og forteller at han ofte kom hjem fra arbeidet ca. kl. 20. Eksemplene tyder på at noen tilpasser jobb til barneomsorg mens andre fortsetter som før. Noen har erfart at jobben i perioder har holdt dem borte fra barna. Tapt tid med barna ble tatt igjen i fritid og ferier. Å være en god far handler altså om å gi tid og oppmerksomhet i det daglige etter arbeidstid. En forteller at han ikke alltid klarer å være mentalt til stede når han er sammen med barnet fordi saker på jobben opptar ham. Fedres prioritering av tid sammen med barn etter arbeidstid, fremkom av undersøkelsen til Brandth og Kvande (2003). Faren som kom hjem i 20-tiden, og fedrene som arbeidet mye i perioder, kan ikke ha gitt mye daglig nærvær. Fedrene slutter seg til diskursen om den nærværende far, men i praksis tilbrakte flere likevel mye tid borte fra barna. Selv om fedrene gir sin tilslutning til idealet om den nærværende far samsvarer ikke dette nødvendigvis med det som praktiseres. Studien til Brandth og Kvande viser at få fedre reduserer arbeidstiden for å være nærværende fedre. Arbeidsoppgaver prioriteres altså først hos småbarnsfedre (ibid:185). Brandth og Kvande konkluderer derfor med at menns tilknytning til arbeidsmarkedet fortsatt antas å være viktig i ”konstruksjonen av maskulin identitet” (ibid). Arbeidslivets krav innebærer overtid, særlig for menn med høyere utdanning, selvsyssele og toppledere.

Fedrene som prioriterte tid sammen med barna, opplevde likevel at ekspartner fikk daglig omsorg. Mor får som oftest daglig omsorg siden hun vanligvis tilbringer mest tid sammen med barnet (Moxnes og Winge 2000). Måten foreldreskap er organisert under samliv har altså en betydning for hvordan foreldrene fordeler oppgaver seg i mellom etter samlivsbrudd. Men ansvarsfordelingen kan også være mer ideologisk betinget. Johansson (2004) knytter foreldres

ansvarsfordeling til hva vi forstår som ”mannlig” og ”kvinnelig”. Faren som hadde hovedansvaret for barnet under samlivet, lot ekspartner få daglig omsorg fordi han regnet med at hun ikke ville la ham få det. I tillegg opplevde han at meklerin la opp til at barnet skulle bo hos mor. Forventninger til hva som regnes som kvinnelig og mannlig legger altså føringer for organisering av barneomsorg.

Barneoppdragelse

Barneoppdragelse er foreldres primære ansvar i vårt samfunn. Relasjonen mellom barn og foreldre er av stor betydning for barns oppvekst (Wetlesen 2000:19). Foreldres væremåte og forvaltning av familiens ressurser vil prege barns oppvekst og utvikling psykologisk og sosialt. Barneoppdragelse handler om ”å lære barnet å ta ansvar for seg selv og finne sin plass i fellesskapet” (ibid:18). Fedrene ser sin oppdragerrolle overfor barna i lys av ekspartners. Spørsmålet er hvorvidt partene deler syn på barneoppdragelse eller ikke. Hvor forskjellig fremstår fedrenes tilnærming i forhold til ekspartners, - slik de ser det?

Barneoppdragelse – en kilde til motsetninger og konflikt?

Fem forteller at deres barneoppdragelse var ulik ekspartners. Fedrene fremstår i varierende grad som grensesetter. De fleste voksne mener at det er viktig å sette grenser for uønsket oppførsel som både tar hensyn til barnets og omgivelsenes behov (Solsvik 2004:66). Et ideal om den gode far handler for noen av fedrene om å gi barn grenser og en trygg oppvekst. Noen legger vekt på nærhet til barna i tillegg til å gi grenser.

En forteller at han og ekspartner ønsket ”pene og veloppdragne, snille barn”. De var uenige om måten å oppnå det på. Barna var under skolealder under samlivet. Far fremstår som noe autoritær. Eksemplets makt er av betydning for barn, mener han. Han liker å gjøre ”gutteting” sammen med barna, f. eks. å hoppe fra taket og ned i en snøfonn, og synes han var flink til å rose barna og gi dem selvtillit. Ekspartners tilnærming til barna var preget av forhandling. Han sier:

Vi hadde vel forskjellige syn [på barneoppdragelse], nei – ikke forskjellige syn, men litt forskjellige tilnæringsmåter. Hun er mer som gikk utenom, mens jeg var sånn; Pang! Dette skal gjennomføres nå. Mens hun brukte en halvtime på å overtale ungene. Hun synes det var fornuftig, for da ble det mindre gråt og tenders gnidsel, mindre konflikter og mindre bråk.

Sammen med Ellen [ekspartner] så var jeg nok mer firkantet enn nødvendig synes jeg overfor barna. Jeg kunne godt ta, de pusser tennene litt galt. Det gjør jo ikke noe, men jeg var mer sånn at; ”Ok, nå skal du pusse tennene og hvis du ikke gjør det, så gjør jeg det”. Da ble det sånn kamp av det. Det ville jeg gjort annerledes i dag.

Elias (1998 i Solsvik 2004:65) ser voksen-barn-relasjonen som en asymmetrisk maktrelasjon. Dette innebærer blant annet et krav om selvkontroll hos den voksne omsorgsgiveren (ibid). Informantens tilnærming til barna preges av at han er den voksne som bestemmer. Det virker ikke som han legger vekt på at barn er selvstendige individer som i likhet med voksne behøver å behandles både sosialt og likeverdig (Juul 1995 jfr. innledningskapitlet, Solsvik ibid). Solsvik (ibid:66) legger vekt på at relasjonen mellom barn og voksen er en gjensidig kommunikasjonsprosess. Et alternativ til å sette grenser for barns person og atferd er at den voksne bruker et personlig språk og samtidig setter grenser knyttet til egen person (Juul 1996 i Solsvik ibid:65).

En annen far erfarer også ekspartners og egen tilnærminger til barna som forskjellig. Han overlot mesteparten av ansvaret for barna til henne, og han fremstår som lite til stede i barnas daglige liv. Far gikk på foreldremøter og deltok i barnas fritidsinteresser. Han sier:

Hun [ekspartner] har vært veldig myk og ettergivende og altfor snill på mange måter. Det kan være vanskelig for barna hvis ikke barna får grenser. Jeg har også vært grensesetteren på godt og vondt, for det kan jo barna ha opplevd tøft noen ganger, spesielt hvis mor ikke er med på det. Vi var ikke helt i synk alltid på barneoppdragelsen. Fikk ikke det til å gå helt sånn i hop alltid. Det er galt å få forskjellige signaler fra både mor og far på det. Vi slet litt der.

Han omtaler seg selv som grensesetter. Det virker som barna har erfart dette som vanskelig, og at foreldrene har vært uenige om grensene han satte for barna. Det antas at samarbeidsproblemene de erfarte under samlivet fortsetter etter foreldrebrudd. De var i tillegg uenige om hvilke aktiviteter barna skulle gå på:

(...) for jeg kjempet, spesielt under friluftsinnteresser, så kjempet jeg mot mor som ikke var friluftsinnteressert i det hele tatt. Jeg måtte konkurrere med hennes motvilje mot det. Det var veldig dårlig balanse i barneoppdragelsen, for vi klarte aldri å bli enige om prinsippene fordi hun vant hele tiden. Fordi ble vi enige om noe, så gjorde hun sine ting allikevel.

Sitatet viser at ekspartner har hatt mest innflytelse over barnas oppdragelse, slik han opplever det. Innenfor familien kan kvinner ha mer innflytelse enn menn fordi barn og familie tradisjonelt regnes som hennes område (Thagaard 1996). Far som oppdrager knyttes til fedres tradisjonelle rolle og fremstår som en motsats til morens. Fedrenes tilnærming til barna er

preget av farsprinsippet i barneoppdragelsen som handler om lydighet og autoritet samt forventninger om selvstendighet (Wetlesen 2000:20). Et element i ”maskulin omsorg” er å gjøre barnet selvstendig, og et annet å være kamerat (Brandth og Kvande 1996:168, 174). Sitatene viser at ekspartnerne ikke har vært enig i fedrenes håndtering av barna. En av fedrene synes det var vanskelig at de ikke ble enige om barneoppdragelsen. Partenes ulike tilnærminger til barna, kan gi grobunn for usikkerhet hos mødrene om hvorvidt barna faktisk har det bra under samvær.

Grensesetting eller å gi etter for barns vilje, handler for to av de andre fedrene til eksempel om hvorvidt barnet skal sove i egen seng eller sammen med foreldrene. Ekspartner ville at datteren på 4 år skulle sove i deres seng om hun våknet om natten, mens far ville at hun skulle lære å sove alene. Under samvær godtar datteren at hun må sove i egen seng. Begge fedrene gir inntrykk av å være åpne for barnas synspunkter samtidig som de har noen regler som bør følges. At datteren skal få selvtilitt er viktig for faren til 4-åringen. Jeg spør ham om hva han vil vektlegge i datterens oppvekst:

Friluftaktiviteter, uteaktiviteter, bruke kroppen. Og så det å bygge selvtilitt. Det er jeg hvert fall veldig bevisst på når jeg vet at Edel [ekspartneren] har liten selvtilitt, så skal hvert fall Kaja [datteren] få selvtilitt. Men jeg skal ikke presse henne inn på hva hun skal gjøre for å si det sånn. Hun kan gå på danseskole for min del, bare hun gjør noe.

En annen måte han vil gi datteren selvtilitt på, er f. eks. å la henne spørre butikkansatte selv dersom hun har spørsmål om en leke når de er i lekebutikken, mens ekspartner spør for henne. Far legger altså til rette for at datteren får prøve å ta kontakt med en annen voksen med ham som støtte. Ofte tar han med datteren på kafé og i svømmehallen under samvær.

En femte far har barn under skolealder, og vektlegger å gi barna rammer og trygghet. Det er viktig for ham at barna føler de betyr noe, og at de lærer forskjell på rett og galt. Han liker å ta barna med på skogstur og leke ute, lese for dem og fortelle dem historier. Videre synes han det er viktig at barn får leke med jevnaldrende, og at det ikke må være ”voksen- og barnegetto”, - altså stor forskjell mellom voksen og barn. Inntrykket er at han vil gi barna tettere oppfølging enn ekspartner, og at begge vil forhandle med barna. De var uenige om grensesetting og om barna skulle få ros. Han sier:

Det var sånn at når jeg ga barna ros, så plutselig ble ordet ”flink”, det ble tabu. Hvis jeg sa flink; ”Nå var du flink.” Så ble det et helvetes bråk. Så jeg måtte omskrive det med å si at; ”Ja, nå er du stor som klarer det. Det var fint”. Men ”flink”, det ble bråk. Hun hadde lest et eller annet sted at man skulle ikke gi overdreven ros til barn, og da ble det totalt forbud mot ros. Det var jo en del av barneoppdragelsen som vi hadde veldig forskjellig syn på. Jeg synes at det var veldig viktig og jeg har lest i bøker at det er veldig viktig å rose. Det har jeg lest etterpå også, at det er fryktelig viktig at de får positiv tilbakemelding når de gjør noe positivt. Mens det var, det var helt tabu.

Det synes som det er ekspartners tilbakeholdelse av positiv respons han kritiserer. Mennesker har behov for å motta respons fra omgivelsene. Informantens tilbakemeldinger til barna synes situasjonsbestemt, og har trolig til hensikt å gi barna en forståelse av at det de gjør er bra. Generell ros til barn anbefales ikke av pedagoger (Wetlesen 2000:91). Fremfor å fokusere på indre drivkrefter for barnets virksomhet kan generell ros føre til at barnets aktiviteter retter seg mot anerkjennelse, og dermed bli distraheret i sin utfoldelse (ibid). Voksne kan gi oppmuntringer slik at barnet kommer videre i sin virksomhet. Jesper Juul (2006) er en av fagpersonene som mener det er viktig at barn ikke blir avhengig av ros. Barn behøver voksne som viser interesse for dem, og som har evne til å sette seg i deres sted (ibid). Barn trenger altså å forstå at de er verdifulle i seg selv, og å utvikle en indre motivasjon. Juul mener barn skal roses når deres prestasjon er ”god eller ekstraordinær”. Respons på mestring, handlinger og ferdigheter er likevel nødvendig i ytelsesorienterte samfunn, men voksne bør legge vekt på å møte barns følelse mens de for eksempel tegner en tegning fremfor å rose tegningen (Solsvik 2004:72). Gjennom barneoppdragelsen er det viktig å styrke barns selvfølelse (ibid:61). Selvfølelse knytter Anne Solsvik (2004:62) til ”væren” og noe fundamentalt, mens selvtillit knyttes til ”gjøren”, til handlinger og prestasjoner. Når barn lærer at alle følelser kan aksepteres, skapes grobunn for utvikling av en god selvfølelse (Monsen 1986 i Solsvik ibid). I følge Solsvik, bærer møter mellom barnet og den voksne preg av Jeg-Du-møter fremfor Jeg-Det-møter når den voksne gjenspeiler barnets følelser med eget kroppsspråk og egne ord når barnet gjør en aktivitet (ibid). Barnet opplever dermed å bli sett og forstått (ibid:81). Barns selvfølelse gis næring når voksne forsøker å speile barns følelser både når de er positive og negative (ibid:74). En barneoppdragelse som fremmer barnets selvfølelse gjør at det føler seg elsk-verdig uavhengig av prestasjon.

Fedrene og ekspartnerne har til dels forskjellige tilnærminger til barna. Fedrene synes å være mer opptatt av grensesetting enn ekspartnerne. Fedrenes fokus på grenser, synes å stå i motsetning til resultatene i undersøkelsen til Wetlesen som viser en tendens til at fedre er

mest ettergivende overfor barna (2000:138). To fedres tilnærminger til barna preges av farsprinsippet i barneoppdragelsen. Tilnærmingen til den ene preges av at han bestemmer og forventer lydighet, mens ekspartner forklarer og lytter til barna. I neste kapittel ser vi at hans tilnærming til barna har betydning for samværssituasjonen. Å ha rom for forklaringer gir trolig barn en følelse av å bli forstått og verdsatt når de skjønner hvorfor noe skal gjøres. Gjennom samtale og forhandling kan man nå frem til barn. Tilnærmingen til de andre fedrene er preget av vilje til å forhandle med barna samtidig som fedrene har noen regler som må følges. Samvær gir dermed anledning til å oppdra barnet på egne premisser. Flere er opptatt av å ha en god dialog med barna. Fedrene vektlegger også at barna skal få selvtilitt. Noen av fedrene vektlegger dessuten at barna utvikler selvstendighet. Individualisering i barneoppdragelsen uttrykkes gjennom vektlegging av selvstendighet (ibid:12). Erfaringene om uenighet med ekspartner om barnas oppdragelse, synes å samsvare med resultatene fra undersøkelsen til Jensen og Clausen som viser at foreldre er mest uenige om barns oppdragelse (2000:43).

Fedre med manglende kjennskap til ekspartners holdninger

To fedre kunne ikke uttale seg om ekspartners holdninger til barneoppdragelse, og visste ikke om de deler syn med henne. For en av dem skyldes det at de ikke kjenner hverandre godt nok. Informanten ser for seg at det kan bli vanskelig for dem å finne en felles plattform for barnets oppdragelse. Samværssituasjonen er konfliktpreget, noe som bidrar til at samtaler med ekspartner om barneoppdragelse er fjernt for ham.

Årsaken til den andre farens manglende kjennskap til ekspartners holdninger, skyldes at hun ikke deltok nok i barnets liv da de bodde sammen. De hadde et relativt kort samliv og barnet var to-tre år da samlivet tok slutt. Det er viktig for ham å la barnets nysgjerrighet styre dets utvikling. Han forteller at ekspartner var opptatt av en del ytre forhold som å ha fine klær, noe barnet tok etter. Under samvær vektlegger han at de skal ha tid sammen og gjøre hverdagslige aktiviteter samt å være sosial med familie og venner. Barneoppdragelse i praksis var lite aktuelt ut fra nåværende situasjon siden samværssituasjonen hans er fastlåst.

Dette er to eksempler på at lite kommunikasjon mellom barnets mor og far skaper usikkerhet om, og lite kjennskap til hverandres foreldrepraksis. Fedrenes og ekspartnernes manglende

kjennskap til hverandres holdninger kan føre til samarbeidsproblemer om barnets oppdragelse, og gi ulike holdninger og regler for barnet å forholde seg til i oppveksten. Fedrenes manglende kommunikasjon med ekspartner gjøres det nærmere rede for i neste kapittel.

Eksempel på enighet

Materialet gir ett eksempel på at far og ekspartner deler syn på barneoppdragelse. Sønnen er under skolealder. Det virker som om begge ønsker et nært forhold til sønnen, og har forventninger til hverandres innsats. Gjennom samtale fant de løsninger på hvordan situasjoner skulle takles. Inntrykket er at de samarbeidet godt. Som den eneste av fedrene har han heller ikke noe å utsette på ekspartners omsorg. Etter samlivsbruddet begynte sønnen i barnehage etter farens ønske. ”Han [sønnen] har godt av å leke med andre unger,” sier han. Informanten vektlegger at sønnen skal ha det godt under samvær. I samværstiden pleier de ofte å dra i svømmehallen, gå turer og å besøke farens nære familie. Informanten og ekspartner synes å ha et godt grunnlag for å samarbeide om barnet etter samlivsbrudd.

Fedrenes og ekspartnerne barneomsorg

Andenæs (2006:46) peker på at omsorg for barn er knyttet til *her og nå* og til *fremtiden*. Omsorg rettet mot fremtiden handler om at barnet etter hvert skal klare ”å innfri mer allmenne sosiale krav og forventninger, og gjennom dette bli medlem av et større sosialt fellesskap” (ibid). Fedres omsorg formes i relasjon til og forhandling med mødres. Jeg vil derfor se på omsorgen ekspartnerne yter overfor barna, sett fra fedrenes ståsted. Fedrenes omsorgspraksis synes å være på egne premisser samtidig som den utøves i relasjon til mors. Fedrene synes å ha varierende tillit til ekspartners omsorg. Én har som nevnt ikke noe å utsette på ekspartners omsorg. Jeg har delt fedrene inn i to grupper; en som har tillit til ekspartners omsorg, og en som kan sies å ha skjør tillit. Utvalget deler seg i to, - fem har tillit til ekspartner, mens tre kan sies å ha skjør tillit.

Fedre som har tillit til ekspartners omsorg

Fedrene som har tillit til ekspartner forteller at hun ivaretar barnas omsorgsbehov. Fire har levd sammen med ekspartner, og gir uttrykk for at ekspartner er en god mor. En beskriver ekspartner som ”urmor”. En annen synes ekspartner er flink til å gjøre aktiviteter inne med

barnet, og roser hennes innsats for barnets språkutvikling. Med ett unntak, er fedrene likevel noe kritiske til ekspartner som mor. En ekspartner arbeidet ca. 40 prosent og var mest hjemme med barna. Han sier:

[Ekspartner som mor] Kjempe all right, veldig omsorgsfull og til å passe på og sånn mens vi var sammen. Sånn i ettertid så tenker jeg at hun på en måte har det som et slags kall. Det får en verdi i seg selv det å ofre seg for ungene, - jeg kan passe på barna. Det blir en litt sånn glorie, sånn heltestatus.

En annen kritiserer ekspartneren for ”overomsorg”:

Hun [ekspartner] er en ganske god mor. Jeg vil ikke si det er noe galt i det. Hun driver overomsorg, da, som er betenkelig. (*Jeg spør: Beskytter?*) Ja, overbeskytter. Hun er sånn som; barna våre har gått på [nevner en privatskole like ved hjemmet] fordi hun ikke turte å la dem gå gjennom et lite skogholt til en skole som ligger ganske i nærheten. Barna har hatt sykkelhjem på seg når de har syklet trehjulsyklar. Alle mulige skiturer og sport, det har vært en kamp, fordi det er farlig. Barna har fått liten aksjonsradius, rett og slett.

Far mener at barna bør få ”leve livet ut fra sitt utviklingstrinn”, og legger vekt på at barn bør utforske grensene selv. Ekspartner har hatt kontinuerlig kontakt med barna og fulgt dem opp. Hans erfaring er at han ble passiv grunnet ekspartners engasjement. Fedrenes kritikk synes å være rettet mot at mødrene i for stor grad lar seg lede av morsprinsippet i barneoppdragelsen ved å glorifisere sin praksis eller overbeskytte barna. Denne forståelsen kan relateres til en generell tendens til kjønns hierarkisering med det maskuline på topp. Kjønnede maktrelasjoner består i følge teorien om kjønns systemet av to prinsipper; (1) forskjellen mellom det feminine og det maskuline, og (2) det maskuline som norm med en tendens til at det maskuline oppnår høyere status (Hirdman 1988 i Brandth og Kvande 1996:163). Den maskuline omsorgspraksis gir høyere status enn den feminine (Brandth og Kvande 1996:169). Fedrenes forståelse innebærer en hierarkisering av deres farspraksis over ekspartners morspraksis.

En tredje fars kritikk synes å handle om utydelige grenser mellom mor og barn. Et eksempel er at ekspartneren lar barnet drikke sjokolademelk i stedet for melk (uten tilsetninger) fordi hun selv ikke liker melk, men sjokolademelk. Far derimot, lar barnet drikke melk. Det godtar barnet som fikk dårlige tenner av å drikke sjokolademelk og saft, forteller han. Far beskriver altså sin omsorg som bedre enn ekspartners fordi han ivaretar barnets tannhelse på en bedre måte. En annen mener hans omsorg for barna er like god som ekspartners. Han trøstet barna når de gråt, men på en annen måte enn det hun gjorde. Fedrene som har hatt ansvar for barna alene mens ekspartner arbeidet, gir inntrykk av å ha hatt god kjennskap til barnets døgnrytme.

En femte far har ikke bodd sammen med ekspartner, og synes i hovedsak å ha tillit til hennes omsorg for barnet. Han har ikke så mye å utsette på ekspartners omsorg, men er kritisk til hennes holdning om at mor er viktigst for barn. ”Hun er ikke min ideelle morsfigur, så da blir det hele tiden ting som gjør at det ikke er helt ok,” sier han. En ideell mor bør ha en holdning om at mor og far er like viktige, ta hensyn og vise respekt samt å ha en avslappet holdning til at ting går bra, synes han.

Fedre med skjør tillit til ekspartners omsorg

Fedrene med en skjør tillit til ekspartners omsorg er usikre på hennes omsorg ”her og nå” samt omsorgen som berører barnas fremtid. To av dem har bodd sammen med ekspartner, mens en har hatt et kort forhold til ekspartner. De forteller at ekspartnerne har noe kontakt med barnevernet. Fedrenes kritiske holdning til ekspartners omsorgspraksis gjør at de i mer eller mindre grad er bekymret for barna. En synes ekspartners omsorg for datteren var tilstrekkelig ut fra ekspartners problemer, og forteller at hun føler seg ”fremmed for morsrollen”. Siden ekspartner hadde problemer tilbrakte han mest mulig tid hjemme, og gikk på arbeide om kvelden etter at datteren hadde lagt seg. ”Det var oftest jeg som tok meg av datteren,” sier han. Når datteren var alene med moren var far bekymret:

Men så da kunne det jo være farlig å [la ekspartner] gå sammen med Synnøve [datteren] for det hun [ekspartner] kunne ha disse toktene sine, hun slo seg selv og folk utenfor på tunet hørte at hun hylte gjennom vinduet.

En bekymring far har, er at datteren skal ta ekspartners atferd til seg. Ekspartners problemer gjør at hun har lite overskudd til datteren, mener han. Selv opplever han å ha mye overskudd. Foreldres forutsetninger for å logge seg på barnets stemningsleie begrenses når de strever med egne problemer (Solsvik 2004:82). Til tross for ekspartners problemer, erfarer han at hun var glad for å være mor. En annen forteller barna trolig erfarer han som ”en ganske snill og kjærlig” person, og at han ofte sto opp om natten og trøstet barna når de gråt. Han erfarer at ekspartner ikke ivaretar barnas fysiske behov og er usikker på hvor engasjert hun er i barna. Han sier:

Sånn formalpedagogisk så er hun [ekspartner] veldig opptatt av veldig riktige ting. Så sånn sett i teorien så er hun en utmerket mor. Hun leser veldig mye. I teorien så er hun helt fantastisk. Men i praksis så er det sånn at hun, i hvert fall når vi bodde sammen, hun kunne faktisk ikke lage mat. (...) Rent sånn [praktisk] når jeg var hjemme, så tok jeg meg av barna så å si hele tiden, hun satt stort sett bare og leste. (...) Men på en måte så slår det litt sprekker i bildet av henne som en god mor, da at hun absolutt aldri gjorde noe. Halvor, sønnen, ofte når jeg kom hjem, så gikk han ute

alene, han ble på en måte utstøtt av søstrene. Han hadde ikke noe språk, så han gikk alene hele tiden med piss og bæsje i buksa og ute på tomte og kanskje frøs og.

Fars bekymring for barna, handler i tillegg om barnas helse. Han mener ekspartner ikke ivaretar deres helse. Ekspartner er imot tradisjonell medisinsk behandling. Far forteller at sønnen slet unødig lenge med et helseproblem som følge av det. Deres uenighet om sønnens behandling av sykdom tilspisset forholdet deres. Manglende tillit til ekspartners omsorgspraksis knyttes både til barnas daglige behov og deres fremtid. Siden han ikke stoler på hennes omsorgspraksis vil han ha daglig omsorg. ”Jeg har for så vidt presset barnevernet på det og sagt at jeg gjerne vil ha omsorgen, for jeg stoler ikke på at de har det bra der de er nå”, sier han. Informantens bekymringer for hvordan barna har det har betydning for hans ønsker om en god samværsordning.

Den fjerde faren beskriver egen omsorg for barnet som helt forskjellig fra ekspartners. Far synes å være opptatt av å være fleksibel og gi barnet en avslappet holdning til livet. Ekspartner lar i liten grad andre bli involvert i barnets liv, heller ikke far. Det synes som det er ekspartners omsorgsrytme og manglende sosiale deltakelse han mener er betenkelig. Han vil la barnets behov være retningsgivende for når det skal spise, mens ekspartner har et fastsatt opplegg for barnet som far omtaler som ”minuttprogram”. Likevel erfarer han at ekspartner har omsorg for barnet og er opptatt av at det skal ha det bra.

Omsorg innebærer et element av kontinuitet (Andenæs 2006:47). Foreldre har ansvar for barns omsorg døgnet rundt og omsorgen tilpasses barnets rytme (ibid). Enkelte av fedrene har lite kjennskap til hvordan barna har det i tiden før samvær. De får vite lite om hvor mye barnet har spist og sovet, hvordan det har hatt det, og hva det har gjort før samvær. Særlig små barn vil trolig ha et behov for en nokså lik omsorgspraksis og kontinuitet. Siden noen av fedrene mangler et helhetlig blikk på barnets situasjon, kan trolig omsorgen barnet erfarer bli lite sammenhengende. En av fedrene som mener mors omsorgspraksis er god, fortalte han får vite alt om barnet i forkant av samvær. Det letter trolig barnets overgang fra ett hjem til et annet. I neste kapittel vil jeg komme inn på hvilken kjennskap fedrene har til barnas livssituasjon.

Fedrene som har tillit til ekspartners omsorg synes å ha tillit til hennes omsorg *her og nå* og omsorg som berører barnas *fremtid*. De synes ikke å være direkte bekymret for hvordan barna har det. En har full tillit til ekspartners omsorg for barnet. Fedre stoler vanligvis på at barn har det godt hos mor, i følge Öberg og Öberg (1992). Tre har skjør tillit til ekspartners omsorg. De synes å være bekymret for barnas daglige behov for omsorg og for barnas utvikling. En er mindre bekymret enn de andre. Disse fedrene erfarer egen omsorg for barna som bedre enn ekspartners. Fedrene har klare oppfatninger av hva som er bra for barna. Det er nærliggende å tenke seg at bekymringene for barna er avgjørende for deres ønsker om omfattende samværsordninger.

Avslutning

Fedrenes farsbilder er en spore til endring for egen farspraksis. Til forskjell fra deres fedre, vektlegger de dialog, fellesskap og nærhet til sine barn. Materialet gir ett eksempel på overføring av positiv farsmodell mellom generasjoner. Fedrene er opptatt av å være nærværende fedre, og erfarer forholdet til barna som godt. Det ervervede faderskap synes å være avgjørende for ønskene om samvær og mer samværstid. Fedrenes erfaring av tilstedeværelse i barnas liv gir en erfaring av å være betydningsfull for barna og deres utvikling. Dessuten synes fedrenes opplevelse av å ha god kontakt med barna å være avgjørende. God kontakt mellom far og barn inspirerer dem til å opprettholde kontakten. Fedrenes relasjoner til barna betyr mye for deres ønsker om mer samvær.

En sier han misliker å være "weekendpappa". Selv om fedrenes ønsker om å være nærværende kan plasseres i en diskurs om nærværende faderskap, prioriterte flere av dem arbeidsoppgaver fremfor daglig nærvær da de bodde sammen med barna. Arbeidsoppgaver gjorde at noen var borte fra barna i perioder, mens andre kom sent hjem om kvelden. En far synes å ha prioritert tid sammen med barnet på bekostning av arbeidet. Overgangen fra å ha daglig kontakt med barna til de begrensninger samvær gir, erfares vanskelig. Etter samlivsbrudd sammenlikner fedrene betingelsene som samværsfar med tiden sammen med barna under samliv. Denne erfaringen og fedrenes tilslutning til en faderskapsideologi som fremmer nærhet tolkes som avgjørende for fedrenes ønsker om samvær og tilnærming til samværskonflikten.

De to som ikke har levd sammen med barnets mor, slutter seg også til en faderskapsideologi preget av nærhet. Deres betingelser for det ervervede faderskap, har fra starten av vært samvær. Fedre som ikke har bodd sammen med barnet, trenger trolig mer samvær for å opparbeide kompetanse til å ta seg av barnet og for å etablere god kontakt. Det synes i tillegg å være viktig for barnets opplevelse av kontinuitet i barneomsorgen at foreldre som ikke har bodd sammen snakker sammen i forkant av samvær. Noen av fedrenes oppdragelsespraksis er orientert mot grensesetting, mens ekspartner forhandler med barna. Enkelte av fedrene er bekymret for barnas utvikling. Tre har skjør tillit til ekspartners omsorg, og opplever deres tilstedeværelse i barnas liv som nødvendig. Forskning viser at fedre er mer aktive innen barneomsorg enn tidligere (Jensen og Clausen 2000). Siden fedrene føler at de kjenner barna, har de en klar oppfatning av hva god omsorg er. Fedrenes ønsker om å være nærværende overfor barna og erfaringen av å ha betydning for dem, motiverer til å få en samværsordning som fungerer.

Kapittel 6. Samvær og samværsproblemer

I dette kapitlet søkes det svar på hvordan fedrenes samværsproblemer har utviklet seg og vedlikeholdes. Hvilke utspill møter fedrene fra barnas mødre? Jeg vil se på hva samværsproblemene består i, og hvordan fedrene forstår problemene. En påstand fra fedrenes side er at ekspartnerne søker å hindre samvær. Forskning tyder på at dette kan være unntak snarere enn regelen (Moxnes og Winge 2000:2). Vanligvis mister far og barn kontakt fordi far ikke opprettholder den (ibid). Oppgavens fedre vil ha kontakt. Fedrene er delt inn i to grupper ut fra fedrenes samværsituasjon på intervju tidspunktet; en som ikke har samvær og en som har samvær. Materialet gir som nevnt ett eksempel på en samværsituasjon uten stridigheter mellom partene. Hva kommer det av at denne samværsordningen fungerer, mens de andre fedrene strever med sine? Først ser vi på situasjonen til fedrene uten samvær.

Jensen og Clausen (1997:34) antar at ”konfliktsituasjoner kan avspeiles ved at det ikke er samvær”. De fleste foreldre som mente samværet fungerte ”middels” eller ”dårlig” i deres undersøkelse opplevde at det i hovedsak skyldes problemer med å samarbeide før praktiske problemer som tid og bolig, deretter nye familiedannelser, økonomi og samværet ”passer ikke for barnet” (ibid:50). Samværsfedres forståelse av årsakene til fravær av samvær i studien til Skevik og Hyggen (2002) er som nevnt innledningsvis at barnets mor ikke ønsker samvær, for lang avstand til barnet og utgifter til reise. I undersøkelsen til Kitterød (2004) viser fordelinger mellom par at foreldre har ulike opplevelser av konfliktnivået mellom dem. Det var samlet sett 15 prosent som oppga at forholdet til den andre forelderen var konfliktfylt i stor grad, 24 prosent oppga konfliktfylt i en viss grad og 30 prosent i liten grad (Kitterød 2004:68). 20 prosent mente forholdet til den andre forelderen var konfliktfritt (ibid). Dessuten viser studien at konfliktnivået er lavt når det er mye samvær (ibid:69).

Etter foreldrebrudd har alle fedrene vært til mekling med ekspartner²⁴. Meklingsmøter er en del av prosessen par går igjennom ved foreldrebrudd. To som ikke bodde sammen med ekspartner, har også vært til mekling. Vanligvis foregår mekling på et familievernkontor. Hensikten med meklingen er å bli enige om hvem av foreldrene som får daglig omsorg, samværsavtale og eventuelt fordeling av foreldreansvar. Noen av fedrene og ekspartnerne ble

²⁴ Gifte foreldre med barn under 16 år må møte til obligatorisk mekling og ha gyldig meklingsattest før fylkesmannen innvilger separasjon. Fra 01.01.07 er det innført obligatorisk mekling for samboere med felles barn under 16 år som flytter fra hverandre. Kilde: skilsmisse.net

enige om en samværsavtale under mekling, andre ikke. Alle fedrene har hatt samværsopphold med barnet(a) i kortere eller lengre perioder, særlig i forbindelse med samlivsbrudd. Enkelte har kontakt med advokat, andre ikke. Det vil komme frem av fremstillingen at fedrenes samværsituasjoner synes å være forskjellige.

Fedre uten samvær

Fem var uten samvær på intervju tidspunktet. De har liten eller ingen kontakt med ekspartner. ”Ingen kommunikasjon, den har hun [ekspartner] skrudd av”, sier en. De fleste vet likevel hvor barna bor og hvilken barnehage/skole de går på. En forteller at han har presset skolen til å gi informasjon. Han deltar på ulike arrangementer på skolen og går på foreldremøter. Informasjonen fedrene får fra barnehage og skole er begrenset. To får kun skriftlig informasjon. Kapasitetshensyn tilsier at barnehagen gir ham lite informasjon, mener en. Det er vanligvis mødre som gir fedre informasjon om barn (Johansson 2004). Manglende kjennskap til barnas livssituasjon oppleves vanskelig. Fedrenes kjennskap til barnas livssituasjon synes å variere ut fra hvilken tilgang de har på opplysninger fra barnehage og skole. Det antas at noen av fedrene ikke får informasjon om barna av hensyn til barna. To av fedrenes begrensede tilgang på informasjon skyldes trolig at de er anklaget for incest. For fedre som har mistet all kontakt med barna, kan muligens informasjon fra skolen om hvordan barna har det der, være en måte å beholde identiteten som far på. Når det ervervede faderskapet opphører, blir trolig det tilskrevne desto viktigere.

De fem fedrenes samværsituasjoner grupperes i to; en hvor ekspartner oppgir barnas reaksjoner som begrunnelse for samværsstans, og en der fedrene er anmeldt for incest. Fire av dem var gift/samboende med barnets mor. Først ser vi på samværsituasjoner der ekspartner bruker barnets reaksjoner som begrunnelse for at samværet er opphørt.

Barnets reaksjoner som begrunnelse for å hindre samvær

Tre fedre erfarer at samværet er opphørt grunnet barnas reaksjoner. To av dem opplever at ekspartner hevder barna blir urolige rundt samvær. Ekspartners forståelse av situasjonen er formidlet til fedrene direkte, under rettssak og overfor fylkesmannen. Partene har altså ikke klart å komme frem til enighet på egenhånd. Barna til den tredje faren plages av psykosomatiske plager i forkant av samvær.

Samværssituasjonene til fedrene som opplever at ekspartner begrunner samværsoppholdet med barnas uro har noen likhetstrekk. Begge forteller at mødrene i perioder var ute av balanse, men gir inntrykk av at ekspartnerne har det relativt bra på intervju tidspunktet. Barna er under skolealder. Bakgrunnen for fedrenes samværssituasjoner er forskjellig. En levde sammen med ekspartner i flere år, og omtales heretter for enkelhets skyld som "tidligere samboerfar". Den andre har ikke bodd sammen med ekspartner. Fedrene har altså ulike utgangspunkter for å få samvær. Samværsproblemene til faren som ikke har bodd sammen med ekspartner startet allerede barnets første leveår. Etter flere forsøk på å få samvær gikk han til rettssak. Det synes å være den eneste måten han kunne nå frem med kravet sitt. Samværet kom i gang etter at partene inngikk forlik, men opphørte senere. Det kan være ekspartner nøler med å overlate foreldreoppgaver til ham. Ekspartner synes å foretrekke det Moxnes og Winge (2000) kaller enslig foreldreskap. Forholdet mellom foreldre som ikke lever sammen når barnet fødes blir ofte dårlig (Skevik og Hyggen 2002:74), og samværets omfang mindre enn for samværsforeldre som har bodd sammen med barnets mor (Thuen 2004:54).

Samværssituasjonen til tidligere samboerfar beskrives som ustabil. Etter samlivsbruddet var samværet sporadisk. Ofte hadde han samvær når ekspartner trengte barnevakt, forteller han. Samværshelger ble brått avlyst fordi barna ble syke, eller fordi avtalen ikke lenger passet ekspartner. En rimelig tolkning synes å være at konfliktnivået mellom dem stiger når ekspartner gjentatte ganger avlyser avtalt samvær. Etter at hun fikk ny kjæreste ble det vanskeligere for ham å få samvær. En mulig forklaring er at hun søker ro i etableringen av et nytt parforhold. Ekspartner svarer ikke på hans henvendelser, forteller han. Kommunikasjonen mellom dem har altså opphørt.

Fedrene forteller om anstrengte hente- og bringesituasjoner da de hadde samvær. Foreldrene byttet på å hente og levere barna ettersom det passet. I følge fedrene er det ekspartner som begynner å krangle når de treffes. Begge erfarer situasjonen såpass krevende at de har hatt vitner til stede både for å beskytte seg selv og barna fra krangler og for å legge en demper på ekspartner. Eksempler på vitner er nabo og barndomsvenninne. En forteller om en dramatisk episode når barna hentes:

Når hun [ekspartner] kom tilbake [for å hente barna], så var hun vel inne i 4-5 minutter og så begynte hun å krangle om ungene igjen. Hun knuste en leke som barna hadde fått, og lagde et helvetes spetakkel. Skremte moren min ganske kraftig og skremte barna. Barna begynte å gråte. Hun tok med seg barna og løp ned til bilen. Jeg kan ikke snakke med henne for hun blir bare veldig forbannet. Faren min brukte da en halv time utenfor huset på å roe henne ned. Etter det så skrev jeg til barnevernet for jeg synes det var såpass alvorlig. Hun skulle da kjøre hjem med barna. De satt en halvtime i bilen og gråt, mens faren min prøvde å roe henne ned. De fikk ikke med seg noe mat en gang eller noen ting - til reisa.

Det antas at partenes vanskelige overleveringer bidrar til at konfliktnivået mellom dem stiger. Han forteller videre om eksparters begrunnelse for at samværet er opphørt.

Hun vil ikke. Hun synes det var urolig at jeg kom der [for å hente barna], og at det var urolig at jeg kom der, og at det ble bare uro og at det ikke var nødvendig at jeg kom. Hun ville ikke at jeg skulle komme og insisterte på at jeg ikke skulle komme. Hun sier det offentlig, og sier det til meg også fordi det blir så mye uro at han driver og maser med dette hele tiden.

Er det sin egen eller barnas uro mødrene er opptatt av? Slik fedrene forstår det, vil ekspartner begrense samværet fordi barna blir urolige ved samvær. Det virker som barnas mødre skaper en utrygg situasjon for barna ved henting/bringning. Episoden informanten forteller om oppleves trolig opprivende siden han velger å kontakte barnevernet. Han er bekymret for barnas sikkerhet. Det å ta med vitne synes å være en strategi for å skape ro under henting/bringning. Barnet beskyttes dermed fra en mulig konfliktsituasjon. Barnas uro kan både skyldes det samlede stresset rundt overlevering, og at de blir opprørte over mødrenes reaksjoner når fedrene kommer. Barn berøres særlig av foreldres dramatiske følelsesutbrudd. Uroen mødrene skaper når barna hentes/bringes bruker de igjen som begrunnelse for å hindre samvær. Det kan også være barnas mødre erfarer det er vanskelig å treffe fedrene. Uavklarte følelser mellom voksne kan ligge bak en vanskelig samværssituasjon (Tjersland 1992, Thuen 2004, Skevik og Hyggen 2002). Sitatet viser i tillegg at han inkluderer sine foreldre under samvær. Når familie deltar ofte under samvær, viser flere undersøkelser, bl.a. Skevik og Hyggen (2002) og Jevne (1998).

Fedrene er opptatt av barnas opplevelser av samværssituasjonene. Tidligere samboerfar vil gi barna stabilitet. En avklart samværssituasjon vil gi barna trygghet, mener han. Lite samvær har betydning for hans relasjon til barna. Om en av de siste gangene han hadde samvær, sier han:

Nå har den [relasjonen] endret seg av den grunn at jeg får se de veldig lite. Jeg synes sist jeg traff de, så var de på en måte litt resignert, de to siste gangene. Nå når jeg så de sist nå bare 5-6 timer på

hytta til foreldrene mine, så følte jeg på en måte at det var en slags resignasjon, at de på en måte hadde forsonet seg med at pappa er ute av livet vårt på en måte. Det synes jeg er veldig tungt å ikke kunne si. Det eneste jeg kunne si til de er at, nå blir mamma og pappa enige om at jeg kan få lov å treffe dere mye oftere enn før, men vi må bli enige først. Jeg tror ikke de helt forstår det, hva det er for noe. Jeg føler at de kanskje er blitt litt mer resignerte, men jeg håper jo det at jeg får en ordentlig samværsavtale, at det på en måte kan lette det opp.

Han viser innlevelse i barnas situasjon ved å snakke med dem om at de ikke møtes så ofte, og ser dermed samværsituasjonen fra barnas perspektiv. Barna har resignert, men han antar at en periode med stabilt samvær vil gi trygghet. Barnas resignasjon erfarer han som trist. Relasjonen til barna opplever han som god. Når relasjonen mellom foreldre og barn er god, bør barn kunne stole på at forholdet er varig (Koch og Walstad 2005:98). Selv forstår han egen tilnærmingen til samværsaken som forsiktig. Begge fedrene opplever at barnas mødre hindrer samvær. Konflikter drives ikke alltid frem av to parter. Det er mulig å komme i en vanskelig samværsituasjon når en part er vanskelig, i følge Thuen (2004). Det tas et forbehold siden jeg bare har innsyn i den ene parts forståelse av samværsituasjonen.

En tredje fars samvær er opphørt grunnet barnas psykosomatiske plager. Partene var enige om samværets omfang ved samlivsbrudd etter at ekspartner initierte bruddet. Det var tre år siden samvær på intervjudtidspunktet. Informantens samværsproblemer startet ved at ekspartner hevdet at barna sa de ikke hadde det bra hos faren. Før samvær hadde barna ”hard mage, vondt i beinet” og de fortalte til mor at far var slem og at han hadde ”sittet på dem”, forteller han. Selv opplever han ikke at barna har problemer under samvær. Barna gir altså ulike signaler til foreldrene. Etter råd fra lege stanser ekspartner samværet. Samværet fortsatte likevel fordi han krever det. Han forteller:

Så gikk det vel et halvt år drøyt og så stoppet Ellen [ekspartner] det igjen. Da er det vel disse psykosomatiske plagene, hard mage, vil ikke reise, vondt i beinet som unger kan få, så vidt jeg har forstått, betydelig av. Benjamin [sønnen] tisset i sengen og - ja, ville ta livet av seg og ville ikke bli mann. Det var ubegripelig for meg for det var det null av når de var hos meg.

Ved neste samvær, drar han til barnas hjemsted. Han forteller om en episode han forårsaket utenfor barnas hjem. Etter denne episoden blir han saksøkt. Han sier:

Dagen etter [samvær] så stilte jeg opp utenfor huset deres for å være til disposisjon og for å støtte dem, eller det som jeg trodde var å støtte dem. Da ble det en del kranling med faren til Ellen, min ekssvigerfar. Snakket litt med Benjamin gjennom vinduet og bygget snømenn i hagen. Ble bedt om å gå. De truet med politi for å få meg til å gå, og jeg gjorde ikke det. (...) Det opplevde nok barna som truende mest på grunn av, etter min mening, morens og familiens reaksjon på at jeg sto de ute.

Det virker som både episoden og hans krav om samvær på tross av barnas psykosomatiske plager fører til at konflikten eskalerer. Under rettssaken får han nærmere kjennskap til barnas psykosomatiske lidelser. I tillegg får han vite hvor negativt ekspartner oppfatter hans håndtering av barna (jfr. kapittel 4 om barneoppdragelse - og omsorg). Sakkyndig vurdering og dommeravgjørelse går i morens favør. Siden det er såpass lenge siden forrige samvær, opplever ikke informantene at han og barna kjenner hverandre lenger. Han antar at barna setter pris på ham, men at de ikke sier det til moren. Han sier:

De [barna] har jo et veldig traumatisk forhold til meg, for jeg tipper at de innerst inne synes jeg er all right og at de synes det er all right at jeg kommer hver måned og viser at jeg bryr meg. Men at de synes at det er forferdelig med den stemningen som blir i huset eller i leiligheten til Ellen.

Er det mulig å ha et godt forhold til noen man har et traumatisk forhold til? Han mener barna setter pris på ham, men at de erfarer morens holdning til ham som vanskelig. Ekspartners holdning til ham er årsaken til samværskonflikten, mener han.

I dette eksemplet stanses samværet i perioder og opphører grunnet barnas psykosomatiske plager. Psykosomatiske plager kan forstås som et kommunikasjonsmiddel i forhold til omgivelsene, særlig i sammenhenger der følelser ikke med enkelhet uttrykkes med ord. Barns psykosomatiske lidelser ses vanligvis i sammenheng med familiesituasjon (Faleide 1990, Pampus 2000). Psykosomatiske plager som oppstår ved konkrete situasjoner er enklere å ta tak i enn plager av langvarig og kronisk art (ibid). Det er derfor viktig å forstå barns psykosomatiske lidelser tidlig.

Bostedsforelder og samværsforelders oppfatninger av barns vegring er vanligvis forskjellige (Koch og Walstad 2005). Barns vegring oppstår ofte i samspill mellom de berørte aktørene, men en kan ikke se bort fra at en part kan utløse vegringen (ibid). Det er ikke sjeldent foreldre kritiserer den andre forelderens omsorgspraksis (Thuen 2004). I en følelsesmessig konflikt kan det dessuten være vanskelig å se barns behov for kontakt med den andre forelder (Galtung 1998). Barnas psykosomatiske lidelser kan være et tegn på foreldrenes konflikt, og være et uttrykk for at de befinner seg i en lojalitetskonflikt. Barn fanger lett opp følelser, og kan til eksempel få magevondt om det merker mors motvilje overfor far. Barn opplever ofte tilpasningsvansker når minst én av foreldrene har problemer med å akseptere separasjonen, i

følge Tjersland (1992:218). Foreldre som får et avklart forhold til foreldrebrudd ivaretar omsorgen for barn bedre (Tjersland 1992).

Ekspartner misliker fars tilnærming til barna, og kvier seg trolig for å levere barna til samvær. Det kan hende barna til tider heller ikke hadde lyst til å reise til faren. Spesielt sønnen synes å reagere på farens væremåte. Ved å kreve gjennomføring av samvær synes han å overkjøre ekspartner og barna, og dermed bidra til at samværsituasjonen blir fastlåst. Han forteller dessuten at han sa til barna at de var kidnappet av mor. Det viser at han har liten medfølelse i kommunikasjonen med dem og forståelse for deres situasjon. Barn forstår at kidnapping er alvorlig. Med kidnappingsuttalelsen kan han ubevisst ha bidratt til en utrygghetsfølelse, og skapt avstand mellom seg og barna. Det kan i tillegg være informantene har problemer med å akseptere samlivsbruddet, og blander følelser overfor ekspartner med følelser for barna. Han erfarte å ha liten innflytelse over bruddet. Måten han mestrer samværsituasjonen synes å falle inn under Arendells kategori ”tradisjonell far” (jfr. kapittel 2). Det kan være samværsituasjonen ville vært annerledes dersom barna hadde fått samværspause, og de voksne tid til å bearbeide følelser og reaksjonsmåter. Konflikter kan løses ved at forhold forandrer seg og det faktisk går (Koch og Walstad 2005). Foreldresamarbeidet i dette eksemplet synes å ligge nær Moxnes og Winges (2000) kategori ”klart todelt og konfliktfylt foreldreskap”.

Utfyllende kommentar

To av barnas mødre begrunner samværsstansen med barnas uro. Det er uvisst om deres begrunnelse handler om barnas eller deres egne reaksjoner rundt samvær. Partenes tilnærming til samværsituasjonene kan være preget av uavklarte følelser mellom dem. Det er usikkerhet knyttet til denne forståelsen, men tolkningen kan være et alternativ til fedrenes forståelse av at ekspartner søker å hindre kontakt mellom dem og barna. Vi har også sett at fedrene har ulike erfaringer i forhold til å få samværsavtale og samvær.

Fremstår fedrene som konfliktsøkende? Inntrykket er ikke at faren som fikk barn uten samliv er konfliktorientert. Det å gå til rettssak for å få samvær, synes å være den eneste måten han kan nå frem med samværskravet. Foreldre som inngår forlik samarbeider bedre enn de som får presentert en løsning av en dommer, i følge Thuen (2004:43). Forlik er et utgangspunkt for

samarbeid og tillit. Likevel opplever informanten at ekspartner hindrer samvær. Det kan være fedrenes samværsproblemer vedvarer fordi partene ikke finner en løsning på stridighetene tidlig i prosessen. Fedrene synes å ha et relativt konfliktfylt forhold til ekspartner. Det er imidlertid nokså vanlig med konflikter mellom foreldre etter samlivsbrudd, viser undersøkelsen til Thuen (2004). Samværsaker som er mest konfliktfylt behandles av retten (Jensen og Clausen 1997, Thuen 2004). Samværsituasjonen som preges av barnas psykosomatiske plager synes konfliktpreget. Dommeren ga ekspartner medhold. Samværsforelders omsorgskompetanse legges ofte til grunn når samværets omfang fastsettes av retten (Koch og Walstad 2005:81). For at parter skal kunne samarbeide må et minimum av tillit, respekt og aksept for hverandres ulikheter aksepteres, i følge Koch og Walstad (2005:131). Det virker ikke som ekspartner har tillit til informantens omsorg. Denne informantens tilnærming tilspisser konflikten ytterligere, både ved å kreve gjennomføring av samvær og ved episoden han forårsaket utenfor barnas hjem. Foreldre som erfarer konflikter etter samlivsbrudd, skrur hverandre ofte opp i en selvforsterkende konfliktspiral (Thuen 2004).”Konfliktspiral²⁵” synes å være en dekkende betegnelse for hvordan to av disse fedrenes samværsituasjon blir fastlåst. Tidligere samboerfars samværsproblemer startet ved at ekspartner begrenser og hindrer samvær. I seg selv oppleves dette trolig som konfliktskapende. Han opplever i tillegg at ekspartner lager bråk ved overlevering. Etterpå skriver han brev til barnevernet. Antakelig opplever ekspartner det som provoserende. Det kan også tenkes at ekspartnerne provoseres av at fedrene har med vitner ved henting/bringing. Ettersom situasjonen blir mer og mer fastlåst er det vanskelig å snu utviklingen. Tidligere samboerfars samværsak var på intervjutidspunktet til behandling hos fylkesmannen. Han opplevde saksbehandlerne som positive til at han skal få samvær. Samværsproblemene kan opphøre dersom fylkesmannens avgjørelse respekteres av begge parter. Betegnelsen ”konfliktspiral” synes også å være dekkende for noen av de andre fedrenes samværsituasjoner.

”Ordentlig lyn fra klar himmel”, - incestanmeldelse

To av fedrene forteller at de er anmeldt for incest mot døtrene sine. Det var i tillegg to andre fedre som tok opp dette temaet under intervjuet. En erfarte at ekspartner anklaget ham for incest under et meklingsmøte. En annen er bekymret for at barnets mor vil anklage ham for

²⁵ ”Konfliktspiral” er en betegnelse Thuen bruker på en selvforsterkende konflikt.

incest under en eventuell rettssak. Fedrene er opptatt av hva en anklage kan innebære for samvær med barna.

Ekspartnerne til de incestanmeldte fedrene leverte incestanmeldelsen flere måneder etter foreldrebrudd. Anmeldelsene var på intervju tidspunktet henlagt. I forkant av anmeldelsene hadde begge fedrene samvær. Bakgrunnen for incestanmeldelsene er forskjellig, men begge sier at anmeldelsene er grunnløse. Ingen av anmeldelsene er basert på utsagn fra barna eller medisinske funn. Utgangspunktet for en av anmeldelsene er barnets atferd i barnehagen. En barnehageansatt ser informantens datter ”gni seg mellom bena” i barnehagen, forteller informanten. Barnehagen leverer bekymringsmelding til barnevernet. Ekspartner begrunner anmeldelsen med den ansattes observasjon samt sider ved informanten, bl.a. at han har barnetekke. Under etterforskningen er informanten bekymret for om noen har misbrukt datteren. Bakgrunnen for den andre anmeldelsen er at ekspartner hevder informanten på en upassende måte har klødd datteren på låret en gang noen år tilbake, at døtrene periodevis plages av en type sårhet i underlivet, og at en av dem skal ha endret personlighet.

Fedrene relaterer incestanmeldelsene til ekspartners egne motiver samt hennes kontakt med henholdsvis barnevern og krisesenter. En antar at ekspartner erfarte barnevernet som en trussel mot mor-barn relasjonen. I redsel for at hun selv skal miste datteren, anmelder hun ham for incest. Ekspartner hevder barnevernet presset henne. Han sier:

Hun hadde blitt presset til å anmelde meg fordi barnevernet hadde sagt at hvis ikke hun anmeldte det, ville de anmelde det, så ville hun kanskje blitt fratatt omsorgen. I følge min advokat så høres det ut til å være en liten bløff.

Incestanmeldelsen forstås også som ekspartners hevn for hans initiativ til samlivsbrudd samt hennes sjalusi overfor hans nye kjæreste. Han sier:

Det er hevnmotiv i forhold til at hun ble vraket. Det kan jo være forsmedelig. Det var også i påsyn av hennes mor. Det andre var det her med sjalusi, tror jeg nok. Det var en glimrende anledning fordi barnevernet hadde tatt det opp.

Datterens atferd i barnehagen mener han skyldes angst for å miste ham. Etter samlivsbruddet mistet datteren i tillegg et kjent nærmiljø og lekekamerater. Foreldresamarbeidet etter samlivsbruddet fungerte bra, mener informanten.

Den andre ser incestanmeldelsen som et ledd i maktkampen om barna. Det var antakelig en ”krigserklæring” å ta ut stevning om daglig omsorg, mener han. Siden han tok ut stevning, anmeldte hun ham for incest få dager etterpå. Ekspartner og barna bodde på et krisesenter en periode. Han ser ekspartners anmeldelse i lys av hennes opphold der. Han sier:

Jeg tror at det er miljøer, det er sånne kvinnemiljøer, type krisesenteret og sånn, som sprer denne kunnskapen her, og taktiske ekstreme utspill, sånn som at hun har gått til anmeldelse for seksuelt misbruk. Det er også et brukt middel [i barnefordelingssaker].

Sitatet viser at han ser incestanmeldelsen som et trekk i barnefordelingssaken. Urettmessige anklager kan være en effektiv måte å hindre samvær, i følge Koch og Walstad (2005:159). Dessuten er det uforståelig for ham at ekspartner har bodd på krisesenter. ”Jeg har ikke deppa kona mi eller gjort noe galt”, sier han. Det er nærliggende å tenke seg at ekspartner opplevde samlivet som vanskelig siden hun og barna bodde på krisesenter. Et samliv kan være psykisk krevende selv om det ikke brukes vold. Det tas et forbehold siden jeg ikke har fullstendig innblikk i situasjonen.

Informanten kritiserer videre krisesenteret for å ta parti i en privat konflikt. Studien til Skjørten og Paul viser at krisesentres praksis med å gi råd med hensyn til om samvær bør gjenopptas eller ikke, varierer (2001). De fleste sentre gir likevel veiledning og praktisk hjelp. Informantens perspektiv på krisesenterets rolle kan tolkes i lys av diskursen om en maskulin skilsmisse²⁶ (Arendell 1992a, 1992b i Arendell 1995:45-68). To kjennetegn ved diskursen er; et fokus på rettigheter og en parts offerrolle (”victimization”), og en forståelse av kjønn der det maskuline overordnes det feminine. Hans forståelse av samværskonflikten som en privat konflikt kan være et uttrykk for dette. Foreldrekonflikten antas å være høy siden ekspartner bodde på krisesenter. En annen grunn til incestanmeldelsen antar han er at ekspartner mener barna er utsatt for overgrep. Han sier:

Men så kan det jo hende at hun trodde på dette her [at barna er misbrukt], det er én teori. En annen teori er at hun bare har funnet på det bare på grunn av faenskap. Det blir bare spekulasjon hele tiden.

Hun begynner jo å få et behov for å rettfærdiggjøre overfor sitt sosiale miljø at hun bryter kontakten med barnefar og ødelegger litt for barna, lar de bo på krisesenter og alt dette her. Hun får jo et rettfærdigjøringsbehov. Det kan også bidra til anmeldelsen.

²⁶ masculinist discourse of divorce

Han har altså flere alternative forklaringer til ekspartners anmeldelse. En midlertidig rettskjennelse ga ham rett til samvær. Siden ekspartner tok barna på krisesenteret samværsbelgene, hadde han på intervjuet midlertidig sagt fra seg samværsretten.

Fedrene forteller at det var en vond opplevelse å bli anmeldt for incest. En sier:

Det [anmeldelsen] var jo, fikk jeg jo midt i trynet. Den var jævlig. Ordentlig lyn fra klar himmel å så få en sånn, nei, dæven. Det var helt jævlig. Da trakk jeg stevningen, for du kan ikke føre barnefordelingssak mens en sånn sak pågår. Det ble full politietterforskning og hele greia. Barna mine ble trukket inn til politiet og ble avhørt, og dommeravhør og masse, hele familier, masse oppstyr og bråk. Det var jo ikke noe grunnlag for den [anmeldelsen] i det hele tatt.

Det er rimeligvis en stor påkjenning for ham å bli anklaget for incest. Sitatet beskriver også den krevende prosessen barna og øvrige familiemedlemmer måtte igjennom mens etterforskningen pågikk.

Incestanmeldelsene betyr mye for samværsituasjonene til fedrene. Begge erfarer at samværet opphører etter anmeldelsene. De sliter med å gjenoppta samvær etter henleggelsen. Det er trolig vanskelig å renske seg for mistanke siden det fins tilfeller der skyldige går fri. Dessuten er det vanskelig å gjenoppta samvær og foreldreoppgaver når kontakten mellom far og barn opphører en periode etter en incestanmeldelse (Arendell 1995). Mens far og barn tilbringer tid fra hverandre, stabiliseres livssituasjonen for barna.

Falske beskyldninger og anklager om incest forekommer sjeldent, viser undersøkelser (f. eks. Thoennes og Pearson 1998 i Arendell 1995, Koch og Walstad 2005). Man kan likevel ikke se bort fra muligheten for at mødre leverer falske incestanmeldelser (Normann 1993:84, 116). Falske anklager kan skyldes at kvinner får et mer kritisk syn på tidligere partner, men det kan også skyldes at voksne mistolker barns atferd (Normann 1993, Simonnes 1995). Reaksjoner på redusert kontakt med tilknytningspersoner samt endringer ved flytting uttrykkes annerledes hos barn enn voksne, selv om barn gjennomgår de samme følelsene (Simonnes 1995). Det er spesielt vanskelig å få oversikt over mindre barns opplevelser av en endret livssituasjon. Foreldrekonfliktens intensitet har også betydning for barns trygghet og tillit.

Selv om incestanmeldelser henlegges, synes det å råde en viss usikkerhet rundt slike saker. Mødre som motsetter seg samvær etter en henleggelse, møtes derfor med forståelse. Vanligvis

opphører ikke bekymringen for at noe kan skje, selv om anmeldte forhold ikke fører til domfellelse (Aasland 2005:6). En dom fra Høyesterett (Rt. 1989 s. 320 i Sandberg 1990:83-4) slår fast at det ikke kan tas noen sjanser i slike saker. Sandberg tolker dommen prinsipielt. Det er derfor vanskelig for fedrene å nå frem med kravene om å gjenoppta samvær selv om anmeldelsene er henlagt. Dersom feilaktig samværsnekt forekommer, kan relasjonen mellom far og barn bygges opp igjen over tid med tilsynspersoner tilstede, mener Koch og Walstad (2005:162). Barnet og bostedsforelderen må legge premissene for kontakten fremover.

Fedre med samvær

Tre fedre har samvær. To levde sammen med ekspartner i flere år før de fikk barn, en har ikke bodd sammen med barnets mor. Først ser vi på samværsituasjon til én informant som preges av samarbeid. Informantens tilnærming til samværsituasjonen kan beskrives som forsoningslinje. Det som er interessant er at han har mest samvær av fedrene. Han forteller at han og barnets mor samarbeider godt, og utveksler informasjon om sønnen på 4 år i forbindelse med samvær. Åpenheten de viser, skaper antakelig et godt samarbeidsklima. Samlivet var preget av likeverd (jfr. kapittel 4). Det kan være en grunn til at foreldresamarbeidet fungerer godt etter foreldrebrudd. Undersøkelsen til Moxnes og Winge (2000:67) viser at mødre som oppgir stor grad av deling av barneomsorg under samliv i større grad også deler omsorg etter foreldrebrudd. Det synes å være en prosess å oppnå et godt foreldresamarbeid. I utgangspunktet foretrekker han delt omsorg:

Så da [etter samlivsbruddet] har vi jo snakket litt om samvær og sånn. Jeg sa at jeg vil ha delt samvær [delt omsorg]. Til å begynne med så var det greit for henne. Men etter å ha snakket med venninner og hørt med sosialkontoret, så fant hun jo ut at hun kunne ikke ha delt samvær, for det er snakk om ganske mye penger. Så da satte hun seg på bakbeina, ønsket ikke det. (...) Men der også [hos mekleren] la hun fram det at hun ikke går med på delt omsorg på grunn av økonomien. Det sa hun til mekleren også. Jeg forstår ikke hvorfor de ikke reagerer. Det er litt bittert føler jeg [å ikke få delt omsorg].

Sitatet viser at ekspartners begrensning av samværets omfang ikke handler om mistillit til hans omsorgspraksis. Økonomiske hensyn synes å ligge til grunn for at ekspartner motsetter seg delt omsorg. Ekspartner lytter til råd fra venner og sosialkontor. Siden han er misfornøyd med samværsavtalen, føler han bitterhet. Han vurderte å gå til rettssak for å få delt omsorg, men slo det raskt fra seg av økonomiske hensyn og for å få et godt foreldreforhold til ekspartner. Han sier:

Jeg vil mye heller det [etablere et godt forhold]. For jeg vet aldri hvordan det hadde gått under en retts sak. Da grudde jeg for at jeg måtte gått ifra huset. Da har jeg hvert fall råd til å beholde det. Da har han [sønnen] hvert fall et fast holdested når han kommer til meg. En eventuell retts sak, da måtte jeg jo gått ifra huset og bodd i en kjeller eller et eller annet sånt. Jeg så det som mye verre å ødelegge tonen og alt.

Ved å akseptere samværssituasjonen etableres et godt foreldresamarbeid. Han synes å vektlegge og gi sønnen stabilitet når han er hos ham. Det er viktig for ham å beholde et godt foreldresamarbeid. I tillegg sørger han for at barnets mor møtes positivt av hans nære familie:

Det har jeg alltid gitt klar beskjed om til mine foreldre at de skal ta vel imot henne [ekspartner] selv om det er slutt, for dette er noe imellom meg og henne og ikke mellom de. Det forholdet det er for så vidt bra. Vi feiret faktisk 4-årsdagen til han nå i sammen, eller hun kom til meg, så vi feiret den hos meg sammen med tanteungene hennes. Det er gjerne et forhold du ikke ville fått med den rettsaken. (*Jeg spør om hva han tror det kommer av at de har et godt forhold.*) Jeg vet ikke. Det er vel det at vi begge to er innstilt på det.

Valgene han tar bidrar til ro for de involverte partene. Han er opptatt av å skape en god livssituasjon for sønnen. Foreldrene feirer også fødselsdagen til sønnen sammen. Det kom frem av undersøkelsen til Moxnes og Winge (2000:85) at mange foreldre etter samlivsbrudd feirer høytidsdager som bursdager til barna sammen. Dette eksemplet synes å falle inn under Moxnes og Winges kategori "felles foreldreskap". Måten han mestrer samværssituasjonen på synes å falle inn under Arendells kategori "innovative fedre". En positiv innstilling synes å ligge til grunn for deres gode foreldresamarbeid. Likevel synes valgene han tar å være av betydning. Han sier:

Så snakket jeg litt med de [F2F]. Fikk en del råd og [jeg] holdt på å si oppskrifter, for å si det sånn. Men det er ikke alle de oppskriftene der jeg ønsker å prøve for å si det sånn. For hadde vi vært bitre uvenner, så skulle jeg ha gjort mye som sagt for å få [delt omsorg], men jeg ønsker ikke og så ødelegge ting for den gode kommunikasjonen som vi har.

Det er viktigere for ham å bevare en god relasjon til ekspartner enn å få delt omsorg. Ved å bevare en god relasjon etableres et godt foreldresamarbeid. Samværssituasjonen kjennetegnes altså av samarbeid og at begge parter er innstilt på det. Sitatet viser også at han synes å være kritisk til rådene F2F gir. F2F-utvalget i Thuens undersøkelse har mer samvær enn utvalget via Rikstrygdeverkets arkiv (2004:47). Thuen understreker at dette baseres på samværforeldrenes opplysninger. Undersøkelser viser at heltids- og deltidsforeldre oppgir ulike opplysninger om samværets omfang (ibid, Jensen og Clausen 1997). F2F-medlemmer oppgir i Thuens undersøkelse (ibid:48, 73) å ha mer samvær, men også mer konflikter med ekspartner enn utvalget fra Rikstrygdeverkets arkiv. Alternativt kan det være at begrensninger

i samvær fører til konflikter, mens utvidet samvær bidrar til samarbeid og lavt konfliktnivå (Ekeland og Mykelbust 1997 i Thuen 2004). Det er vanskelig å si noe sikkert om dette. Denne informantens tilnærming synes å få en viss støtte fra en av de andre fedrene i oppgaven. En av fedrene i dette kapitlets første del, fortalte at samværsituasjonen bedret seg ved at han unnlot å kreve samvær. Etter dette treffer han barnet jevnlig. Barnets mor er som regel alltid til stede. Ved å trekke seg tilbake, gir han trolig ekspartner et pusterom. Relasjonen mellom han og ekspartner er bedre. En tredje persons tilstedeværelse, hans kjæreste, synes å dempe konflikten mellom dem. Situasjonen blir mindre anstrengt selv om han foreløpig ikke får samvær. Det kan være at hans forsonende holdning vil åpne for at han vil få samvær på sikt. Resultater fra Thuens undersøkelse viser at samværsforeldre som har konflikter med ekspartner, har mindre samvær enn de som samarbeider rimelig bra med den andre forelderen (ibid:75). Thuens konklusjon, er at det ikke lønner seg å kjøre en konfrontasjonslinje. Informantens erfaring illustrerer at det kan være en fordel å innta en forsonende holdning ved foreldrebrudd, og til spørsmålet om samvær med tanke på å opprettholde kontakten med barnet.

To med samvær oppgir å være uenig med ekspartner om forhold utenom samværets omfang. Utgangspunktet er forskjellig siden en var samboer med ekspartner, den andre ikke. Begge opplevde likevel problemer med å få del i foreldreansvaret. Ekspartners avvisning provoserte den ene fordi han deltar i barnets liv. Deltakelse tilsier del i foreldreansvaret, mener han. Begrunnelsen hans kan ses i lys av det ervervede faderskap. Partenes ulike syn på om de skal ha delt foreldreansvar eller ikke, antas å ha negativ betydning for foreldresamarbeidet.

Informasjon om barna, er et eksempel på et samarbeidsproblem. Informasjonen ekspartner gir i forkant av samvær bør være bedre, mener de. En opplever at ekspartner holder tilbake opplysninger, samtidig som hun krever at han skal informere henne f. eks. om samværets forløp og hvor mye barnet har spist. Han forteller at de utvekslet opplysninger skriftlig en periode. Han sier:

Det påpekte jeg på de meklingsmøtene at det var dårlig informasjon fra henne til meg. Så ville hun da at jeg skulle skrive hva som hadde skjedd de få timene som jeg hadde [nevner barnets navn]. Det er klart at det er sånn kontroll. For meg er det en sånn kontrollgreie. Hun kontrollerer at jeg gjør allting og [skal] vite alt hva som skjer når [nevner barnets navn] er hos meg, men hun trenger ikke å meddele noe til meg. Det er ikke nødvendig, det er ikke så viktig.

Siden de kommuniserer skriftlig, tyder det på at forholdet mellom dem er anstrengt. Han erfarer at de har forskjellige holdninger til hvem som skal gi informasjon samt at hun kontrollerer det han gjør, noe som synes å provosere ham. En alternativ forklaring kan være at moren vil forsikre seg om at barnet har det bra hos faren. Siden de ikke har bodd sammen, har de lite kjennskap til hverandres omsorgspraksis. En konsekvens av den anstrengte relasjonen, synes å være at han har mindre kjennskap til barnets hverdag enn ønskelig. Gjensidig tillit og lavt konfliktnivå er trolig avgjørende for hvor omfattende informasjon foreldre utveksler. Informasjonsutveksling reduseres trolig av et begrenset foreldresamarbeid. Begge fedrene får informasjon fra barnehagen barna går i. Den ene får kun generell informasjon. ”Det er noe oppslag i barnehagen av og til, det er det eneste,” sier han. Når han ikke har samvær, går han glipp av informasjon. Ekspartner nekter ham å delta på foreldremøter, forteller han.

Samarbeidsproblemene til én av fedrene gjelder også barnets eiendeler. Ekspartner vil ikke at barnet skal ta leker eller ting barnet har laget hos faren med hjem, forteller han.

Han gir et eksempel på et samarbeidsproblem om barnets eiendeler:

Så har det vært en del helger bl.a. hvor jeg har sendt en tekstmelding: ”Kan du sende med skiene til [nevner barnets navn]?” Når jeg kommer og henter i barnehagen, er ikke skiene der. Hun [ekspartner] vil at vi kanskje skal kjede oss i helgen, eller at [nevner barnets navn] ikke skal ha det noe gøy i helgen. Jeg føler at hun legger opp til det. Nå sist så hadde hun også oversatt [sms], men da fikk jeg faktisk en tekstmelding. Hun kom ned med skia om kvelden. Da setter [hun] skia på døra og stikker av og sender tekstmelding: ”Nå står skia der.” (*Jeg spør om hun ikke vil treffes.*) Nei, nei, nei. Hun vil ikke snakke med meg.

Sitatet viser at han erfarer at ekspartner setter premisser for samværet ved å bestemme over barnets eiendeler. Det kan tenkes barn kan få en følelse av kontroll ved å bestemme over egne ting når situasjonen for øvrig preges av avgjørelser voksne har tatt. Kommunikasjon via tekstmelding er en god løsning når ikke ekspartner, i følge ham, ønsker å treffe ham. Praktisk gjennomføring av samvær kan vanskeliggjøres ved at foreldre ved vilje eller evne unnlater å sende med barn leker og klær (Koch og Walstad 2005:146). Det kan være dyrt for samværsforelderen å ha dobbelt av leker og klær, og opprørende for barn å ikke få med seg ”favorittkosedyret” (ibid). Dessuten reduseres barnets opplevelse av kontinuitet.

Materialet gir ett eksempel på samværsproblemer som gjelder samværets kvalitet. Én forteller at samværet fungerer dårlig fordi ekspartner undergraver forholdet mellom ham og datteren som på intervjuditidspunktet var ca. 4 år. Informanten har fått ny samboer. Han forteller:

Hun [ekspartner] sier mye dritt om min nye kjæreste til Mathilde [datter], og hun er jo helt uskyldig i dette. Hun heter Greta. Så har hun [ekspartner] lært Mathilde til å si; ”Blæ Greta, blæ!” Det er sånne småting jeg føler blir litt forkjært. Jeg har samvær, men det blir sabotert ved at hun sier dritt. Når Mathilde kommer til oss så er det; ”Mamma sier det og du er dum og Greta er dum og jeg vil ikke være her og jeg skal hjem igjen”. Så saboterer hun ved at [hun] sier til Mathilde at; ”Ja, når du kommer hjem i dag”, hvis det er tirsdag for eksempel, ”så får du gave av meg”. Det er klart at da vil ikke hun være med meg, men vil hjem fortest mulig for å få gave.

Han viser innlevelse og forsøker å beskytte datteren ved å forklare de nye familieforholdene for henne. ”Jeg sier at mamma og pappa er ikke kjæresten lenger, derfor så bor vi ikke sammen. Kjæresten bor sammen,” sier han. Dessuten har han en alternativ forståelse av datterens væremåte; ”Det er mulig at Mathilde synes at jeg er dum som har flyttet, for Mathilde sier til meg at hun vil at jeg skal bo i [nevner gateadresse] sammen med dem. Da er jeg dum som ikke vil det”, sier han.

Samværet er vanskelig fordi han erfarer at ekspartner snakker negativt om ham og hans nye samboer til datteren. Samværet preges av at datteren slites mellom foreldrene. Hun opplever trolig en lojalitetskonflikt. Når de har helgesamvær, fungerer samværet bra på søndager, forteller han, noe som indikerer at det blir enklere for henne å være hos far på egne premisser etter hvert. ”Hun [datteren] sliter noe veldig, merker jeg,” sier han. Barn forventer trolig at foreldre snakker pent om hverandre, og trenger å være glade i foreldrene på egne premisser. Samarbeid mellom foreldre blir ofte vanskeligere når samværsforelder får ny partner før bostedsforelder, viser undersøkelsen til Thuen (2004). Informanten antar at samværsituasjonen vil bli bedre etter hvert. Alternativt kan datterens oppførsel skyldes et ønske om å bevare familien sin, og sorg over at den ble oppløst. Barn har vanligvis et ønske om å beholde familien selv om den er gått i oppløsning (Papernow 1993 i Vølstad 2002:83, Thuen 2004). Det kan dessuten være uvant for henne ikke lenger å få være sammen med begge foreldrene samtidig. Det kan være datteren strever med å inkludere stemoren i livet. I tillegg kan det hende datteren er sjalu på stemoren siden hun er vant til å dele faren med moren og ha ham for seg selv. Når foreldre etablerer seg med en ny partner, reagerer barn av og til med fiendtlighet overfor steforelder (Thuen 2004). Selv om faren forklarer den nye familiesituasjonen, kan situasjonen være vanskelig å forstå for et barn.

Avslutning

Betegnelsen konfliktspiral synes å illustrere hvordan samværssituasjonen til flere av fedrene utviklet seg. Samværsproblemene opprettholdes ved at partenes utspill tolkes negativt, og de har ulike oppfatninger av hvordan situasjonen bør løses. Én fars tilnærming representerer forsoningslinje. Noen av fedrene uttrykker at ekspartner hindrer samvær, og enkelte hevder hun motsetter seg samvær av skuffelse over at kjæresteforholdet tok slutt (jfr. også kapittel 4). I så fall, vil trolig samværssituasjonene løses over tid. Foreldre som ikke er enige om samlivsbrudd erfarer oftere samarbeidsproblemer enn andre (Skevik og Hyggen 2002).

To fedre erfarer at barna gir ulike uttrykk hos mor og far. Barna befinner seg trolig i en lojalitetskonflikt. Mens den ene faren viser barnet innlevelse, presser den andre igjennom samvær. Barnas psykosomatiske plager fører til at samværet opphører. "Barnets beste" forstås i dette tilfellet å være samværsstans. Koch og Walstad (2005:29) anslår at det i ca. 10-20 prosent av alle samlivsbrudd vil være forhold ved foreldrene, barna eller andre omstendigheter som tilsier at samværet bør begrenses eller opphøre. Faren med samvær erfarer samværet som dårlig grunnet ekspartners negative omtale av ham. I tillegg til at han viser barnet innlevelse, fungerer samværet bra når far og barn får noen dager sammen. Samværsproblemet kan trolig reduseres over tid fremfor å bli mer fastlåst.

Undersøkelsen til Skevik og Hyggen (2002) viser at fedre som ikke er i et kjæresteforhold når barnet fødes, og i tillegg har tatt initiativ til at parforholdet avsluttes, vanligvis erfarer å ha et "ikke vennskapelig forhold" til ekspartner etter brudd. Det er to av fedrene som fikk barn uten samliv. Deres erfaringer av et ikke-vennskapelig forhold til ekspartner, synes å stemme overens med Skevik og Hyggens resultater når det gjelder dette. Fedrene som har levd sammen med ekspartner, erfarer også å ha et ikke-vennskapelig forhold til ekspartner. Blant fedrene som har levd sammen med ekspartner, er det én informant med et vennskapelig forhold til ekspartner. Neste kapittel handler om hva samværssituasjonene betyr for fedrenes livssituasjon.

Kapittel 7. Venting og resignasjon

Dette kapitlet handler om fedrenes livssituasjon på intervju tidspunktet. Spørsmålene det søkes svar på er hvordan samværsproblemer påvirker dem og hvilke konsekvenser problemene har for deres liv. På hvilke måter påvirker samværs situasjonen deres livskvalitet når det gjelder helse, sosialt liv og yrkesdeltakelse?

Begrepet "livspåkjenning" er trolig et fruktbart begrep for å belyse livssituasjonen fedrene erfarer (Dalgard, Ystgaard og Brevik 1995). Livspåkjenninger forstås som "ytre belastninger av en slik styrke at de utfordrer individets mestringsevne" (ibid:16). Begrepet livspåkjenning omfatter negative livshendelser som dødsfall og skilsmisse, og vedvarende belastninger som f. eks. konfliktfylte samlivsforhold og store omsorgsoppgaver overfor syke. Hvor belastende en livspåkjenning er, avhenger av hvor stor forandring eller omstilling hendelsen medfører, om den er uønsket, grad av tap eller fare og hendelsens uforutsigbarhet (ibid:17).

Samværsproblemer forstås som en vedvarende belastning og en utfordring å takle. Første avsnitt handler om fedrenes savn og deres plass i barnas liv. I de neste avsnittene ser vi nærmere på deres livssituasjon.

I Skevik og Hyggen (2002:113) sin studie oppga halvparten av fedrene som tok stilling til spørsmålet om hva de erfarte som problematisk ved å være samværsfar (288 av 544), at det vanskeligste for dem var å være borte fra barna mesteparten av tiden. Det nest vanskeligste er å "mangle styring over barnas oppdragelse" og deretter, at "samarbeidet om barna går på mors premisser" (ibid). Thuen så på samværsforeldres psykiske helse i sin undersøkelse. Studien til Thuen viser at 48 prosent av deltidsforeldrene som er misfornøyde med samværsordningen, har psykiske problemer (2004:152). Tilsvarende tall blant de som er fornøyde, er 17 prosent. Blant deltidsforeldre som erfarer konflikter i forhold til barna i svært stor eller nokså stor grad, har 50 prosent psykiske problemer (ibid).

Det viktigste i livet?

Tap av parforhold, samliv og familie innebærer å gjennomgå en sorgprosess. Det kom frem av litteraturgjennomgangen at samværsfedre sørger over begrenset tid og kontakt med barn, og for noen fedre, tap av all kontakt. Fedrene i denne studien opplever at samværsproblemer begrenser barnas plass i deres liv.

De fleste fedrene forteller at de savner barna og bekymrer seg for dem. Bekymringene handler om hvordan barna har det og deres psykiske helse i fremtiden. Fedrene som på intervjuetidspunktet var uten samvær uttrykker størst savn og bekymring. En forteller at han tenker på barna hver time i løpet av dagen. Barna er viktigst for ham i livet, forteller han. En annen føler det aller verste i hans livssituasjon er at han ikke får treffe barnet sitt. En tredje forteller at det er svært tøft å være borte fra barna, og at han savner dem enormt. Den fjerde beskriver tapet av barna slik:

Barna er veldig viktig for meg. Det er rart, nå er det jo førti ganger viktigere enn det var da jeg hadde dem, men da var det en naturlig del av [livet]. Da var det jo sunt og sånn det skal være. Det er som å miste en av basisforutsetningene for livet.

Det merker jeg hele tiden at barna de forsvinner litt fra meg. De glir ut av fingrene mine og jeg blir mer og mer en fremmed for dem.

Sitatet viser at barna betyr svært mye for ham. Han erfarer å ha mistet en grunnleggende forutsetning i livet. Han opplever at relasjonen til barna preges av avstand istedenfor nærhet. Det å miste kontakten med barna innebærer rimeligvis tap og sorg. Sorgprosesser er krevende, noe som innebærer at man fungerer redusert i det daglige. Det kan hende han vil få mer kontakt med barna når de blir eldre, forteller han. I mellomtiden erfarer han å bli en fremmed for barna, og føler han mister dem siden de bare ses tilfeldig, f. eks. i butikken. En annen av fedrene uten samvær, antar også at kontakten med barna kan gjenopprettes når barna blir eldre og kan bestemme selv. Mens han venter på at barna blir eldre, tar han vare på alle dokumenter i samværsaken. Han forteller at han sender postkort og brev til barna. En kamerat leverer gaver for ham. Informanten antar at barna får motta postkort og brev fra ham, men han tar likevel kopi av kortene og brevene han sender, forteller han, slik at barna en gang kan se hvordan han lengter etter dem. For den siterte faren, er bursdags- og julegaver en mulighet for å treffe barna. Sist fødselsdag, fikk han komme og levere et av barna en gave, forteller han. ”Det var egentlig helt stort, fikk jeg til og med komme inn i gangen”, sier han. Det er tydelig at møtet med barna betydde mye for ham. Han erfarer det vanskelig å kjøpe gaver til barna fordi han ikke vet hva de har og hva de trenger. ”Kanskje de har fått nye interesser?” undrer han. Fedrene erfarer at de ikke kjenner barna lenger når samværet uteblir.

Fedrene som har samvær kan også føle savn i tillegg til andre problemer som oppstår. Enkelte av dem, forteller at de savner barnet når det er hos ekspartner. En annen forteller at barnet

teller antall dager til det skal til far når det er hos mor, og omvendt. Enkelte av fedrene forteller at det er tidkrevende for dem og barna å finne en rytme sammen under samvær. Samværet erfares bra, men avbrytes akkurat når de har funnet tonen igjen. Dette erfarte en av fedrene som frustrerende. Samværsfedre erfarer generelt, i følge Johansson, at relasjonen til barna må gjenskapes og bekreftes (2004:62). Samværsfedres faderskap er i sin form basert på avbrudd (Johansson 2004). Korte samværsøkter og den enkelte deltidsappas evne til å bevare relasjonen til barnet gjennom følelsesmessig arbeid, er avgjørende for hvordan relasjonen mellom far og barn utvikler seg (ibid). Fedrenes ønsker om hyppige eller lange samværsøkter kan trolig ses i lys av dette. Det erfares enklere å opprettholde kontakten når en treffes jevnlig.

En som har samvær synes han får delta mindre i barnets liv. Det virker som det plager ham at han ikke kan stille opp for barnet slik han ønsker. ”Jeg skulle gjerne ha vært med på fritidsaktiviteter. Sånn sett kunne jeg godt tenkt meg å være mer til stede”, sier han. Daglig oppfølging og kontakt med barnet er det han savner. Aktiv deltakelse i barnets liv er viktig for ham. Selv om han har relativt mye samvær, 40 prosent, erfarer han at han som samværsfar får en begrenset plass i barnets liv. Hans tilstedeværelse som samværsfar er nærmest normen om en nærværende far, men det plager ham likevel at han ikke får være til stede i det daglige. I varierende grad blir altså fedrene ufrivillig fraværende i barnas liv. At de er lite til stede i barnas liv plager og bekymrer dem.

Hindringer i lovverk og i møte med offentlige instanser

De fleste fedrene erfarer at deres begrensede plass i barnas liv generelt handler om at lover og regler samt ansatte ved offentlige kontorer er pro mor. Noen var kritiske til meklerens rolle etter samlivsbrudd siden de opplevde mekleren som pro mor. Ett unntak er én som forteller om positive erfaringer fra meklingen. Mekleren ga dem gode råd, mener han. De kritiske fedrene mener mekleren gjennom sin støtte til ekspartner, undergraver dem. En mekler bør være nøytral, mener de. En mener mekleren ved sin holdning oppfordret ekspartner til å begrense samværet. En annen mener han tapte muligheten for delt omsorg fordi han er mann. Han sier:

Jeg har opplevd så mye rart med henne [ekspartner] og med systemet. Det motarbeider, er du mann, så motarbeider du meg. (...) Nei, jeg kunne godt latt være og gått, for jeg følte det, at saken var tapt fra den dagen jeg kom inn [på meklerkontoret].

Noen av fedrene opplever altså at de får begrenset samvær fordi de er menn. Gjennom historien er fedre blitt betraktet som mindre viktige for barns utvikling enn mødre (Johansson 2004). Denne marginaliseringen av fedre, omtaler Johansson (ibid:64) som en strukturell prosess. Fedrenes reduserte plass i barnas liv kan ses i lys av dette. Det er først de siste tiår fedre strekker seg mot en større plass i sine barns liv. Den moderne far ønsker å være nærværende. En annen forteller at heller ikke venner forstår hvorfor han kjemper for barna sine. Han sier:

Jeg møter jo de holdningene der [pro mor] hele tiden, senest i går. Jeg var på en middag sammen med noen venner av meg, og ble en god del øl og greier der. Det var merkelig at jeg jobber så mye for å få barna mine. ”Men nå må du gi deg. Lev ditt liv! Gi opp! Du kan ikke ødelegge deg selv og nå får du tenke på deg selv, og lev ditt liv.” Alle var jo trygge, gode familiefedre som har det greit. De skjønner jo ikke situasjonen. (...) Ingen hadde sagt sånn til mor. Hadde de det?

Informanten erfarer ikke at vennene forstår livssituasjonen hans. Det kan også være vennenes oppfordringer gis i omsorg. Han er opptatt av hvilke holdninger mødre og fedre møtes med i forhold til barn. Antakelsen hans om at en mor ikke ville møtt samme holdninger som han, synes sannsynlig. Mødre og fedre møtes med forskjellige holdninger til barneomsorg. Mødre som har redusert kontakt med sine barn, møtes med kritikk (Tuft og Vibe 1987). Studier viser at kvinner bruker mer tid på barneomsorg enn menn. Det at mødre får hovedomsorgen etter samlivsbrudd må ses i lys av dette. Foreldreskap etter samlivsbrudd er et kjønn fenomen (Jevne 1998, Moxnes og Winge 2000).

Fedrene er altså opptatt av deres begrensede plass i barnas liv. De bekymrer seg for hva dette vil innebære for barna på sikt. Noen er bekymret for hvilken forklaring ekspartner har gitt barna siden de ikke treffes. Ekspartner omtaler dem neppe positivt, mener de. Enkelte er veldig lei seg for at de ikke får gitt trygghet til barna, og opplever at de har mye positivt å bidra med i deres oppvekst.

Livssituasjoner preget av samværsproblemer

Samværssituasjonen synes å ha store konsekvenser for tre av fedrene som ikke hadde samvær på intervju tidspunktet. De erfarer ikke samværssituasjonen som avklart. På forskjellige måter påvirker samværssaken deres tilknytning til arbeidsmarkedet, men et felles trekk er at de arbeider redusert. De forteller at samværssaken er så krevende at det er vanskelig for dem å arbeide. Mye av tiden og mange krefter går med til å sette seg inn i lover og regler omkring samvær og temaer tilknyttet dette. To erfarer at samværssituasjonen påvirker deres sosiale liv. Begge deltar mindre i sosiale aktiviteter enn før. En forteller at det er vanskelig når noen spør ham om hvordan det går med samværssaken og når noen spør etter barnet hans. Det er derfor han unngår sosial kontakt. Samværssaken oppsluker en annen. Han sier:

Det jeg gjør, at sosialt så har jeg selv valgt og isolert meg i stor grad. Jeg har da hatt så mye å gjøre med saken også, det engasjerer meg. Jeg må bli ferdig med saken, før jeg kan begynne å leve et normalt liv igjen, tror jeg. Det er jeg helt sikker på.

Det sosiale livet begrenses fordi samværssaken er krevende. Han beskriver livssituasjonen sin som meget dårlig og preget av samværssaken. Samværsproblemene har vart i nærmere to år, og er en betydelig livspåkjenning for ham. Han sier:

Nei, nå er den [livssituasjonen] veldig dårlig. Jeg lever ikke et normalt liv, synes jeg. Nei, det er helt klart det. Jeg lever et jævla møkkaliv, og all fokus går rundt en negativ greie egentlig. Jeg våkner jo nesten med mareritt, om natten eller om morgenen.

Livsperspektivet er så kort. Livsperspektivet nå går frem til neste prosesskrift og rettssak og sånne ting. (...) Men det er så konsumerende dette livet her at det er 100 prosent dette her. Det er livets kamp, heter det, skapt av mor som nekter samvær med barna mine. Hun har jo egentlig skapt et sant helvete.

Sitatet illustrerer hvor krevende en av disse tre erfarer samværssaken. Samværssaken er styrende for hvordan denne faren ser for seg tiden fremover. Han venter på neste fase i samværssaken, og mens han venter, forberedes saken. Dessuten viser sitatet at han mener ekspartner har ansvar for at samværet er opphørt.

Dalgard m.fl. (1995:22-23) grupperer mestringsreaksjoner i to grupper: problemløsende og følesesfokuserede mestringsmåter. Problemløsende mestringsmåter innbefatter handlinger som har til hensikt å gjøre noe konstruktivt med den situasjonen man er i. Fedrenes strategi om å sette seg inn i lover og regler synes problemløsende. Problemløsende handlinger vil trolig gi oversikt over en ellers vanskelig situasjon. Følesesfokuseret mestring har som ”mål å regulere

de følelsesmessige konsekvensene av hendelsen” (s. 23). Ofte kombineres disse mestringsstrategiene når man opplever en krevende livssituasjon.

Det enkelte menneskes liv er innevevd i relasjoner som omfatter familie og slekt, venner og andre mennesker (Elder og Shanahan 1997). I en krevende livssituasjon synes det naturlig å søke støtte og bistand fra andre mennesker. Det å ta i mot støtte og bistand fra andre er en måte å mestre en krevende livssituasjon på. Fedrene forteller at de får støtte fra familie og venner. To forteller at de har mange å rådføre seg med. De har også kamerater som har liknende erfaringer som dem. Det synes å være en trøst. En av dem sier at han bare hører på de som er enige med ham. Den tredje forteller at han får god støtte fra advokaten. Advokatens innsats betyr mye for ham siden de han kjenner er opptatt med sine liv, forteller han. Hans sosiale nettverk er mindre enn de to andre fedrenes.

Samværsproblemene er altså en stor påkjenning for dem og livssituasjonen erfares som vanskelig. Samværsituasjonene er uavklarte. Det innebærer at deres livssituasjon preges av usikkerhet, og det er vanskelig for dem å planlegge fremover så lenge samværsaken er uavklart. De to fedrene som unngår sosial kontakt er begge anklaget for incest. Ved å unngå kontakt med andre, slipper de begge unna ”de andres sanksjoner som skaper skam” (Frønes 2001:72). Det å unngå sosial kontakt blir en måte å mestre situasjonen på. En forteller at han er usikker på om andre tror han er skyldig, mens den andre mener ingen tror han er skyldig. Den ene vurderer å gå til søksmål fordi han føler at han har mistet ære, forteller han. Informanten erfarer altså at hans renommé er svekket. Skam i det moderne samfunn knyttes til identitet og selvet (ibid:79). I det moderne samfunn, er æren individualisert (ibid:78). Incestanmeldelsene gir trolig en opplevelse av å være stigmatisert, altså diskvalifisert fra full sosial aksept (Goffman 1963 i Vølstad 2002:28). Det antas at en incestanmeldelse gir en opplevelse av å være stigmatisert. Samværsaken er spesielt krevende og uoversiktlig for disse to fedrene.

Helse

Livspåkjenninger vi utsettes for kan gjøre oss syke (Dalgard m.fl. 1995). Hvor belastende den enkelte opplever hendelser både erfares og vurderes forskjellig. Vanskelige hendelser ”krever emosjonell bearbeiding gjennom redefinering og akseptering (ibid:23). Noen av fedrene

fortalte at de hadde gått i terapi eller gikk i terapi for å bearbeide belastningen rundt samværsituasjonen. I materialet finnes et eksempel på en far som valgte bort psykologhjelp med den begrunnelse at slik hjelp kunne bli brukt mot han under en eventuell rettsak om barnefordeling. Det kan tenkes at fedre som behøver psykologhjelp for å bearbeide belastninger rundt samværsituasjonen velger det bort fordi de er engstelige for at psykologen skal bli innkalt som vitne under barnefordelingssaken. Dette kan innebære at livssituasjonen blir unødig vanskelig fordi de ikke kan nyttegjøre seg av behandlingen. Redselen for å bli stilt i et dårlig lys under barnefordelingssaken og få en redusert plass i barnas liv, veies opp mot bedre helse. Det synes betenkelig at psykologhjelp kan brukes mot en når en trenger det mest.

Samværsproblemene innebar en tilleggsbelastning for to av fedrene som var deprimerte en tid før samværsproblemene begynte. Begges depresjoner var jobbrelatert. Depresjonen forverret seg etter samlivsbrudd for en av dem. De var altså i en sårbar situasjon da samværsproblemene startet. Samværskonflikten påvirket dem antakelig spesielt mye av den grunn. Samværsproblemene gjorde ham også syk, forteller den andre. ”Jeg har blitt fysisk syk av dette her. Det har vært ganske tøft. Nå føler jeg at jeg er på bedringens vei,” sier han. Sammenfallende livspåkjenninger er ekstra belastende.

Aksept og resignasjon

Dette avsnittet omhandler livssituasjonen til fem av fedrene. Samværsaken synes ikke å ha store konsekvenser for dem mer i det daglige. Samværsituasjonene er likevel forskjellige; tre har samvær og to er uten samvær. Fedrene har en del til felles. Det virker som de takler samværsituasjonen relativt bra. Alle jobber fulltid. Noen forteller at de får god støtte fra arbeidskollegaer. En har ny samboer. En annen har kjæreste. Fedrenes nye partnere støtter dem i samværsaken, forteller de. En tredje har nylig avsluttet et parforhold. Ekskjæresten støttet ham, forteller han. Det å få ny partner er et gode for folks psykiske helse, viser undersøkelser (f. eks. Thuen 2004:153). To uttrykker at de vil vente med å innlede et nytt parforhold.

Tre har til felles at samværsituasjonen er *avklart*, men livssituasjonen deres er forskjellig. En har samvær, to har ikke. Faren som har samvær legger vekt på å være sammen med barnet sitt og familie og venner. Når han ikke har samvær, arbeider han mest mulig. Samlivsbruddet var

en ”tung påkjenning for meg”, sier han. Han forteller at han setter mer pris på vennene sine nå enn før samlivsbruddet, og at han får god støtte fra foreldre og søsken.

Samværssituasjonen til to uten samvær er forskjellig. Den ene er uten samvær, men treffer likevel barnet jevnlig. Han besøker ekspartner og barnet, og de besøker også ham.

Samværskonflikten strakk seg over flere år. Han føler seg urettferdig behandlet, og trekker paralleller mellom samværssaken og en ”kafkaprosess”. Han sier:

Det blir ikke vektlagt som et stort problem at far blir stengt ute. Det er derfor det er en kafkaprosess å gå igjennom dette systemet, for det er minst fem instanser som på en eller annen måte har noe med det [samværssaken] å gjøre. Ingen tar ansvar for å gjøre noe.

Det [ekspartners bidrag] er en privat straffeinstitusjon som straffer, men du skjønner ikke hvilken rettferdighet som ligger bak at du skal bli utsatt for noe sånt.

Det offentlige håndtering av samværssaken, og ekspartners tilnærming til konflikten gjør det vanskelig for ham å relatere seg til situasjonen han opplever. Det er vanskelig for ham, i likhet med Josef K. i Franz Kafkas ”Prosesen”, både å relatere seg til det han opplever, og å finne en sammenheng i det han gjennomgår (Lorentzen 2004:20). Selv om han er barnets far, erfarer informanten at han blir utestengt som forelder av det offentlige og ekspartner. Det er vanskelig for ham å forstå. Dersom en hendelse er vanskelig å forstå fanges man i problemdefinerings (Dalgard m.fl. 1995:17, 23). Når man ikke forstår hva som skjer vanskeliggjøres muligheten for problemløsning, og belastningen livspåkjenningen medfører øker (ibid). Samværssaken har dessuten gjort at han har mistet troen på rettsprinsippet, forteller han. Samværskonflikten var en stor livspåkjenning for ham. Den andre faren er både uten samvær og kontakt med barna. Han beskriver livssituasjonen sin slik:

Før [da han bodde sammen med ekspartner og barna] så var det den firkantede syklusen, og det blir jo litt ensformig, tar litt på. Da hadde jeg unger og familie og stødig og far, og den fasadetyper opplegg, mens nå mangler jeg ungene, men jeg har fått igjen en hel masse frihet. Det synes jeg er godt. Gjør masse interessant, og treffer hyggelige jenter. Har en fin jobb. Ja, tjener passe med penger. Så jeg trives med det også i og for seg.

Det virker som han har forsonet seg med livssituasjonen sin, og funnet en ny plattform i livet. Han liker at han har fått tilbake friheten han hadde før han fikk barn. Når han sammenlikner livet han hadde før, med det han har nå, legger han vekt på det positive med livet som enslig. Aksept av en situasjon setter i sving en ”livskvalitetsforbedrende kraft”, i følge psykologen Anna Kåver (2005). Det å akseptere en situasjon innebærer ikke automatisk at man synes noe

er bra, riktig eller rettferdig (ibid). Selv om han har akseptert situasjonen, forteller han at han bruker tid på å arbeide for og styrke fedres rettigheter. En annen far gjør også det. Det kan være at sorgen og savnet etter barna kanaliseres inn i dette arbeidet.

Samværssituasjonen til to er *uavklart*. Begge har samvær, men livssituasjonen preges likevel av at de erfarer en avstand mellom ønsket og faktisk samvær. De aksepterer ikke at de har en redusert plass i barnas liv. Begge er opptatt av samværsproblemene de erfarer. Fedrene krever mer samvær og gjør enkelte forberedelser til en eventuell rettssak. En strategi en av dem har, er å ta vare på all skriftlig kommunikasjon med ekspartner. Han tar vare på e-poster og laster ned tekstmeldinger på PC'n. Selv om han antar at han vil tape en mulig rettssak, er han opptatt av dennes betydning for hans forhold til barnet. "Men i hvert fall, da kan jeg stå der med hele... om 15 år å si; "Ja, jeg prøvde for jeg var så glad i deg, men lovene var ikke slike", sier han. Kostnadene ved en eventuell rettssak gjør at de kvier seg for å gå til sak. Den andre faren mener det er urettferdig at ekspartner får dekket utgiftene ved en eventuell rettssak, mens han ikke får det. Samværssituasjonen vil være "bakgrunnsstøy" i årene som kommer, antar han. Relasjonen til ekspartner sammenlikner han med forholdet mellom israelerne og palestinerne. "Så er det litt stille en stund, så blusser det opp et eller annet," sier han. Hans bevegelsesfrihet begrenses siden han må bo i nærheten av barnet. Et annet minus han nevner er at han grunnet barnebidraget må ha en inntekt. Samværsproblemene han erfarer er en livspåkjenning som både skaper uforutsigbarhet og endrede livsbetingelser.

Likevel virker det som han og de øvrige fire takler livssituasjonen bra. Det var ingen av dem som fortalte om helseproblemer som følge av samværssituasjonen.

Avslutning

Samværsproblemer kan innebære en vedvarende belastning. Det å bli samværsfar var for de fleste av fedrene i denne studien uønsket. De fleste fedrene takler likevel livssituasjonen bra. Noen har mistet kontakten med barna. Tre av dem erfarer samværssituasjonen som en belastning preget av uforutsigbarhet. Samværsproblemene har betydning for deres sosiale liv, yrkesdeltakelse og helse. En beskyttelsesfaktor i en vanskelig situasjon, er støtte fra familie og venner. Møter med andre i liknende situasjoner, f. eks. gjennom foreninger som F2F gir trolig en følelse av fellesskap, og en støtte og trøst i å vite at man ikke er alene om

problemene. Samtidig kan fellesskap i en aktivistisk organisasjon bidra til at medlemmene oppildner hverandre slik at konflikten vedlikeholdes eller opptrappes, og gjøre det vanskeligere for den enkelte å akseptere en situasjon som den enkelte far har små utsikter til å endre på.

Fedrenes livssituasjon preges på forskjellige måter av samværssaken og deres begrensede plass i barnas liv. Det synes ikke å være slik at de som var mest engasjert i barnas liv da de bodde sammen med dem, savner dem mest. Alle fedrene er opptatt av barna og savner dem når de ikke er sammen med dem.

Livssituasjonen til fedrene varierer, men et felles trekk for dem som erfarer saken som uavklart, er at de venter på neste trinn i samværssaken. Mens de venter brukes mye eller deler av tiden på å forberede saken. De som erfarer samværssaken som uavklart, er mest opptatt av den.

Kapittel 8. Konklusjon og veien videre

I denne oppgaven har jeg skildret samværssituasjoner fra fedres ståsted i lys av likeverd i parforhold og faderskap. Hensikten har vært å beskrive hva som skjer når samværet blir mangelfullt eller opphører, og hva samværssituasjonen innebærer for fedrenes livssituasjon. Jeg har dessuten forsøkt å belyse hva fedrene vektlegger i sitt faderskap.

Studiens fedre ble med ett unntak rekruttert via Foreningen 2 foreldre (F2F). Jeg vil nå oppsummere hovedpoenger fra analysen. Til slutt foreslås videre forskning.

Konklusjoner om parforhold, faderskap og samvær

Samlivene var slik fedrene fremstilte det preget av at en part satte premissene for samlivet. Ekspartner la premisser for noen av samlivene, fedrene de andre. Hva betyr manglende likeverd i parforholdet for fedrenes samværssituasjoner? Der samlivene bar preg av mannsdominans er fedrene uten samvær. Dessuten var foreldresamarbeidet konfliktfylt før det opphørte. Tre fedre opplevde at ekspartner la premissene for samlivet. Selv om to av (disse) tre var uten samvær, var ikke samværssituasjonene like fastlåste. De fastlåste samværssituasjonene kan forstås i lys av mannsdominerte samliv. Resultatet synes å stemme overens med undersøkelsen til Moxnes (1990). Undersøkelsen viste at når ektefellerelasjonen bar preg av mannsdominans, samarbeidet partene heller ikke etter foreldrebrudd. Foreldre som delte foreldreoppgaver under samliv fortsatte med det etter samlivsbrudd (ibid). Samværet var omfattende for faren som beskrev et samliv preget av likeverd.

Kommunikasjonen under samlivene beskrives i hovedsak som dårlig. Etter samlivsbrudd opplever de fleste at kontakten og kommunikasjon med ekspartner er begrenset eller opphørt. Eksemplene kan tyde på at begrenset kommunikasjon under samliv videreføres etter foreldrebrudd. Siden utvalget er begrenset og valgt for å belyse samværsproblemer, er det usikkerhet tilknyttet denne forståelsen.

Et konfliktområde gjaldt barneoppdragelse idet fedrene kunne være uenige om hvilke grenser barna skulle ha. Det er fedrene uten samvær som i hovedsak var uenige med ekspartner om barnas oppdragelse. Uenigheter om barneoppdragelse kan derfor ha betydning for samværets omfang. Der samværssituasjonen er mest fastlåst var det sterkest uenighet. Mødrene følte

gjærne at fedrene ikke har fullstendig respekt for barna som individer. Dessuten gir materialet eksempler p a at noen av fedrene mangler kjennskap til ekspartners oppdragelsespraksis. Dette knyttes til at partene ikke kjente hverandre tilstrekkelig i forkant av barnets f odsels, og i ett tilfelle at samlivet var relativt kort.

For de fleste synes ikke barneomsorg  a v are et konflikttema. Fedrene opplever i hovedsak b ade egen og ekspartners omsorg som god. Men to fedre er bekymret for om ekspartner ivaretar barna tilstrekkelig godt. De ser mangler ved ekspartners omsorg. Usikkerheten rundt hvordan barna har det gjør arbeidet for en god samv ersordning ekstra viktig. Jeg mener fedrenes bekymring styrker opplevelsen av at deres tilstedev erelse i barnas liv er avgj orende for barnas fremtid.

Det virker som de fleste fedrenes deltakelse i barneomsorgen under samliv handlet om deres egne  nsker om deltakelse og ikke s a mye om ekspartners forventninger. Samtidig b erer de fleste samlivene preg av den ene parts premisser, noe som trolig begrenser forhandlinger om barneomsorg og husarbeid. M aten noen av samlivsbruddene fant sted p a, tyder p a at samlivene bar preg av lite  penhet og forhandling.

Et negativt farsbilde er en spore til forandring for fedrene jeg intervjuet. Fedrene som opplevde sine fedre som lite til stede vektlegger n arhet til barna. Deres  nsker for barna handler blant annet om at de skal bli trygge p a seg selv og f a selvtillit. Det  a lytte til barna er viktig for dem. Noen vil formidle og videref ore fritidsinteresser til barna. Flere fremst ar dessuten som omsorgspersoner i motsetning til generasjonen foran. Enkelte forst ar sin fars farspraksis i et generasjonsperspektiv med vekt p a de faderskapsforventninger de m otte. Hva som forventes av en god far forandres. Generasjonsoverf oring av en positiv farspraksis gir materialet ett eksempel p a. Denne faren opplevde egen fars tilstedev erelse positivt, og la ogs a vekt p a  a v are tilstede p a samme m ate overfor eget barn. En annen far var opptatt av at hans deltakelse som far er avgj orende for s onnens selvfullelse og de valg s onnen vil ta som far. Opplevelsen av at du er betydningsfull som far i ditt barns liv vil han bringe videre. Vi kan trolig konkludere med at materialet b ade gir eksempler p a forandring og kontinuitet i overf oring av faderskap mellom generasjoner. Fedrenes forst aelse av en endret farspraksis og vektlegging av deltakelse, mener jeg har betydning for fedrenes tiln erming til sp orsm alet om

samvær. Ønsker om økt samværsmengde kan forstås i lys av diskursen om den nærværende far.

En faderskapsideologi som fordrer nærhet og deltakelse er viktig for fedrene. Dagens fedre møter forventninger om tilstedeværelse og engasjement. Flere opplever at de har lyktes med å være deltagende. Selv om fedrene gir inntrykk av å ha prioritert tid sammen med barna har noen i praksis prioritert arbeidsoppgaver fremfor tid med barna. Mødrene har hatt det daglige ansvaret. Vi ser at barneomsorgen er kjønnet. Jobben ble imidlertid nedprioritert av én. Han var sammen med barnet på dagtid og arbeidet om kvelden. De andre fedrene opplevde ikke lønnsarbeid som hinder for deltakelse og for god kontakt med barna. Ved å tilbringe fritid sammen med barna kan vi si at fedrene i ulik grad har ervervet seg sitt faderskap. Det minnes om at noen av fedrene likevel arbeidet mye i perioder, og derfor ikke kan ha gitt mye daglig nærhet. Alle fedrene opplever kontakten og relasjonen til barna som god. Dette ser jeg på som avgjørende for deres ønsker om samvær og økt samværsmengde. Vi ser likevel at de av fedrene som har begrenset eller manglende samvær opplever at forholdet til barna preges av en viss avstand. De to som ikke levde sammen med barnets mor da barnet ble født, vektlegger også at de har god kontakt med barnet. For dem etableres det ervervede faderskap i samværstiden.

Materialet kan tyde på at det tilskrevne faderskap er spesielt viktig for fedre med en perifer plass i barnas liv. Opplysninger fra barnehage og skole gir et bilde av barnas livssituasjon de synes det er verdt å kjempe for, og som de ellers ikke ville fått innblikk i. Tilbakeholdelse av informasjon antas i enkelte tilfeller å handle om å beskytte barna. Grad av kontakt med ekspartner er dessuten avgjørende for flere fedres kjennskap til barnas interesser og hverdag. Eksemplene viser at når kontakten mellom foreldre er begrenset eller har opphørt, har fedre begrenset eller ingen innblikk i barnas livssituasjon. Mødrene har daglig oppfølging og oversikt over barnas hverdag. Fedrene er på mange måter avhengig av ekspartners velvillighet til å dele opplysninger om barna med dem. Samarbeidet mellom foreldrene kan trolig styrkes dersom de blir enige om å utveksle lik informasjon om barna. Mor kan få vite hvordan barnet har det hos far, og omvendt. En åpen dialog om barnet forekom blant informantene. Denne formen for foreldresamarbeid synes å være basert på *gjensidig tillit* der begge stoler på at den andre gir god omsorg og barneoppdragelse. Samlivet var preget av at foreldrene samarbeidet

om barnet. Eksemplet viser at et godt foreldresamarbeid under samliv videreføres etter samlivsbrudd.

Konklusjoner om samvær og livssituasjon

I kapittel 6 så vi først på samværsituasjonene til fedrene uten samvær. Fedrene har hatt samvær i perioder, men opplevde etter en tid at samværet ble stanset. Samværsproblemene omhandler forhold som berører barna. Samværet for tre er opphørt fordi barna tilsynelatende blir urolige ved samvær. Det er ekspartner som stanser samværet med denne begrunnelsen. Det ble stilt spørsmål ved om det var barnas uro eller sin egen uro mødrene var opptatt av. Ekspartnerne laget bråk ved henting og bringing, og brukte deretter barnas uro som begrunnelse for samværsstansen. Vanligvis er det krevende å møte tidligere samboer/ektefelle etter samlivsbrudd. En nærliggende antakelse er at det er ekstra krevende når konflikten mellom partene er sterk. Konflikten som oppstår når barna hentes/bringes kan muligens relateres til dette. Et eksempel viser at samværet er opphørt grunnet barnas psykosomatiske plager. Samværet opphørte etter at moren får rettens medhold i at samværet bør stanses. I forkant har faren presset i gang samværet og i tillegg bidratt til et økt konfliktnivå.

Til disse eksemplene knyttes betegnelsen ”konfliktspiral” som Frode Thuen bruker på en selvforsterkende konflikt. Utgangspunktet er partenes uenighet om samværets omfang. Det virker som partenes ulike utspill vedlikeholder konflikten. Meklingen bidrar heller ikke til enighet. En opplever også at ekspartner brått avlyser samværsavtaler. Situasjonen når barna overleveres er opprivende, og fedrene møter ekspartners oppførsel med å ta med vitner når barna hentes/bringes. Dette kan igjen gjøre at samværskonflikten eskalerer selv om fedrenes hensikt er å beskytte barna. Et annet moment som kan bidra til konfliktøkning, er fedrenes opplevelse av at ekspartner holder tilbake informasjon om barna. Dette gjelder også for én av fedrene som har samvær. Vi kan konkludere med at samværsproblemene utvikles gradvis og eskalerer som følge av partenes utspill. Utspillene bidrar til et dårlig samarbeidsklima mellom dem.

Incestanmeldelser er grunnen til at to fedre er uten samvær. Fedrene fortalte at ekspartner leverte falske incestanmeldelser. Usikkerheten som råder rundt slike saker gjør det vanskelig å gjenoppta samværet.

To av fedrene som har samvær opplever konflikter omkring samværets omfang og foreldreansvar. Eksempler på andre samarbeidsvansker er barnets eiendeler og informasjonsutveksling om barna. Konfliktspiral kan også betegne én av disse fedrenes samværssituasjon. Fedrenes samværssituasjoner har til felles at foreldresamarbeidet er skjørt, men at partene kommuniserer med hverandre. Det virker som disse fedrene har samvær fordi også ekspartnerne er innstilt på at far skal være til stede i barnas liv. Det var særlig i bruddfasen at fedrene opplevde begrensninger i samværets omfang.

Materialet gir ett eksempel på en samværssituasjon som fungerer bra. Foreldresamarbeidet fungerer godt og barnet har beholdt familien sin etter samlivsbrudd. Denne farens tilnærming til samværssituasjonen preges av forsoning. Eksemplet fremstår som en kontrast til de andre fedrenes samværssituasjoner. Samtidig kan altså enkelte av fedrenes samværsproblemer ha oppstått fordi den andre parten står i veien for samvær. Fedrene ville ha foretrukket et tilfredsstillende foreldresamarbeid, og inngått en samværsavtale med ekspartner ved foreldrebrudd.

Når vi ser på samværssituasjonene til fedrene som fikk barn uten samliv som ramme, er et felles trekk at kjæresteforholdene var kortvarig, og at partene ikke var samkjørte i forkant av graviditeten og barnets fødsel. En annen faktor jeg mener vanskeliggjør foreldresamarbeidet, er at partene ikke har kjennskap til hverandres omsorgspraksis siden de ikke har levd sammen og sett den andre i aksjon som forelder. Usikkerheten som knyttes til den andres omsorgspraksis kan dermed ligge til grunn for ekspartners begrensning av samværets omfang.

I kapitlet "Venting og resignasjon" tok jeg utgangspunkt i begrepet "livspåkjenning" for å analysere fedrenes livssituasjon. Samværsproblemer forstås som en livspåkjenning det er utfordrende å takle. Livssituasjonen til fem fedre synes nokså bra. Et kjennetegn ved deres livssituasjon er en avklart samværssituasjon. Jeg forstår det slik at det gir stabilitet. Dette gjelder først og fremst fedrene som har samvær, men også enkelte av dem uten samvær. Samværsproblemene har størst påvirkning på tre fedres livssituasjon. Samværssituasjonen var på intervjuutidspunktet uavklart, noe som innebærer usikkerhet. Det antas at en uavklart samværssituasjon tærer på kreftene. De to som var anmeldt for incest unngikk sosial kontakt med andre. Det tolkes slik at fedrene opplever å bli stigmatisert. Samværsproblemene

innebærer en større livspåkjenning for disse tre enn for de andre. Et annet kjennetegn ved fedrenes livssituasjon er venting. Fedrene uten samvær venter på neste ledd i samværssaken og på at tiden skal arbeide for dem. De som har samvær venter på neste samværs helg, eller på å få mer samvær.

Forslag til videre forskning

En videreføring av denne studien kan være å undersøke samværsproblemer fra mødres ståsted og dermed få et mer helhetlig bilde av temaet. Hvordan forstår mødre samværsproblemer? Å se på samværsproblemer med et større utvalg fedre med og uten kontakt med Foreningen 2 foreldre kan være interessant. I tillegg vil det trolig være en fordel med oppfølgingsstudier slik at tidsperspektivet ivaretas.

Studien kan også videreføres ved å ta for seg hvordan samværsforeldre og barn med innvandrerbakgrunn opplever samvær. Det kan være interessant å se om utfordringene de møter er annerledes enn samværsforeldre og barn med norsk kulturell bakgrunn, og dessuten hvilke føringer kulturell bakgrunn gir på relasjonen mellom forelder-barn og valg av samværsaktiviteter.

Det trengs også mer forskning om barneperspektivet i problemfylte samværssituasjoner. Hvordan opplever barn å dele på og bo hos mor og far? Hva forventer de av foreldrene? Med hvilke ord beskriver barn foreldres konflikter? Hvordan opplever de foreldres konflikter og samarbeid? Hva skal til for at foreldre kan samarbeide bedre? En måte å ivareta barn som informanter, kan være å knytte studien opp mot samtalegrupper i regi av helsesøster på skolen eller helsestasjon, eller på familievernkontor.

Litteratur:

- Andenæs, A. 2006. "Barnets beste" og utviklingspsykologi i velferdsstaten: Nøytrale formuleringer med kjønnete betydninger. S. 36-49 I *Tidsskrift for kjønnsforskning*. Tema: Barn. Nr. 4.
- Arendell, T. 1995. *Fathers & Divorce*. Thousand Oaks, California. USA. Sage Publications.
- Beck, U. 1995. Introduction. S. 1-10. I Beck, U. and E. Beck-Gernsheim. *The normal chaos of love*. Cambridge. Polity Press.
- Beck-Gernsheim, E. 1995. Ch. 2. From love to liaison. Changing relationships in an individualized society. Ch. 3. Free love, free divorce. The two sides of liberation. S. 45-101 I Beck, U. og E. Beck-Gernsheim. *The normal chaos of love*. Cambridge. Polity Press.
- Bergsten, B. og M. Bäck-Wiklund. 1996. Modern Fathers – between Tradition and Relation. S. 59-78 I Björnberg, U. og A. K. Kollind (red). *Men's Family Relations*. Department of Sociology. Göteborg University. Stockholm. Almqvist & Wiksell International.
- Birkelund, G. H. og T. Petersen. 2005. Det norske likestillingsparadokset. Kjønn og arbeid i velferdssamfunnet. S. 126-153 I Frønes, I. og L. Kjølørød (red). *Det norske samfunn*. 5. utgave. Oslo. Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Björnberg, U. 1992. *European Parents in the 1990s*. Transaction Publishers.
- Björnberg, U. og A. K. Kollind (red). 1996. *Men's Family Relations*. Department of Sociology. Göteborg University. Stockholm. Almqvist & Wiksell International.
- Brandth, B. og E. Kvande. 2003. *Fleksible fedre. Maskulinitet, arbeid og velferdsstat*. Oslo. Universitetsforlaget.
- Brandth, B. og E. Kvande. 1996. Nye fedre i likestilte familier. S. 161-176 I Brandth, B. og K. Moxnes (red). *Familie for tiden. Stabilitet og forandring*. Oslo. Tano Aschehoug.
- Bratterud, Å., Emielsen, K., og O.F. Lillemyr. 2006. *Menn og omsorg i familie og profesjon*. Bergen. Fagbokforlaget.
- Bråten, S. 2004. *Kommunikasjon og samspill – fra fødsel til alderdom*. 2. utgave. Oslo. Universitetsforlaget.
- Byberg, I. H. 2002. Norge i verden: Finnene skiller seg hyppigst. www.ssb.no/samfunnsspeilet/utg/200201/06/art-2002-02-28-01.html
- Cheal, D. 2002. *Sociology of Family Life*. New York. Palgrave.
- Chen, Z. Y. og H. B. Kaplan. 2001. Intergenerational Transmission of Constructive Parenting. S. 17-31 I *Journal of Marriage and Family* 63 (February 2001).
- Chapman, G. 2002. *Kjærlighetens fem språk. Hvordan uttrykke hjertevarme overfor den du er glad i*. 2. opplag 2002. Første utgave 1998. Lunde forlag.
- Dahlhaug, T. E. 2002. *Hvordan opplever barn tap av kontakt med fedre etter samlivsbrudd? Rapportutgave av hovedfagsoppgave i sosialt arbeid*. Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap. NTNU. Høsten 2001. Trondheim. Allforsk.
- Dalgard, O. S., Ystgaard, M. og J. I. Brevik. 1995. Sosiale miljøfaktorer og psykisk helse. Modell og sentrale begreper. S. 13-36 I Dalgard, O. S., Døhlle, E. og M. Ystgaard (red). *Sosialt nettverk, helse & samfunn*. Oslo. Universitetsforlaget.
- Danielsen, K. 1990. *De gammeldagse piker. Eldre kvinner forteller om sitt liv*. Oslo. Pax Forlag AS.
- Du Bois-Reymond, M. et al. 1993. Modern family as everyday negotiation: continuities and discontinuities in parent-child relationship. S. 87-99 I *Childhood* Vol.1.
- Dzamarija, M. T. 2002. Inngåtte ekteskap. "Halve Norge" har sagt ja. www.ssb.no/samfunnsspeilet/utg/200201/05/art-2002-02-28-01.html
- Eco, U. 2002. *Kunsten å skrive en akademisk oppgave, Hovedoppgave og masteroppgave*. Forord ved Thomas Hylland Eriksen. Oslo. Idem.

- Ehrensaft, D. 1995. Bringing in Fathers: The Reconstruction of Mothering. S. 43-59 I *Becoming a Father – Contemporary, Social, Developmental, and Clinical Perspectives*. Shapiro, J. L, Diamond, M. J. & M. Greenberg (red). New York. Publishing Company.
- Ekenstram, C. 2006. Mansforskningens bakgrund och framtid: Några teoretiska reflexioner. S. 7-23 I *Nordisk tidsskrift for maskulinitetsstudier* (norma). Vol.1. Nr.1.
- Elder, G. H. jr. og M. J. Shanahan. 1997. Oppvekst, sosial endring og handlingsevne. Et livsløpsperspektiv. S. 19-45 I Frønes, I., Heggen, K. og J. O. Myklebust (red). *Livsløp. Oppvekst, generasjon og sosial endring*. Oslo. Universitetsforlaget.
- Ellingsæter, A. 2005. "Tidsklemma" – metafor for vår tid. *Tidsskrift for norsk samfunnsforskning*. Nr. 3. S. 297-326.
- Ellingsæter, A. L. og A. Leira. (red) 2006. *Politicising parenthood in Scandinavia. Gender relations in welfare states*. Bristol. The Polity Press.
- Everingham, C. 1994. *Motherhood and modernity*. Buckingham. Open University Press.
- Fabricius, W. F. 2003. Listening to Children of Divorce: New Findings That Diverge From Wallerstein, Lewis, and Blakeslee. S. 385-396 I *Family Relations*. Vol. 52. No.4.
- Faleide, A. O. 1990. *Psykosomatikk hos barn og ungdom, modeller, teoriar, tilfelle*. Oslo. Spartacus
- Fog, J. 1994. *Med samtalen som utgangspunkt. Den kvalitative forskningsinterview*. København. Akademisk forlag.
- Foreningen 2 foreldre (F2F). 1996. *Høringsnotat med forslag til endringer i Barneloven kap. 1-6 Lov om barn og foreldre av 1981*.
- Foreningen 2 foreldre (F2F). 1998. *Tidsskriftet 2foreldre*. 4/1998
- Frøberg, S. 1993. *Samvær etter samlivsbrudd. En gjennomgang av foreliggende forskningslitteratur*. Oslo. Institutt for samfunnsforskning. Rapport 93:12.
- Frønes, I. 2001. Skam, skyld og ære i det moderne. S. 69-80 I Wyller, T. (red). *Skam. Perspektiver på skam, ære og skamløshet i det moderne*. Bergen. Fagbokforlaget.
- Frønes, I. 2004. Sosialisering, subjekt og samfunn. Mot en dialogisk forståelse av selv og sosialisering. S. 250-268 I Frønes, I. og T. Schou Wetlesen (red). *Dialog, selv og samfunn*. Oslo. Abstrakt forlag.
- Furseth, I. og E. L. Everett. 1997. *Hovedoppgaven. Hvordan begynne – og fullføre*. Oslo. Tano Aschehoug.
- Galtung, T. 1998. Barnet og foreldrenes rettssak. Vedlegg 4. s. 121-124 I *NOU 1998:17. Barnefordelingssaker – avgjørelsesorgan, saksbehandlingsregler og delt bosted*.
- Gähler, M. 1999. Att skiljas är att dö en smula... Skilsmässa och psykisk ohälsa hos svenska kvinnor och män. S. 4-39 I *Sociologisk forskning*. 4/99.
- Granrusten, P. T. 1996. Partnervalg. S. 104-121 I Brandth, B. og K. Moxnes (red). *Familie for tiden*. Oslo. Tano Aschehoug.
- Hagestad, G. O. 1987. Generasjoner: Livets gang, slekters gang, historiens gang. S. 9-13 I *Samtiden*.
- Hjort, K. og S. Baagøe Nielsen. 2003. *Mænd og omsorg*. København. Hans Reitzels Forlag.
- Hochschild, A. R. 1997: *The time bind: when work becomes home and home becomes work*. New York. Metropolitan Books.
- Holmberg, C. 1993. *Det kallas kärlek. En socialpsykologisk studie om kvinnors underordning och mäns överordning bland unga jämställda par*. Göteborg. Mån-pocket. Carin Holmberg och Anamma förlag.
- Holter, Ø. G. 2006. De nye fedrene og kjønnskontraktens forvandling. S. 681-682 I *Tidsskrift for norsk psykologforening*. Juli 2006. Vol. 43. Nr. 7.
- Holter, Ø. G. 1989. *Menn*. Oslo. H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard).
- Holter, Ø. G. og H. Aarseth. 1993. *Menns livssammenheng*. Oslo. Ad Notam Gyldendal.

- Haaland, K. R. 2002. *Barnet i skilsmissen: et barneperspektiv på familieomforming*. Oslo. Universitetsforlaget.
- Haaland, T., Clausen, S-E. og B. Schei (red). 2005. *Vold i parforhold – ulike perspektiver. Resultater fra den første landsdekkende undersøkelsen i Norge*. NIBR-rapport 2005:3.
- Haavind, H. 1982. Makt og kjærlighet i ekteskapet. S. 138-171 I Haukaa, R., Hoel, M. og H. Haavind (red). *Kvinneforskning: Bidrag til samfunnsteori. Festskrift for Harriet Holter*. Oslo. Universitetsforlaget.
- Haavind, H. 2006. Midt i tredje akt? Fedres deltakelse i det omsorgsfulle foreldreskap. S. 683-693 I *Tidsskrift for norsk psykologforening*. Juli 2006. Vol. 43. Nr. 7.
- Isdal, P. 2000. *Meningen med volden*. Oslo. Kommuneforlaget AS.
- Jamieson, L. 1998. *Intimacy. Personal Relationships in Modern Societies*. Cambridge. Polity press.
- Jensen, A. M. 2001. Barn bor med far når far bor med mor. *Samfunnsspeilet*. Nr. 3.
- Jensen, A. M. 2005. Barn som bor med far bor også med mor. *Samfunnsspeilet*. Nr. 2.
- Jensen, A. M. 1992. *Det vaklende faderskapet? Barns familier etter samlivsbrudd*. NIBR-rapport 1992:9.
- Jensen, A. M. 1999. Fra faderkontroll til moderansvar. S. 63-78 I Jensen, A. M. et al (red). *Oppvekst i barnets århundre. Historier om tvetydighet*. Oslo. adNotam Gyldendal.
- Jensen, A. M. 2004. Harde fakta om myke menn. S. 201-230 I Ellingsæter, A. L. og A. Leira (red). *Velferdsstaten og familien. utfordringer og dilemmaer*. Oslo. Gyldendal Norsk Forlag.
- Jensen, A. M. 1996. Hva skjer med barns familier? s. 30-50 I Brandth, B. og K. Moxnes (red). *Familie for tiden. Stabilitet og forandring*. Trondheim. Tano. Aschehoug.
- Jensen, A. M. og S. E. Clausen. 2000. *Barndom – forvandling uten forhandling? Samboerskap, foreldreskap og søskenskap*. Prosjektrapport NIBR 2000:6
- Jensen, A. M. og S. E. Clausen. 1997. *Samvær og fravær. Foreldres kontakt med barn de ikke bor sammen med*. NIBR-Notat 1997:103.
- Jevne, K. 1998. *Samværsfedre. En kvalitativ studie av samværsfedres utøvelse og opplevelse av sitt faderskap*. Rapportutgave av hovedoppgave i psykologi. NTNU.
- Johansson, T. 2004. *Faderskapets omvandlingar. Frånvarons socialpsykologi*. Göteborg. Daidalos.
- Juss-Buss. 2000. *Årsrapport for Juss-Buss*.
- Juul, J. 1995. *Dit kompetente barn. På vej mod et nyt værdigrundlag for familien*. Århus. Schönberg. 1. udgave. 2. oplag.
- Juul, J. 2006. Er det så galt å rose barn? S. 58- 59 I *Livet i familien. A-Magasinet*. (Aftenposten) 10.11.2006.
- Juul, J. 2005. *Livet i familien. De viktigste verdiene i samliv og barneoppdragelse*. Oslo. Pedagogisk forum. Norsk utgave 2005.
- Jørgensen, P. Schultz. 1999. Familieliv – i børnefamilien. S. 108-131 I Dencik, L. og P. Schultz Jørgensen (red). *Børn og familie i det postmoderne samfund*. København. Hans Reitzels forlag.
- Kafka, F. 1975. *Prosessens*. 1. utgave 1933. Oslo. Gyldendal.
- Kayser, K. 1993. *When Love Dies. The Process of Marital Disaffection*. New York. The Guilford Press.
- Killén, K. 2000. *Barndommen varer i generasjoner. Forebygging er alles ansvar*. Oslo. Kommuneforlaget AS.
- Kippe, E. 2005. Konstruksjon av kjønn i intervjusituasjonen. S. 21-33 I *Tidsskrift for kjønnsforskning*. Åpent nummer 2005. Nr. 4.

- Kitterød, R. H. 2004. *Foreldreskap på tvers av hushold. Ansvar og omsorg for barn blant foreldre som ikke bor sammen. Resultater fra Undersøkelsen om samvær og bidrag 2002*. Statistisk sentralbyrå. Rapporter 200415.
- Kitterød, R. H. 2005. *Når mor og far bor hver for seg. Ansvar og omsorg for barn før og etter bidragsreformen*. Statistisk sentralbyrå. Rapporter 2005/22.
- Koch, K. og E. Walstad. 2005. *Samvær mellom barn og foreldre som ikke bor sammen*. Oslo. Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Kåver, A. 2005. *Å leve et liv, ikke vinne en krig. Om akseptering*. Oslo. Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Lareau, A. 2002. My Wife Can Tell Me Who I Know. Methodological and Conceptual Problems in Studying Fathers. S. 32-58 I Gerstel, N., Clawson, D. og R. Zussman (red). *Families at work – expanding the boundaries*. Nashville. Vanderbilt University Press.
- Leira, A. 2004. Omsorgsstaten og familien. S. 67-99 I Ellingsæter, A. L. og A. Leira (red). *Velferdsstaten og familien. Utfordringer og dilemmaer*. Oslo. Gyldendal Akademisk.
- Lorentzen, J. 2004. *Maskulinitet. Blikk på mannen gjennom litteratur og film*. Oslo. Spartacus Forlag.
- Lorentzen, J. og W. Mühleisen (red). 2006. *Kjønnsforskning. En grunnbok*. Oslo. Universitetsforlaget.
- Lund, M. 1987. The non-custodial father: common challenges in parenting after divorce. S. 212-224 I Lewis, C. og M. O'Brien (red). *Reassessing Fatherhood. New Observations on Fathers and the Modern Family*. London. Sage Publications.
- Lødrup, P. 2003. Farskapsrevolusjonen [1] S. 83-102 I *Tidsskrift for familierett, arverett og barneverrettslige spørsmål (FAB)*. Nr. 2.
- Løkke, P. A. 2000. *Farsrevolusjonen. Fedre og maskulinitet i en ny tid*. Oslo. Pax.
- Madsen, Aa. S., Lind, D. og H. Munch. 2002. *Fædres tilknytning til spædbørn*. København. Hans Reitzels Forlag.
- Madsen, Aa. S. 2003. Hvor er barnets far? – om forandringer i spædbarnsfaderskapet. S. 164-180 I Hjort, K. og S. Baagøe Nielsen (red). *Mænd og omsorg*. København. Hans Reitzels Forlag.
- Moxnes, K. 1999. Børn og skilsmisse – en forandringsprosess med konsekvenser. S. 309-339 I Denick, L. og P. Schultz Jørgensen (red). *Børn og familie i det postmoderne samfund*. København. Hans Reitzels forlag.
- Moxnes, K. 1994. Hvorfor skiller vi oss? Med kjærligheten som eneste lim. S. 110-117 I Frønes, I. og A. Hompland (red). *Den nye barne- og familiebooka. 20 spørsmål om familiebildene*. Oslo. Universitetsforlaget.
- Moxnes, K. 1990. *Kjernesprengning i familien? Familieforandring ved samlivsbrudd og dannelse av nye samliv*. Oslo. Universitetsforlaget.
- Moxnes, K. 2003. *Skånsomme skilsmisser – med barnet i fokus*. Kristiansand. Høyskoleforlaget AS.
- Moxnes, K og A. Winge. 2000. *Foreldresamarbeid etter skilsmisse*. Trondheim. Allforsk.
- Nissen, M. 1988. *Skilsmisens pris*. Rapport 88:7. København. Social Forsknings Instituttet.
- Noack, T. 2004. Familien i velferdsstaten: fra støttepillen til trojansk hest? S. 39-66 I Ellingsæter, A. L. og A. Leira (red). *Velferdsstaten og familien. Utfordringer og dilemmaer*. Oslo. Gyldendal Akademisk.
- Noack, T. og S. E. Mameland. 1997. Skilsmisser før og nå: som man måler får man svar. *Samfunnsspeilet*. Nr. 3.
- Normann, E. 1993. *Barn og seksuelle overgrep*. Oslo. Ad Notam Gyldendal.
- O'Brien, M. 1987. Patterns of kinship and friendship among lone fathers. S. 225-245 I Lewis, C. og M. O'Brien (red). *Reassessing Fatherhood. New Observations on Fathers and the Modern Family*. London. Sage Publications.

- Ottosen, M. Heide. 1996. Parenting After Family Dissolution. S. 103- 120 I Björnberg, U. og A. M. Kollind (red). *Men´s Family Relations*. Department of Sociology. Göteborg University. Stockholm. Almqvist & Wiksell International.
- Ottosen, M. Heide. 2004. *Samvær til barnets bedste? Om regler og praksis på samværsområdet*. 04:04. København. Socialforskningsinstituttet.
- Pampus, S. 2000. *Kroppen gir beskjed. Om psykosomatisk sykdom hos folk flest*. Genesis.
- Plantin, L. 2001. *Mäns föräldraskap. Om mäns upplevelser och erfarenheter av faderskapet*. Göteborgs Universitet. Institutionen för socialt arbete. Göteborg.
- Pruett, K. D. 1988. *Pappa som mamma. En studie av småbarnsfamiljer där föräldrarna har bytt roller*. Malmö. Forum.
- Reibstein, J. 2006. *The Best Kept Secret. Men and Women´s Stories of Lasting Love*. London. Bloomsbury.
- Retterstøl, N. 1995. Sorg som livserfaring. S. 4-39 I Retterstøl, N. og P. A. Dahl. *Å leve med sorgen*. 2. opplag 2001. Oslo. Luther Forlag.
- Richards, M. P. M. 1999. The Interests of Children at Divorce. S. 262- 277 I Allan, G. (red). *The Sociology of the Family: a reader*. Oxford. Blackwell Publishers.
- Rossi, A. S. 1985. Gender and Parenthood. S. 161-187 I Rossi, A. S. (red). *Gender and the Life Course*. New York. Aldine Publishing Company.
- Røthing, Å. og H. Aarseth. 2006: Kjønn og familie. S. 169-176 I Lorentzen, J. og W. Mühleisen (red). *Kjønnforskning. En grunnbok*. Oslo. Universitetsforlaget.
- Sandberg, K. 1990. *Barnets beste. Om barnefordeling, rettspraksis og rettferdighet*. Oslo. Ad Notam
- Simonnes, A. 1995. Barn og funksjonshemming. S. 210-220 I Bjåstad, V., Blindheim, S., Strandkleiv, O. M. og A. Simonnes. *Møte med barn i sorg og krise*. Oslo. Samlaget.
- Skevik, A. og C. Hyggen. 2002. *Samværsfedres situasjon. Rapport fra en spørreundersøkelse*. NOVA Rapport 15/02
- Skjørten, K. og R. Eapen Paul. 2001. *Konfliktfamilier, barn og samlivsbrudd*. Likestillingssenteret. HiO-rapport 2001. Nr. 1. Oslo.
- Smith, R. L. 2006. *Lies at the Alter. The Truth About Great Marriages*. New York. Hyperion.
- Solsvik, A. 2004. Likeverd i oppdragelsen. S. 61-86 I Frønes, I. og T. Schou Wetlesen (red). *Dialog, selv og samfunn*. Oslo. Abstrakt forlag.
- SSB. 1993. *Sosialt utsyn*. Oslo. Statistisk sentralbyrå.
- Syltevik, L. J. 2005. Fra trygg havn til vaklende fellesskap? Sosiologiske perspektiver på dagens familier og parforhold. S. 41- 56 I Hårtveit, H. (red). *Perspektiver på parforhold*. Oslo. Universitetsforlaget.
- Sætre, A. H. 2004. *Far er blitt viktigere, men mor er fortsatt viktigst*. www.ssb.no/samfunnsspeilet/utg/200402/06/
- Tannen, D. 1992. Det er ikke det jeg sier! Når menn og kvinner snakker sammen. J. W. Cappelens Forlag AS. 2. opplag 1992.
- Teigen, M. 2006. Kjønn og politikk. S. 185-197 I Lorentzen, J. og W. Mühleisen (red). *Kjønnforskning. En grunnbok*. Oslo. Universitetsforlaget.
- Thagaard, T. 1996. *Arbeid, makt og kjærlighet*. Bergen. Fagbokforlaget.
- Thagaard, T. 2005. *Følelser og fornuft. Kjærlighetens sosiologi*. Oslo. Abstrakt forlag.
- Thagaard, T. 1997. Gender, Power, and Love: A Study of Interaction between Spouses. S. 357-376 I *Acta Sociologica*. Vol. 40.
- Thagaard, T. 1998. *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Bergen. Fagbokforlaget.
- Thuen, F. 2001. Barn og skilsmisser – en gjennomgang av forskning på feltet. S. 159-172 I Dyregrov, A., Lorentzen, G. og K. Raaheim (red.) *Et liv for barn. Utfordringer, omsorg og hjelpetiltak*. Bergen. Fagbokforlaget.

- Thuen, F. 1997. *Livet etter skilsmissen. Psykologiske reaksjoner på samlivsbrudd*. Rapport nr. 1-1997. Universitetet i Bergen. Institutt for samfunnspsykologi.
- Thuen, F. 2004. *Livet som deltidsforelder*. Bergen. Fagbokforlaget.
- Thuen, F. 2007. Spøkelser fra fortiden. Er det lurt å fortelle om alle tidligere forhold? S. 56-57 I *A-Magasinet. Leve sammen*. (Aftenposten.) 19. januar 2007.
- Thuen, F. 2006. *Utro. Om kjærlighetens bakgater*. Oslo. Gyldendal Norsk Forlag AS. Akademisk.
- Tjersland, O. A. 1994. Er skilsmissebarn ulykkelige? Den tapende part. S. 127-133 I Frønes, I. og A. Hompland (red) *Den nye barne- og familieboke. 20 spørsmål om familiebildene*. Oslo. Universitetsforlaget.
- Tjersland, O. A. 1992. *Samlivsbrudd og foreldreskap. Meklingsprosessens psykologi*. Oslo. Universitetsforlaget.
- Tuft, G. og A. M. Vibe. 1987. *Myten om den dårlige mor. "Forlate ditt hjem, din mann og dine barn"*. Oslo. J. W. Cappelens Forlag as.
- Vølstad, A. 2002. "Stemor, jeg?" – *stemødres identitet og handlingsrom*. Hovedoppgave i sosiologi. Oslo. Universitetet i Oslo.
- Wade, A. og C. Smart. 2003. As fair as it can be? Childhood after divorce. S. 105-119 I Jensen, A. M og L. McKee (red). *Children and the Changing Family. Between transformation and negotiation*. London. Routledge Falmer.
- Wallerstein, J. S. og K. Kelly. 1980. *Surviving the Breakup. How Children and Parents Cope with Divorce*. London. Grant McIntyre Limited. Første utg. 1980. USA. Basic Books.
- Weiss, R. S. 1994. *Learning From Strangers. The Art and Method of Qualitative Interview Studies*. New York. The Free Press.
- Wetlesen, T. Schou. 1997. Biologi og kultur i likestilt foreldreskap. S. 235-250 I *Sosiologisk tidsskrift*. Nr. 3.
- Wetlesen, T. Schou. 2004. Foreldreveiledning – ekspertdominans eller dialogisk samhandling? S. 113-138 I Frønes, I. og T. Schou Wetlesen. *Dialog, selv og samfunn*. Oslo. Abstrakt forlag.
- Wetlesen, T. Schou. 2000. *Å gi videre – kultur og oppdragelse i familien*. Bergen. Fagbokforlaget.
- Öberg, B. og G. Öberg. 1992. *Pappa, se mig! Om förnekade barn och maktlösa fäder*. Stockholm. Forlaghuset Gothia.
- Åström, L. 1990. *Fäder och söner. Bland svenska män i tre generationer*. Stockholm. Lissie Åström och Carlssons Bokförlag.
- Aasland, M. W. 2005. *Hvordan hadde du det?: incestutsattes beretninger om samvær med overgriper*. Rapport Redd Barna. 2005:8

Alle kilder i denne oppgave er oppgitt.

Antall ord: 48 338

Vedlegg 1. Prosjektskriv i Vitenskapsbutikken, UiO.

”Barne- og Familiedepartementet

Prosjektnr.: 020-18

Oppdragsgiver: Barne- og familiedepartementet, juridisk avd.

Boikott av samværsordninger med barn

Etter samlivsbrudd kan det i en del tilfeller være vanskelig å etablere en samværsordning som fungerer tilfredsstillende. Dette kan skyldes at forelderen som barnet bor fast sammen med holder barnet tilbake fra samvær, eller at samværsforelderen ikke stiller opp til avtalt samvær.

Følgende problemstillinger er aktuelle:

I hvilken utstrekning oppstår disse problemene? Kan omfanget kartlegges?

Når oppstår det boikottproblemer?

f eks som ”straff” etter samlivsbrudd?

når nye partnere kommer inn i bildet?

der barnet har behov for beskyttelse (eller dette hevdes av en av foreldrene)?

I hvilken grad er påstander om boikott reelle, og hvordan vektlegges dette av domstolene?

*Kontakt Vitenskapsbutikken i 1 etg. i Eilert Sundts hus (SV-bygget), tlf:
22 85 81 80/81 for nærmere informasjon”*

Vedlegg 2. Intervjuguide.

Er det noe informanten lurer på?

1. Parforhold

Kan du fortelle om forholdet fra dere ble kjent, og hvordan forholdet utviklet seg?

Var dere gift eller samboende? Hvor lenge?

Hvis samboende: Snakket dere om å gifte dere? Var dere enige om ikke å gifte dere?

Kan du si noe om hvilke forventninger du hadde til samlivet?

Kan du gi noen eksempler på ting som fungerte bra og dårlig i forholdet?

Var det mye som var kilde til konflikt i forholdet, og i så fall; hvorfor?

Ble forventningene til samlivet innfridd eller ble du skuffet på noen måte?

Hvordan var kommunikasjonen mellom dere? Og nå?

Kan du si noe om arbeidsdelingen mellom dere? Hvem gjorde hva? Eksempler?

Hvordan var forholdet til familiene deres mens dere var sammen?

Hvordan har forholdet til familiene endret seg etter bruddet?

Har barnet ditt/barna dine kontakt med dine foreldre etter bruddet?

2. Om barnet/barna

Kan du beskrive situasjonen da barnet/barna ble født?

Kan du si noe om hvilke tanker du gjorde deg om det å bli far før du ble det?

Vil du fortelle om forholdet mellom deg og barnet/barna, og om hvordan forholdet har utviklet seg? Forskjeller mellom å være far til jenter og gutter?

Hvor sentral var barnet i livet ditt da du også bodde sammen med det?

Planla du f. eks. tiden din med tanke på barnet?

Hvor ofte gjorde du noe sammen med barnet? Hva gjorde dere sammen?

Hvordan var det å kombinere jobb med det å være far under samlivet?

Brukte du/bruker du mye tid på arbeidet?

Vil det være vanskelig for deg å kombinere jobb med å ta deg av barnet i samværstiden, dersom du fikk samvær igjen/mer samvær?

Hvordan opplever du relasjonen til barnet nå?

I hvilken grad har relasjonen endret seg etter samlivsbruddet?

Hvilke tanker gjør du deg om relasjonen mellom deg og barnet siden du ikke får samvær med det slik du ønsker?

Dersom informanten har kjennskap til barnets/barnas situasjon/treffer det/de noe: Har du merket noen endringer hos barnet/barna etter at du ikke får treffe det/har sett det/dem sjeldnere? Hvilke, eventuelt?

Hvilke konsekvenser tror du opphold i samvær mellom deg og barnet har for det?

3. Om å være far

Hvem av dere var det som ønsket å få barn? Begges ønske?

Hvor opptatt var du av det å bli forelder? Var det noe du ønsket deg i livet?

Kan du fortelle litt om hvordan du opplevde å bli far?

Hvordan vil du beskrive deg selv som far?

Hva opplever/mener du at du kan gi til barna dine?

Hva er en god far for deg/hva forbinder du med å være en god far?

Hvordan opplever du nå å være far?

Kan du si noe om hvordan din egen far har var/er som far? Din oppvekst?

Hvordan vil du si at du er som far sammenliknet med din egen far;

Hva er likt? Hva vil du si er forskjellig?

Hvordan synes/syntes du det er å oppdra barn?

Delte du og ekspartner syn på barneoppdragelse? Hva var ev. forskjellen? Hvorfor?

Hvilke tanker gjør du deg om likestilt foreldreskap?

4. Mor til barnet/barna

Vil du si noe om hvordan du synes ekspartner var/er som mor?

Hvordan opplevde du hennes reaksjon på det å bli mor?

Kan du fortelle om hvordan dere samarbeidet om barnet/barna mens dere bodde sammen?

5. Nåværende situasjon/Problemer med samværsretten

Når så du barnet ditt sist/hadde samvær med barnet ditt?

Hvorfor blir du, slik du oppfatter det, nektet å treffe barnet ditt/har redusert kontakt?

Hvor lenge har det pågått? Kan du fortelle om det fra begynnelsen?

Hva er blitt gjort/har du gjort for å løse situasjonen?

Hva har du konkret gjort når du ikke har fått hentet barnet til avtalt tid?

Har du f. eks. hatt med deg et vitne som kan bekrefte at du har ventet på barnet?

Hva du tror barnets mor sier til barnet nå når du ikke får være sammen med det?

Hva slags reaksjoner har du fått etter at denne situasjonen har oppstått?

Hvem støtter deg?

Er det nye ektefeller/samboere inne i bildet? I så fall, hvilken betydning synes du det har for at du treffer barnet lite/ikke i et hele tatt.

Kan du sammenligne en hverdag fra tiden da du bodde sammen med barnets mor og barnet med den hverdagen du nå opplever?

Hva er den største forandringen for deg?

Kan du si noe om hva situasjonen betyr for deg? Forandret deg?

6. Foreldrebrudd og samværsavtale

Kan du si noe om årsakene til samlivsbruddet? Hvem tok initiativ til bruddet?

Hvem var det som flyttet ut av deres felles bosted etter bruddet?

Hva slags samværsavtale ble inngått etter samlivsbruddet?

I hvilken grad hadde dere kontakt med mekler og/eller advokat?

Hva har ev. mekler og/eller advokat bidratt med? Noen betydning for avtalen?

Kan du si noe om hva slags erfaring du gjorde i møtet med advokat og/eller mekler?

Hvor lang tid tok det ev. før du ble etablert i ditt nye hjem?

Hvilke muligheter hadde/har du for å ha barnet ditt der du nå bor?

Kan du si noe om hvilke tanker du gjør deg rundt delt foreldreansvar og omsorg?

Hvordan har du blitt møtt av det offentlige? Noe du vil si om regler ved samvær, "systemet"?

7. Livet fremover

Kan du fortelle om livssituasjonen din nå?

Kan du si noe om hvordan du ser for deg tiden som kommer?

Hvordan tenker du deg at situasjonen kan løses?

Hva er du villig til å gjøre for å få samværsituasjonen til og fungere?

Hva slag samværsordning vil du gjerne ha?

Hvilken kjennskap har du til barnas situasjon? Kontakt med barnehage/dagmamma/skole for å få vite hvordan det går med barnet?

Etablering av nye parforhold? Få flere barn?

En ny kjæreste du ønsker at barnet skal hilse på?

Hva mener du er det beste for barnet?

Barnet vil etter hvert bli eldre. Hva tror du det vil bety?

Har du noen tanker om hvordan fedre kan unngå å komme i en vanskelig samværsituasjon lik den du er i?

8. Livsløp

Kan du fortelle litt om livet ditt fra du var liten og frem til i dag?

Hvordan var/er forholdet til dine foreldre?

Hvordan vil du beskrive forholdet mellom dine foreldre?

9. Er det noe du vil tilføye?

Takk.

Vedlegg 3. Skjema for bakgrunnsinformasjon.

Intervju nr.:

Fødselsår:

Sivilstand:ensligsamboergift

Landsdel du er oppvokst i:

.....spredtbygd strøktettbygd strøk

Nåværende bosted:.....og

boforhold (eier selv/leier)boareal

Boforhold du og tidligere ektefelle/samboer hadde:

Nåværende boavstand mellom deg og barnet(a)

Bruttoinntekt:

Gjeld:

Betaler du barnebidrag:janei

Hvis nei; si gjerne noe om hvorfor:

.....
.....

Utdanning:

Utdanning for barnets/barnas mor:

Yrke:

Yrke for barnets/barnas mor:

Din fars utdanning:

Din mors utdanning:

Din fars yrke:

Din mors yrke:

Sivilstand for barnets/barnas mor:ensligsamboergift

Fødselsår for barnets/barnas mor: